

kazatelé pražští mohli býti nahrazeni kněžími katolickými, by pak v lidu mohlo býti obnoveno náboženství katolické. Aby se tak mohlo státi co možná úspěšně a klidně, pomýšleno na to, aby z kruhu kněží pod obojí, kteří měli svěcení biskupské, ale pak připojili se k České konfessi a těšili se z přízně lidu, získána byla řada vhodných osob, jimiž by v zájmu protireformace mohly býti osazeny chrámy, jež měly býti krátce na to odňaty českým haeretickým kazatelům. Jednáno s nimi a získáno po delším jednání šest kněží, kteří nyní ochotně oddali se ve službu církve katolické. Zproštění byvše haerese a exkommunikace, vyznali římskou víru a vykonali přísahu poslušnosti arcibiskupovi a papeži 20. února 1621. Předním z těchto šesti byl dle všeho někdejší farář u sv. Mikuláše, Jan Locika,¹⁾ jenž po bitvě bělohorské se vrátil do Prahy. A hned pak postupováno dále na cestě protireformační. Dne 13. března 1621 schválil císař návrh Lichtenštejnův, aby vypovědění byli kněží kalvíniští²⁾ byli katolickými vítězi nejvíce nenávidění a zákony zemskými nejméně chráněni. Nebylo však snadno rozpoznati³⁾ Kalvinisty od Luteránů, ježto u nás v Čechách a na Moravě v obřadech nebylo valného rozdílu, a věroučný rozdíl stanoviti bylo obtížno, ježto se přidržovali všichni v Čechách České konfesse, a v této době tak nebezpečné, jak Lichtenštejn dobře věděl,⁴⁾ nikdo by nechtěl se přiznati za Kalvinistu neb Pikarta. Z toho důvodu, jakož i proto, aby jiní evangeličtí národové nebyli pobouřeni, Lichtenštejn neměl se k vyhlášení vypovídacích dekretů a k vypovídání evangelických kněží a učitelů. A tak ony dekryty o Kalvinistech vyhlášeny nebyly.

Někdy asi v ten čas to bylo, že někteří kněží husitští,⁵⁾ dle všeho zmínění kněží, kteří se podřídili právomoci arcibiskupské, podali prosbu knížeti Lichtenštejnovi, by bylo jim dovoleno dle starého zvyku vysluhovati svátostí večeře Páně pod obojí pod výminkami od papeže stanovenými a spravovati se konsistoií osazenou kněžími jich strany, kteří by měli řádné posvěcení od katolického biskupa a chtěli státi v poslušnosti arcibiskupovu. Patrně se domnívali, že nadešla doba, aby se ujali dědictví po novoutrakvistických kněžích a v lidu obnovili církev staroutrakvistickou. Kníže Lichtenštejn nebyl asi proti tomu. Aspoň předložil arcibiskupovi prosbu jich v podobě dotazu,⁶⁾ zda kněží

¹⁾ Srv. výše str. 536, 2 a 4, a dále 580, 6.

²⁾ A. Gindely, Geschichte der Gegenreformation, str. 92. — Tomáš V. Bílek, Reformace katolická, str. 4. — Srv. Zik. Winter, Život církevní 284, pozn. 2.

³⁾ Historie o těžkých protivenstvích (1870) str. 99: „Aniž tak snadně Kalviniani od Luteránů rozeznáni býti mohli u nás, kde v ceremoních nehrubá byla rozdílnost.“

⁴⁾ A. Gindely, tamže str. 100: „Zumal, wie er bemerkte, niemand sich als Calvinist oder Pikarde bekennt.“

⁵⁾ V. V. Tomek, O círk. správě pod obojí v Čechách 1415—1622 v Č. Č. M. 1848, str. 463.

⁶⁾ O tom vypráví zmíněná již *Brevis narratio* z kruhů katolické hierarchie obšírně: „Item eodem anno (1621) a Carolo principe de Lichtenstein propositi fue-

řádne posvěcení, přidržující se administrátora dolní konsistoře a ochotní poslouchati arcibiskupa jako svého řádného představeného, mohou býti přijati v ochranu a může se jim dáti povolení, by vysluhovali večeři Páně pod obojí. Arcibiskup, uváživ tu věc se svými rádci, odmítl prostě všelikou odchylku od jednotné církve katolické, žádaje úplné srovnání s učením a řády církve římské. V tom smyslu byli dne 14. dubna 1621 obesláni všichni čeští i němečtí kněží evangeličtí¹⁾ a vyzváni, aby přijali posvěcení od arcibiskupa a srovnali se s církví římskou a svátost oltární podávali pod jednou. Než kněží evangeličtí zůstali stáli. Mnozí začali se sami stěhovati do ciziny,²⁾ zvláště do Slezska a Saska. Císař na nátlak katolických horlivců opět naléhal³⁾ na vypovědění kněží, professorů a učitelů kalvínských a pikartských. Zatím některé kostely evangelické odevzdány byly církvi katolické, zvláště kostel sv. Jindřicha, sv. Jiljí, sv. Mikuláše na Malé Straně a dále „kostely předešle Pikartům náležející“: kostel Božího těla a kostel belemský, jakož i kostel sv. Vojtěcha v Podskalí.⁴⁾ Také uvažováno o kostele týnském. V té době dne 21. června bylo popraveno⁵⁾ 27 pánů na staroměstském náměstí, Šlik i Kaplíř i Budovec⁶⁾. A doku-

runt Joanni archiepiscopo Pragensi duo articuli . . . , ut de iis suam sententiam declararet, nempe unus: An sacerdotes rite consecrati sub jurisdictione administratoris (ut vocant) consistorii inferioris, qui se iurisdictioni loci ordinarii subjicere vellent, essent in tutelam ac protectionem ipsius recipiendi iisque facultas communicandi populum sub utraque specie concedenda esset? Alter, an haereticis omnes ecclesiae vel saltem tres praecipuae adimere debeant? Qui vocatis aliquot piis doctis et usu rerum spectantibus viris, in hanc devenit sententiam. Primo . . . consistorii, sacerdotum ac templorum differentiam prorsus tollendam esse. Secundo . . . absolute omnes tam Pragae quam in toto Boemiae regno . . . adimendas.“ Srv. Gindely, Geschichte der Gegenref., str. 94.

¹⁾ Jac. Jacobaeus, Idea mutationum, 1624, str. 36 a 37: „Advocaverunt enim sacerdotem Georgium Dicastum, administratorem consistorii, nescio qui ex Romano Catholicis, cui ut articulos quosdam omnibus ad se convocatis significaret, iniunxerunt. Ille, qui olim regium coronatorem egit, referendari (hoc enim nomen sibi ipse indidit) munere defungebatur . . . Quibus (articulis) auditis referendario ex templo unanimi ore et corde responsum est, nos omnes . . . nihil contra conscientiam facturos.“ Od těch dob mnozí hleděli na Dikasta s nedůvěrou. — *Historie o těžkých protivenstvích* (1870), str. 112.

²⁾ A. Gindely, tamže 95, dí, že prý do května 1621 odešlo do ciziny na 200 kněží evangelických.

³⁾ Bílek, tamže str. 9.

⁴⁾ Mat. Ethesius, farář u sv. Vojtěcha Větš., byl uvězněn, poněvadž prý kalvínskými kázáními bouřil lid, a teprve 4. srpna 1621 po čtvrtročním věznění byl propuštěn. Jacobus Jacobaeus, Idea mutationum 1621, 44; Skála V., 162; Gindely, Geschichte der Gegenref., 95.

⁵⁾ J. J. Vrabec, Popravy na staroměst. náměstí. 1908.

⁶⁾ Ze sedmi popravených Bratří přijalo pět večeři Páně z rukou novoutrakvistických kněží M. Viktorina Vrbenského a M. Jana Rosacia, když nesměli užiti kněží bratrských. Toliko Budovec a Otta z Losu zůstali bez večeře Páně. Dr. Valentin Kočan v učení o večeři Páně odkazoval na Kazatele domovního Matouše.

menty náboženské svobody, Majestátní list Rudolfov, jeho konfirmace císařem Matyášem a Porovnání stavů pod jednou a pod obojí, zaslány byly Karlem z Lichtenštejna 6. srpna 1621 císaři do Vídně.¹⁾ Teprve dne 13. prosince 1621,²⁾ když vláda cítila se již tak silná, že jí nebylo třeba dbáti citů evangelického obyvatelstva a ciziny, byli všichni čeští evangeličtí kazatelé v Praze — pod záminkou, že se zúčastnili vzbouření — vypověděni ze země. Z Prahy³⁾ měli odejít ve třech, z ostatního království a přivtělených zemí v osmi dnech. České evangelické fary a kostely v Praze najednou zbaveny byly duchovních správců: devatenácte kazatelů⁴⁾ odebralo se z Prahy do ciziny i s administrátorem Jiřím Dikastem. Ještě před vánoci 1621 byly jich kostely osazeny kněžími přestoupými,⁵⁾ aby jimi byl lid jim důvěřující získán pro církev katolickou. Na místo M. Viktorina Vrbenského dosazen byl k sv. Mikuláši na St. Měště bývalý tamní farář Jan

Konečného (srv. výše str. 526, 3). Pan Kaplír těšil se z postilly Mollerovy, Manuale de praeparatione ad mortem, a odkázal ji svému synu. Spis ten přeložil Tobías Smichaes r. 1608 do češtiny. Srv. Jan Rosacius, Koruna neuvadlá, 1870, str. 304, 307; srv. Vrabc, 1. c. 156, 121.

¹⁾ Srv. K. Krofta, K osudům Rudolfova Majestátu a stavovského Porovnání po bitvě bělohorské. Č. Č. H. 1911, str. 70.

²⁾ Mandát v *Historii o těžkých protivěnstvích* (1870) str. 113. — *Skála*, *Historie V.*, 184—187. — *Processus in reformatione seu restauratione*, výslovně přiznává, že výtka buřičství kněžím evangelickým byla jen záminkou jich vyhnání ze země: „Hic enim coloratus politicus dabatur proscriptiōni titulus,“ a se svého stanoviska to nazývá „peropportunos modus omnes haereticos praedicantes ex toto regno Boemiae eiiciendi.“

³⁾ T. V. Bílek, *Reformace katolická* str. 12. — *Historie o těžkých protivěnstvích* (1870) str. 114.

⁴⁾ *Historie o těžkých protivěnstvích* (1870) str. 114, uvádí jich seznam, v celku jen 18. — *Jacobus Jacobaeus*, jeden z nich, ve své *Idea mutationum Bohemo-Evangelicarum ecclesiarum*, str. 43 a 44 jmenuje 15 farářů (vynechává je kaplany), z nich 14 týchž jako *Historie* a mimo to faráře Štěpána od sv. Petra na Novém městě, jež *Historie* nejmenuje, a dodává: „Illi omnes una eademque die Praga alii Schandaviam, Altembergam (sunt oppida Misniae), alii Dresdam, Wittebergam concessere.“ Bylo by jich tedy 19. *Jar. Čelakovský*, Několik listův Samuele Martinia z Dražova v Č. Č. M. 1875, str. 26 se zmiňuje také, že jich „na počet devatenácte bylo.“ *Bílek*, *Reformace katolická*, str. 11, dří že „hned po vyhlášení toho mandátu opustilo Prahu na 40 kněží a kazatelů z národa českého,“ *A. Gindely*, *Geschichte der Gegenreformation*, str. 105, dří, že rozkazu vypovědacímu se podrobilo v Praze 30 kněží, sedm pak jich přestoupilo k církvi katolické. Činí tak asi dle zprávy výše uvedené z *Processus in reformatione seu restauratione*, která však mluví o šesti kněžích přestoupých ze starotrakvistů a o 30 kostelích v Praze: „Liberata hac faece (t. j. od českých evangelických kněží) urbe Pragensi omnes ecclesiae — quarum numerus triginta excedit — ab haereticis . . . possessae illis sacerdotibus, quos supra ad gremium ecclesiae rediisse relatum est, populi ipsis addicti alliciendi causa pro interim gubernandae ac iuxta methodum praescriptum ad . . . disseminandam fidei Romanae doctrinam regendae traditae fuerunt.“ Uvádí-li se počet větší, jsou v něm obsaženi i kněží pomocní a snad i rektori škol s bohosloveckým vzděláním.

⁵⁾ Srv. výše str. 573, 3.

Locika,¹⁾ když se přizpůsobil církvi katolické, liše se toliko podáváním kalicha. Byl potom dosazen i ke kostelu týnskému. Zatím přikře bylo postupováno i proti ostatním evangelickým kazatelům v zemi.

Dne 5. a pak 8. března 1622²⁾ přišla komise k tomu určená³⁾ se staroměstským hejtmanem Heřmanem Černínem z Chuděnic v čele a se zámečnickem do kolleje Karlovy, aby tu se zástupci university sepsali universitní privileje. Násilím otevřeli 8. března okovanou truhlu defensorů. Nalezli tam a sepsali nejdůležitější evangelické listiny, jež byly v rukou defensorů, totiž:

I. Velkou knihu in folio neb originál, jež obsahovala tyto spisy: 1. „Konfessí Českou psanou s podpisy všech pánův stavův“⁴⁾ 2. „Deffensí a k ní zřízené osoby ze všech třech pánův stavův s podpisem rukou vlastních“⁵⁾ 3. „Majestát na náboženství“⁶⁾ 4. „Porovnání mezi stranou pod jednou a pod obojí“⁷⁾ 5. „Artikule neb snešení všech tří stavů království Českého s podpisy stavův“⁸⁾ 6. „Řádův církevních artikule s podpisy všech kněží“⁹⁾ 7. „Volení a dosazení administrátora a defensorův et reliqua“¹⁰⁾ 8. „Německý list o rovnání pánův Němcův kostela německého s konsistoří et reliqua“.

¹⁾ O něm vypráví *Brevis narratio de successu rerum ecclesiasticarum in regno Bohemiae sub finem anni 1620 usque ad annum 1628 inclusive*, knih. univ. Praž. XI. D. 14 v fol. 55 nsl. (srv. *Hynek Kollmann*, *Acta S. Congregationis de Propaganda Fide res gestas Bohemicas illustrantia*, str. 131, pozn. 102): „Qui non ita pridem (t. j. dle ostatního textu před r. 1622) tactus sacrosanctis evangeliis solemniter in manibus archiepiscopi Pragensis professionem fidei catholicae fecit.“

²⁾ Rkp. univ. arch. praž. A. 14, *Acta collegii Carolini 1619—1622*, f. 101—118; *Z. Winter*, *Děje vysokých škol pražských* str. 205.

³⁾ Dekrét z 28. února 1622. Viz *Acta collegii Carolini 1619—1622*, f. 102.

⁴⁾ Ze slov těch nelze zjistiti, byl-li to exemplár z r. 1575 či pozdější a nelze říci, byly-li ty podpisy připojeny roku 1575 či snad r. 1608 (24. května, srv. str. 435), anebo spíše r. 1600 (6. října či někdy před tím). Ale souvislost s listinami ostatními v téže knize poukazuje na rok 1608 či 1609.

⁵⁾ Zřejmě originál, jak o tom svědčí podpisy. Viz str. 461 nsl.

⁶⁾ Nepraví se, že by to byl originál, a právě proto lze souditi, že to originál nebyl. Byl originál uložen na Karlově Týně. O jeho osudech *K. Krofta*, *Majestát*, str. 31.

⁷⁾ Míněn je tu opis Porovnání. Zmínka o originálu následuje dále na str. 578.

⁸⁾ Snešení je zřejmě originál, o němž je zpráva výše na str. 480, anebo aspoň duplikát. O tom svědčí podpisové stavů z 3.—6. října, „kteřížto v originálu, i také v knihách konsistořských se najdou“. *Česká konfese* 1610, str. 81.

⁹⁾ Jak podpisy kněží svědčí, byl to originál, o němž je zpráva výše na str. 483. O podpisech těch dří *Česká konfese* 1610, str. 97: „Podpisové kněžstva, k konfessí České, též k . . . Snešení a sjednocení stavův pod obojí a Řádům konsistoři vydaným se přiznávajícího . . . se tolikéž u velikém počtu v knihách konsistořských najde.“ Z toho lze souditi, že kniha nahoře uvedená sub I. byla právě zmíněnou knihou konsistořskou, z níž asi obstaráno bylo vydání úřední České konfesse a zvláště jejích dodatků r. 1609 a 1610.

¹⁰⁾ I tu míněny patrně originály, o nichž viz výše str. 482 nsl. a 488 nsl. — Také následující „Německý list o rovnání“ je originál.

II. *Kniha in folio* v červeném aksamitě, v níž byly tyto spisy: 1. „Confessí podaná císaři Maximiliánovi léta 1575“.¹⁾ 2. „Confirmací též Confessí téhož léta od téhož císaře daná“.²⁾

III. „Originálové čtyř cedulek“³⁾ vlastní rukou... císaře Maximiliána ku panu Bohuslavovi Felixovi Hasištejnskému z Lobkovic v příčině náboženství při sněmě l. 1575 psaných, kteréž se s assekurací tehdáž stavům od J. M. C. učiněnou srovnávají.“

IV. „Několik archů pospolu všitých, a v nich jest originál Sjednocení stalého ode všech pánů stavů etc. pod obojí přijímajících z novoměstského rathouzu“⁴⁾ pod... pečetmi napřed přitisknutými a s podpisem jmen vlastních rukou všech tří pánův stavův.“

V. „*Kniha in folio*, v níž čtyři listy o opatření proti nařízené defenzí“⁵⁾ s podpisem“ císaře Rudolfa a příslušných 6 úředníků.

VI. „V krabici okrouhlé“: 1. „Originál na pergameně psaný s pečetmi mnohými visutými, narovnáni mezi pány stavy... a pány stavy knížetství slezského v příčině náboženství.“⁶⁾ 2. „V též krabici plnomocenství k dostičinění conjunctí se pány Slezáky, originál s podpisy a pečetmi mnohými...“ 3. „Item instrukcí daná od pánův stavův... pánům defensorům. Originál“.⁷⁾ 4. „Item originál porovnáni mezi stavy pod jednou a pod obojí.“⁸⁾

VII. „Dvoje psaní pánův stavův... pánům defensorům... V jednom psaní páni stavové dávají pánům defensorům moc, aby v deseti osobách všechny věci řídit mohli. V druhém, kdo by jakou stížnost stavům pod obojí do koho z stavův pod jednou měl, ten aby na sněmě na samy pány stavy pod obojí vznášel.“

VIII. Rozličné svazky, psaní, supplikací, výtah vydání, sbírek, stížnosti do sněmu podané, některé tištěné mandáty, přísahy, výtahy půjčených peněz a mnozí originálové.

Byla to tedy sbírka nejdůležitějších dokumentů, týkajících se České konfesse a její assekurace z r. 1575, dále jednání stavův o Majestátní list

¹⁾ Zřejmě jeden z originálů z r. 1575.

²⁾ Listina sepsaná r. 1575 Michalem Španovským a Václavem z Vřesovic, jak o tom psáno výše str. 237.

³⁾ Srv. výše str. 217, 234, 271. Listiny nahoře uvedené pod II. a III. jsou tedy z r. 1575.

⁴⁾ Srv. výše str. 456 nsl.

⁵⁾ Otištěno při České konfessi 1610, str. 145—148.

⁶⁾ Listina tato i následující týká se jednání z r. 1609.

⁷⁾ Viz výše str. 480 a 493 nsl.

⁸⁾ Srv. výše str. 466 nsl. — Bylo-li s Majestátem zasláno i Porovnáni již 6. srpna 1621 do Vídně, nebyl odeslán tenkrát, jak se zmiňuje *K. Krofta*, K osudům Rudolfova Majestátu a stavovského Porovnáni (srv. výše str. 577, 7), tento originál, jenž byl v Praze ještě 8. března 1622, nýbrž jiný, který byl asi uložen s originálem Majestátu.

z r. 1609 a j., ponejvíce originálův. Komise sepsala seznam spisů těch, zavřela pak fiskus a klíče vzala k sobě.¹⁾ Dne 14. listopadu 1622²⁾ bylo pak *Karolinum* samo odevzdáno jesuitům, a P. Sidicius převzal jménem rektora i klíče od fisku a bibliothéky. A od těch dob zanikají veškeré zprávy o důležitých těchto listinách, aniž je známo, kam se poděly, zda jsou zničeny, či se uchovaly.³⁾ Universita pak byla odevzdána ve správu jesuitů. Poslední rektor pod obojí Mik. Troilus⁴⁾ musil se chystati na cestu do vyhnanství.

Zatím došla řada i na čtyři německé luterské faráře v Praze, v jichž kostelích se po vyhnání ostatních kazatelů shromažďovali všichni pražští evangelíci a to tím spíše, ježto němečtí kněží českému lidu svátostmi sloužili česky.⁵⁾ Nějaký čas císař, aby si neodcizil saského kurfiřta, musil své pravé úmysly zakrývatí a činiti ústupky Luteránům zvláště v Slezsku, ale i v Praze.⁶⁾ Ale nadešel čas, kdy mohl zakročiti i proti luterským kazatelům pražským. Dne 29. října 1622 musili opustiti Prahu.⁷⁾ Nadarmo se obracel⁸⁾ Dr. Hoë z Drážďan prosebnými listy na knížete Lichtenštejna, aby Luteránům dopřál svobodu. Nadarmo psal sám kurfiřt císaři 9. listopadu 1622, přimlouvaje se za Lu-

¹⁾ *Acta collegii Carolini. A. 14. 1619—1622*, str. 110.

²⁾ Tamže str. 118. Zpráva ta je psána již jinou rukou.

³⁾ *Kam. Krofta*, Majestát, str. 31 a v Č. Č. H. 1911, str. 76., K osudům Rudolfova Majestátu a stavovského Porovnáni po bitvě bělohorské podává zprávu, že Majestát byl, ač rozříznut, uchován v císařské klenotnici ve Vídni, ale originál Porovnáni nešel asi záhubě. V státním archivě ve Vídni není. — Také listiny nahoře uvedené jsou vesměs nezvěstny.

⁴⁾ Srv. *Richard Schmertusch v. Riesenthal*, Nikolaus Troilus, d. letzte utr. Rektor der Univ. Prag (Jahrbuch d. Ges. f. d. Gesch. d. Prot. in Österr. 1905, str. 91.)

⁵⁾ *Gindely*, Geschichte der Gegenref., str. 115.

⁶⁾ Jesuita *Vilém Lamormaini* psal po 21. říjnu 1621 (jeho zprávu otiskl *J. Ježek* ve Sborníku hist. kroužku 1899, II. seš., str. 7 nsl.) výslovně: „Magna quidem in omnibus ubique, sed potissimum in Silesia (ubi ad electorem Saxoniae conservandum aliquid Sua Majestas dissimulare et concedere debuit) erit difficultas.“

⁷⁾ Vyobrazení a líčení jich odchodu viz na staré dřevorytině v *museu města Prahy*. — Jeden z těchto čtyř kazatelů, *Zikmund Schererz*, kazatel u sv. Trojice na Malé Straně, vydal r. 1622 vyličení odchodu tohoto ve spisu *Vale Pragense*. Líčení to otiskl *M. Chr. A. Pescheck*, Geschichte der Gegenreformation II., 37 nsl., jakož i *Georg Heinrich Götz*, Diptycha Exulum oder Exulanten Register, 1714, str. 155 nsl. Vypráví, jak mnozí věrní provázeli odcházející kněží a s nimi šli za bránu cestou do Velvar „fast eine halbe Meil wegs vor die Stadt“ a tu se zastavili. „Und sind so viele heisse und himmelsteigende Thränen auf demselben Acker, da wir uns gesegneten, vergossen worden, dasz er gleich damit gedünget ist. Daher einer unter uns Predigern, M. David Lippach, ihn Agrum Lachrymarum, das ist den Thränen Acker nennet.“ — *Ch. A. Pescheck*, Die Auswanderung Glaubensstreuer Protestanten aus Böhmen nach Sachsen im 17. Jahrh., Löbau 1858, str. 48 nsl. — *Tom. V. Bílek*, Reformace katolická str. 23. — S německými kněžími odešli i správčové jich školy, mezi nimi corrector malostranský M. Pavel Cruppius.

⁸⁾ *Skála*, Historie V., 245—252 a násl.

terány.¹⁾ Na konec musil Hoë vyznati,²⁾ že reformovaní „in hoc passu příliš pravdivě prorokovali.“ A již koncem listopadu 1622 vydal kníže Lichtenštejn nový mandát³⁾ a rozeslal jej po všech krajích, nařizuje, by nekatoličtí kněží, kdekoli by se v zemi zdržovali, v několika dnech se vystěhovali ze země.

Když tak protestantismus byl v českých zemích vládou ubíjen, přišla řada i na staroutrakvisty. Byli vítáni kdysi jako zbraň proti novoutrakvistům. Když však protestantismus byl v českých zemích na zem sražen, bylo na čase zašlápnouti v prach i staroutrakvismus. Před velkonocí roku 1622 arcibiskup dle pokynu nunciova z 22. prosince 1621 ve smyslu nařízení papeže Řehoře XV. zakázal kalich v Čechách úplně.⁴⁾ A když farář Locika v kostele Panny Marie pod Týnem přes to⁵⁾ o velkonocích vysluhoval zástupům lidu večerí Páně pod obojí a v 2. neděli po velkonocích i na kázání lid vyzýval, by zůstal věren přijímání pod obojí, byl arcibiskupem zbaven svého úřadu a dán do vězení, kde brzy potom zemřel.⁶⁾

¹⁾ *Allerhandt denckwürdiger . . . Schreiben Copei* (srv. výše str. 572, 3.) obsahuje též list kurfiřtův z 9. listopadu 1622 a odmítavou odpověď císařovu z 5. ledna 1623.

²⁾ *Copia eines gar bewegl. Schreibens Herrn Dr. M. Hoë . . . an Ihr fürstl. Gn. v. Liechtenstein*, starý tisk z r. 1623 v arch. knih univ. v Praze. B. V., 270, č. 25: „Wann die Calvinisten in ihren Schriften und Discursen uns Evangelischen vorgeworfen, wir würden es erfahren, wann Kay. May. die Oberhand behalten thete, das es unser Religion weit ubler als unter ihrem, der Calvinisten, Regimente ergehen würde, so haben wir es so starck widersprochen . . . Jetzt müssen wir mit Schmerzen erfahren, das diese Leute in hoc passu allzu wahr propheceyt.“

³⁾ *Bilek*, Reformace katolická, 29.

⁴⁾ *Brevis narratio* podává opis přípisu nunciova arcibiskupovi: „Sanctissimus Dominus noster . . . per me significari iussit, ut in locis ditioni tuae subjectis catholicis laicis amplius non permittas parochias, . . . ne amplius quavis concessione . . . sub utraque ministrare praesumant . . . Vienne . . . 22. Dec. 1621. Carolus Episcopus Aversanus, nuncius.“ — *Gindely*, Geschichte der Gegenreformation in Böhmen, 108. — Ale přes výslovný zákaz byl kalich podáván nejen o velkonocích 1622 farářem Locikem v týnském kostele, ale na různých místech i pak ještě delší čas ve formě abluce. *Zik. Winter*, Život círk. 285, 286. — Také v Praze v některých kostelích ještě r. 1726: *A. Podlaha*, Z dějin zápasu, Sborník hist. kroužku Vlast 1898, 45. — Zvláště v Čes. Brodě a okolí až do r. 1700 a sice v den Jana evangelisty, ba až do r. 1874. *J. Miškovský*, Kacíři a první evangelici na Českobrodsku, 1909, str. 38. — V Hradci Králové dalo se tak ještě v letech 1869—1870. *Evanj. Církevník* 1909, str. 187. — Katolické liturgiky zmiňují se o takovém podávání kalicha až do nejnovější doby, a sice na památku Jana Evangelisty. — Srv. *Bilek*, Reformace katolická, str. 15, 16—19. — *Skalský*, Z dějin české emigrace I, 59.

⁵⁾ Činil tak na základě svolení knížete z Lichtenštejna. *Gindely*, l. c. str. 108.

⁶⁾ Srv. výše str. 536, 2 a 4. — Locika získal si značnou oblibu v lidu, když vysluhoval večerí Páně pod obojí. Ale arcibiskup nařídil, aby na místo Locikovo byl uveden katolický kněz. A když Locika se vzpíral, byl dán do vězení (*Skála* V., 212). Měšťky staroměstské a novoměstské se zaň přimlouvaly 28. dubna 1622 u arcibiskupa (viz výše na str. 536, 4), žádající, „že kněze Jana Lociku z toho vězení V. Kn. M. zase propustiti naříditi a poručiti a na kteroukoliv faru zde v Praze, jak se V. K. M. viděti bude, dosaditi ráčíte.“ Ale nadarmo. *Brevis narratio* výše zmi-

V potlačování¹⁾ českého evangelického hnutí postupováno důsledně. V roce 1623²⁾ vyšly další mandáty proti nekatolickým kněžím v Čechách a na Moravě. Roku 1624 byli všichni nekatoličtí kněží ze země vypověděni³⁾, nekatolické služby boží zastaveny, kostely a fary vydány katolickému kněžství. Roku pak 1627, když obnoveným zřízením zemským byla politická práva českých a moravských stavů co nejvíce omezena, byl také patentem z 29. května zrušen Majestátní list, a nařízeno, že nesmí býti trpěn v zemi nikdo, ani ze stavu panského a rytířského, kdo by nebyl víry katolické. Katolictví se stalo v Čechách náboženstvím jediné uznaným a oprávněným. Ve smyslu takových zákonů mohly pak české země býti pokatoličovány se vsí rozhodností a bezohledností.⁴⁾

Slabší povahy přestupovaly, zvláště z těch, kteří byli směru konservativnějšího. Tak i Štěpán Jiří ze Sternberka,⁵⁾ který r. 1608 a 1609 stál nějaký čas v čele stavů v jich zápasu o náboženskou svobodu, roku 1622 u věku přes 60 let veřejně přijímal pod jednou. Jeho manželka zůstala evangeličkou. Synové a dcery později přestou-

něná o něm dí: „Ab eadem (fide catholica) malitiose deficiens, in pristinos suos errores relapsus . . . parochia privatus et in poenam huius delicti ad carceres monasterii Ossecensis intrusus, ubi post aliquot septimanas quodam mane inventus est mortuus, cum tamen praecedenti die optime valuisset.“ — *Processus in reformatione*, psaný 2. dubna 1622, tedy po svátcích velkonočních — byloť 28. března „feria secunda Pascae“ — o Locikově podávání večere Páně v ty dny se nezmiňuje, a zdá se, že se jeho autor o tom v ten čas ještě nedověděl.

¹⁾ Ne tak rychle postupováno bylo s dosazováním katolických kněží na místo kněží evangelických. Do října 1622 dosazeno bylo 17 nových katolických kněží. *Gindely*, l. c. 112.

²⁾ Seznam 21 kněží vyhnanců z Kutné Hory a okolí v *Historii o protivěnství* (1870), str. 120. — *Tom. V. Bilek*, Reformace katolická str. 30, jmenuje nejvýznamnější z mnoha set evangelických kazatelů, kteří musili z Čech jíti do vyhnanství. — V Mladé Boleslavi sbor bratrský byl zavřen 26. ledna 1623, a téhož dne Starším Bratřím poručeno, by se před slunce východem z domu na hoře Karmel pryč odebrali. I odešel B. Jan Brosius, senior s svými pomocníky, manželkou a velikou čeledí. Dne pak 24. března 1623 vyhnaní byli z Ml. Boleslavě i kněží pod obojí, totiž kněz Petr Gryneus Přelucký, děkan s kaplanem, manželkou i dětmi, jakož i němečtí kazatelé. *Jiří Kezelius*, Kronika Mladoboleslavská (opis v Čes. mus. I. E. 5), str. 615. — *Fr. Novotný* z Luže, Kronika Mladoboleslavská 1822, str. 226—227.

³⁾ *Jac. Jacobaeus*, Idea mutationum 1624, str. 46—47, jmenuje řadu předních kněží evangelických ve vyhnanství a dokládá: „Quis omnium nomina hoc scripto comprehendere possit? . . . A quibusdam perhibetur . . . ultra mille evangelios pastores ex hoc regno . . . relegatos.“

⁴⁾ Ještě v letech 1661—1678 dle zprávy *Balbinovy* bylo 29.588 nekatoliků převedeno k víře katolické. Z nich bylo 21.757 označeno jako Luteráni (tedy stoupenci České konfese aneb i Augsb. vyznání), 343 jako Kalvíni, 141 jako Husité (staroutrakvisté), 7 jako Pikarti a jiní soktáři. *Rezek*, Relatio progressus in extirpanda haeresi (Věstník kr. spol. nauk 1892). — Srv. *Ant. Gindely*, Processirung der Häretiker in Böhmen unter Kaiser Karl VI., 1887.

⁵⁾ *Skála*, Historie V., 240.

pili k církvi katolické. M. Jan Campanus,¹⁾ trojnásobný rektor university, člen konsistoře, profesor řecké a latinské řeči, stal se u věku 72 let po těžkém vnitřním boji r. 1622 rovněž katolíkem. M. Daniel Basilius z Deutschenberka, poslední děkan fakulty filozofické, vstoupil do církve katolické a stal se pak primátorem na Malé straně. A sta a tisícové jiných přestupovali, nevidouce vyhnutí, ač silnější napomínali²⁾ všechny „dosavad věrnostalé Čechy k Augšpurské neb České konfessi se přiznávající“ a varovali od přestupu. Ale těmto věrným nezbylo než vyhnanství.³⁾ Pět šestin české šlechty⁴⁾ odešlo do ciziny a s nimi přemnoho vážených rodin měšťanských. Na 36.000 rodin, či asi 150.000 duší, opustilo tenkrátě otčinu, a později další zástupy, zvláště poddaného lidu, utíkaly do ciziny.

Bratří z Čech i Moravy odcházeli do Uher, Slezska, do Polska, zvláště do Lešna,⁵⁾ mezi nimi i Jan Amos Komenský, jiní se usadili ve Vlodavě, Baranově, Ostrorogu, Skokách, Kobylíně a Toruni⁶⁾. Bratři čeští utvořili v Lešně svůj vlastní bratrský sbor vedle polského a těšili se z plné náboženské svobody. Někdejší moravský zemský hejtman Karel z Žerotína našel útočiště ve Vratislavi. R. 1633 odhadovali Bratří⁷⁾ počet svých stoupenců ve vyhnanství, počítajíc v to i Polsko, Slezsko a Uhry, na 4000 duší, z nich 102 kněží.⁸⁾

Evangelíci čeští a moravští, ubírajíce se do vyhnanství, obraceli se do nejbližších pohraničních zemí, zvláště do Saska, Mišně, Horní a Dolní Lužice, Slezska⁹⁾, Pruska, na Slovensko¹⁰⁾

¹⁾ Zemřel 13. pros. 1622 „u velikém zoufalství“ a byl jesuity pochován za veliké okazalosti v universitní kapli Božího těla.

²⁾ Konstantin Kristián Bidones z Bidenthalu, Vejstraha proti v římsko-katolické náboženství vbíhání všechněm k Augšpurské neb České konfessi se přiznávajícím až dosavad věrnostalým Čechům potřebně spravená, s. 1. 1624. Čas. mus. 31. E. 7.

³⁾ Jos. Jireček, Literatura exulantův českých v Č. Č. M. 1874, str. 190 nsl.

⁴⁾ Ch. A. Pescheck, Die böhm. Exulanten in Sachsen 1857, str. 8 a 10.

⁵⁾ Ant. Antonovič v Osvětě 1905, str. 301 v článku „Potomci Českých Bratří v Rus. Polsku“ zmiňuje se o české exulantské církvi, jež posud trvá v městečku Zelné v Petrákovské gubernii v Rus. Polsku. Byla prý založena r. 1628 českými exulanty, kteří vedeni farářem Zeleným odebrali se z okolí Ml. Boleslavě do Lešna a odtud s jinými exulanty z okolí Brandýsa a Hořic šli do Zelné. Ale s tím srv. dále na str. 621, 1 zprávu o Zelově.

⁶⁾ Srv. Historie o protivěnstvích (1870) str. 269 nsl.

⁷⁾ Historie o těžkých protivěnstvích (1870), str. 269 dí, že r. 1623 bylo v Čechách a na Moravě as 200 bratrských kněží, r. 1632 z nich zbylo jen asi 100, ostatní pak zahynuli mečem, morem, nemocemi, bázni, mrazem, hladem a ve vězeních.

⁸⁾ Komenský, Ohlášení (Müller), str. 193.

⁹⁾ Jan Kristian, kníže březský, přijal exulanty ochotně do své země, a mezi nimi šest kněží bratrských. z nichž B. Jířík Erastus byl správcem sboru v Břehu. Historie o protivěnstvích 1870, str. 270. — Jos. Jireček, Literatura exulantův českých, v Č. Č. M. 1874, 230.

¹⁰⁾ Jac. Jacobaeus, Idea mutationum 1624, zmiňuje se ve své dedikaci tohoto spisu, že četní evangeličtí kazatelé našli útočiště na panství Kašpara Ilešházyho

a do Uher a j. Luterský farář Jiří Tranovský¹⁾ musil opustiti Mezeříč a utekl se do svého rodného Slezska, aby pak na Slovensku hledal útočiště. Zvláště u velikém počtu odebrali se exulanti²⁾ do Perna, Žitavy (administrátor Jiří Dikastus, assessor M. Viktorin Vrbenský, Pavel Cruppius, Václav Gallia j.), Dráždan (Vít Jakeš od sv. Havla), Freiberka³⁾ (Pavel Skála ze Zhoře⁴⁾), jakož i do Annaberka, Altenberka (1621 M. Samuel Martinus), Vitemberka, Zhořelce a j. V Norimberce nalezl útočiště Zachariáš Theobald a vydal tu r. 1621 jako dodatek svého díla „Hussitenkrieg“ i Českou konfessi v německém jazyku.⁵⁾ Jiní se uchýlili do Pruska a usadili se v Berlíně, jako kancléř Václav Vilém z Roupova, a vicekancléř Petr Milner z Milhausu.⁶⁾

V Sasku, kam exulanti zvláště rádi se uchýlovali, mohli však ve smyslu svolení kurfiřtova z 18. ledna 1623 a z 28. srpna 1627) na přijetí počítati jen ti, kdo nebyli podezřelí z úchytek od přísně luterského učen⁷⁾. Ti pak, kteří se klonili ke kalvinismu anebo rozhodně se přidržovali České konfesse a nedovedli se přizpůsobiti tammím bohoslužebným zvykům a řádům, musili bráti se dále a nešměli v Sasku počítati na pohostinství. Stávalo se docela, že někteří vyhnanci přidržující

z Ilešházu v komitátu trenčinském a liptovském, jako děkan uhersko-brodský Rochocius, děkan polenský Volpius, kazatel německobrodský Veressius, jakož i kněží z panství pána Hodického z Hodějova. — Historie o protivěnstvích (1870), str. 270 dí, že z Moravy i Čech nejedni se obrátili do Lednice a Pouchova blízko hranic moravských na panství knížete sedmihradského, jiní pak na panství hraběte Thurzo, pana Révaya, Nadaždů, Niáří, Viskelety a jiných na Myjavsku, Vrbovecku, Lubinsku a Staro-Tursku v Nitransku. Srv. Jireček, v Č. Č. M. 1874, 230 nsl.

¹⁾ Jan Mocho, Život Jura Tranovského 1891. R. 1635 tištěna byla v Liptově jeho Cithara sanctorum neb žalmy a písně duchovní staré i nové... (Srv. J. Jungmann, Historie lit. české V., 86).

²⁾ M. Ch. A. Pescheck, Geschichte der Gegenref. — Franz Scheichl, Glaubensflüchtlinge aus d. öst. Geb. Jahrbuch d. G. f. d. Gesch. d. Prot. in Öst. XIV., str. 134. — Kurfiřt saský po vypovězení českých kněží z Prahy dal svolení některým městům saským, aby jim poskytlí útulek. Gindely, I. c., str. 120.

³⁾ Josef Volf, Čeští exulanti ve Freiberce v l. 1620—1640, 1912.

⁴⁾ J. Jakubec, Dějiny lit. čes. 1910. str. 124—125, 127. — K. Tieftrunk, Pavel Skála ze Zhoře, v Osvětě 1873, 557 nsl.

⁵⁾ Confessio Bohemica Evangelica, Böhemische Confession oder Bekandtnusz... Plný titul viz dále v seznamu něm. vydání České konfesse v hlavě 86.

⁶⁾ W. Sille, Böhmische Flüchtlinge, srv. Jahrbuch f. d. Gesch. d. Prot. in Öst. 1897, str. 89.

⁷⁾ Karl Gottlob Morávek, Geschichte der böhm.-ev. Exulantengemeinde in Zittau, str. 114 nsl. — G. A. Skalský, Z dějin české emigrace I., 12.

⁸⁾ Takový byl asi M. Kr. Megander, jež přišel do Perna r. 1624 a tu zařídil si pomoci Jana Ctibora, někdejšího pražského impressora, knihtiskárnu, kterou z Dobrovic přestěhoval Honyk z Valdštejna. Po jeho smrti r. 1623 dali ji dědicové Megandrovi, jenž pak mimo jiné vydal Enchiridion Dr. Hoého v českém překladě. Srv. výše str. 517.

se směru luterského sami podezírali své spoluvyhnance, stoupence České konfesse, kteří nebyli smýšlení stejně přísně luterského, z kalvinismu) a tím dráždili proti nim obyvatele a úřady. Takoví podezřelí hledali pak své útočiště dále v Prusku, Polsku (Toruni), Holandsku a v Anglii mezi reformovanými a připojili se k nim pak tím více. Tak ve Freibergu žatecký děkan, Jan Regius, obviněn jinými vyhnanci z kalvinismu, musil se zodpovídati konsistoři.²⁾ Že stál na stanovisku českých „ortho-

¹⁾ B. Jan Felin cituje ve svém Rozebrání Obrany Sam. Martinia (vyd. 1902) str. 52 Apologii kněze Jana Regia a M. Hanslinia, ani d: „Quidam, ut vitas et commoditati corporali consulerent, abjecta juramenti religione et Bohemica confessione spreteque ecclesiarum nostrarum gubernatione et violato foedere seu consensu illo sese miseri Luteranos confessionis Augustanae appellare non dubitarunt, atque illico perpetrato perjurio inchoatoque schismate nos in foedere persistentes odiose et in Misnia periculoso nomine Calvinistarum traducere Misnensibus exosos reddere etiam proderet etc.“

²⁾ Regius jako mnozí jiní vzdělanci čeští té doby, kteří studovali v Praze a nebyli v cizině, jako i historik Kezelius, neuměl německy. Když byl Regius děkanem v Žatci, a v okolí města se usadili četní němečtí dělníci, bylo jim evangeliem přisluhováno v jich mateřském jazyku německým farářem v blízké vsi dle jich řádu. Regius ponechal německé faráře v okolních farnostech při jich německých řádech, aniž je nutil k řádům českým. Dne 21. srpna 1620 vydal v českém překladě spis: Angličana Wilhelma Perkinsia Anatomia conscientiae, Pobožné rozjímání a vysvětlení svědomí lidského, jehož mravně vážný a opravdový duch byl i Janu Regiovi Želkovskému vlastní. Jako vyhnanec zůstával věrně při České konfessi a domácích českých církevních řádech. V učení o večeři Páně stál na stanovisku asi Bratrské konfesse z r. 1607, s níž se obsírný jeho výklad o večeři Páně shoduje (srv. výše 402, 3), a klonil se tudíž k učení reformovanému. Nemohl se vzít v saské církevní řády, zvláště ne v saský způsob zpovědi a rozhrěšení. Konfesse kalvínské, která by tak jmenována byla, prý ani neviděl, ale také název Luterána nechtěl přijíti, ježto ani Luter toho názvu nechtěl zaváděti, a nad to v Čechách je řád, abychom se po učitelích ani domácích, ani cizích netitulovali. Proto nazývá se jen prostě křesťanem dle České konfesse. (Podobně smýšlel exulant Pavel Folgenhauer, o němž psal J. Volf v Čas. čes. mus. 1912, str. 93 nsl. Srv. tamže str. 97 a 98.) O jeho výsledku před konsistoři a o jeho náboženském stanovisku dává svědectví jeho spis „Summovní poznamenání toho rozmlouvaní, kteréž jest pobožný muž Jan Regius, někdy děkan Žatecký, v shromáždění konsistořském města Frejberka v Míšni 16. Maji leti 1631 s konsistoriány frejberskými měl.“ (Vydal jej Josef Volf ve spisu: Příspěvek ke sporu o Českou konfessi v letech 1631—7. 1910.) Stanovisko Regiovo je tu označeno těmito jeho slovy na str. 38, 37, 43, 46 nsl.: „Vyznávám, že při... pořádném večeři Páně užívání děje se jedním duchovním i tělesným, vnitřním i zevnitřním, věrou i ústy, avšak od pobožných toliko a ne od bezbožných, kteří pořádně toho neužívají. Tělesným, zevnitřním ústy jedním věcí zemské, svátosti chléb a víno, od pobožných i bezbožných se přijímají, duchovním pak vnitřním a věrou jedním věcí vyznamenané, tělo a krev Páně, ne od bezbožných (oni zajisté víry ani Ducha sv., kterýmž by to požívali, nemají) ale od samých pobožných, kteří duchem Kristovým a věrou obdařeni jsou, taková tajemství přijímají, se požívají.“ ... „Ty pak slova (in, sub, pod způsobem chleba a vína jako nějaké neviditelné a nečitelné tělo a krev že se jí a pije od pobožných i bezbožných, ústy tělesným a tělesně a způsobem nadpřirozeným nebo podivným), poněvadž základu v písmě svatém nemají, jak se přednášejí, tak se snadně zavrci mohou, jakž píše svatý Hieronym, anobř taková slova a takové tělo ani se z slova

doxů“, byl blízký směru kalvínskému a lpěl věrně na České konfessi, byl nucen opustiti Míšeň a odešel do Holandska. Slavný lékař Dr. Mat. Borbonius,¹⁾ člen Jednoty, uchýlil se do Žitavy s mnohými jinými. Jejich náboženské shromáždění bylo podezříváno z kalvinismu, a Dr.

Božho, ani z Augšpurské Confessi nijakž dověsti nemohou.“ ... „Já začasť s věrnými křesťany mně známými, kajícími a toho stolu hodnými, ... večeři Páně požívám ...; posavad ... tu moc mám ... večeři Páně i jiným přisluhovati, i mně také částku mou z toho vzíti. Takový řád ... v církvích našich českých ... byl ostříhán ... I Luter jeho ostříhal, jakž se to z knihy jeho de missa privata poznává.“ ... „Já-liž bych měl ... od řádův prostých, kterýmiž jsme se od Antikrista dalece oddělili a k Kristu se připojili, k kterýmž jsem přivykl, k jhu ceremonialnímu a temnostem zlého užívání, kterýmiž věcmi málo se od Antikristovy církve dělíte, přistoupení? ... Obyčej vaší nařízené (ku papeženské podobné) zpovědi a rozhrěšení, poněvadž od Krista nařízena není a v církvích našich českých užívána nebyvala, mně se nelíbí a jemu obcovati nechci, na obecné zpovědi a rozhrěšení (leč by toho zvláštní potřeba kázala) přestávám.“ — Jaroslav Hruban otiskl ve Výroční zprávě c. k. české realky pražské na Novém městě r. 1911 článek „Bohemica v archivu London Dutsch Church v Londýně (E. C.)“, v němž podává regesta řady listů Regiových, jež mi pak ochotně propůjčil k užití, za kterouž laskavost tuto vzdávám upřímný dík. V dopise z 25. srpna 1633 z Londýna psali Regius a Hanslinius o pomoc, podotýkajíce, že církve některé odpírají jim podpory, poněvadž prý: „nomine Lutheri non veniamus“ Jmenují při tom sami sebe „Exules Christi, quondam pastores ecclesiarum in Bohemia orthodoxarum.“ V jiném pak listu z května 1635 dávají někteří exulanti, mezi nimi Mat. hrabě z Turnu a Pavel Skála ze Zhoře, Regiovi a Hansliniovi svědectví, že jako „ecclesiarum orthodoxarum ministri“ před tím ve vlasti své „iuxta Confessionem nostram Bohemicam, quam alii Augustanam vocant“ svůj úřad vykonávali. (Tamže str. 9. a 12.) Regiovo věroučné stanovisko bylo stanovisko českých „orthodoxů“, lišících se od ubikvistů a klonících se ke kalvinismu, ale při tom konfessivně snášlivých a přidržujících se rozhodně České konfesse. O tom svědčí také jeho kázání sepsané pro exulanty na text Jan 3, 16—21., uchované v rukopise ve sborníku B. 197. v Žitavské městské knihovně, odkud se mi stal sborník ten přístupným laskavostí pp. Dra J. Volfa, skriptora musea král. Českého, a Dra Th. Gärtnera, ředitele městské knihovny žitavské. Regius v kázání tom obsírně na 42 listech jedná 1. o veliké lásce Boží k nám, 2. o dání nám neb za nás Syna Božho, 3. o víře v něho, 4. o užítku a cíli toho všeho. Při tom užívá množství citátů z písmá sv., jakož i ze starých církevních otců, zvláště z Augustina. Spisy reformátorův necituje, ale v jich duchu píše a cítí. Polemisuje ostře s učením katolickým, zdůrazňuje učení evangelické. Ač obsírně tu mluví o předzvěděni, předurčení a vyvolení, jednostranně konfessivní stanovisko té či oné evangelické církve nijak neprojevuje. Jen misty jako ve zmínce o svátostech zřízených (list 123), „aby se nám (Kristus) duchovním spasitelným svým účastenstvím dával“, dále ve zmínce o tom, že Kristus musil (list 125.) „i do pekel stoupiti a bolestí pekelných duší i tělem pocítiti, nýbrž je snést a přemoci“, v pojednání o předzvěděni a předzřízení (list 103) a o lásce Boží k světu (list 112) a p. lze vycítiti z jeho slov jeho theologický směr, směr to „orthodoxů“, stojících blízko kalvinismu, ale vystříhající se dle možnosti sporných subtilních otázek a za to zdůrazňujících společné evangelické pravdy. — Při tom je pozoruhodné, že právě Regius a Hanslinius, jako před tím Kyrmezer, Awerbeck a Virga, ač byli blízcí kalvinismu, přece s Bratřími, stojícími pod vlivem kalvinismu, měli značné spory. Srv. Samuel Martinus z Dražova, Třicet pět důvodův, a J. A. Komenského Ohlášení (vyd. Müller, 1898, str. 35 nsl., 161 nsl. a j.).

¹⁾ M. Chr. A. Pescheck, Geschichte der Gegenreformation II., 484.

se směru luterského sami podezírali své spoluvyhnance, stoupence České konfesse, kteří nebyli smýšlení stejně přísně luterského, z kalvinismu¹⁾ a tím dráždili proti nim obyvatele a úřady. Takoví podezřelí hledali pak své útočiště dále v Prusku, Polsku (Toruni), Holandsku a v Anglii mezi reformovanými a připojili se k nim pak tím více. Tak ve Freibergu žatecký děkan, Jan Regius, obviněn jinými vyhnanci z kalvinismu, musil se zodpovídati konsistoři.²⁾ Že stál na stanovisku českých „ortho-

¹⁾ B. Jan Felin cituje ve svém Rozebrání Obrany Sam. Martinia (vyd. 1902) str. 52 Apologii kněze Jana Regia a M. Hanstina, ani dle: „Quidam, ut vitae et commoditati corporali consulere, abjecta juramenti religione et Bohemica confessione spreteque ecclesiarum nostrarum gubernatione et violato foedere seu consensu illo sese miseri Luteranos confessionis Augustanae appellare non dubitarunt, atque illico perpetrato perjurio inchoatoque schismate nos in foedere persistentes odiose et in Misnia periculoso nomine Calvinistarum traducere Misnensibus exosos reddere etiam prode etc.“

²⁾ Regius jako mnozí jiní vzdělanci čeští té doby, kteří studovali v Praze a nebyli v cizině, jako i historik Kezelius, neuměl německy. Když byl Regius děkanem v Žatci, a v okolí města se usadili četní němečtí dělníci, bylo jim evangelium přisluhováno v jich mateřském jazyku německým farářem v blízké vsi dle jich řádu. Regius ponechal německé faráře v okolních farnostech při jich německých rádech, aniž je nutil k řádům českým. Dne 21. srpna 1620 vydal v českém překladě spis: Angličana Wilhelma Perkinsia Anatomia conscientiae, Pobožné rozjímání a vysvětlení svědomí lidského, jehož mravně vážný a opravdový duch byl i Janu Regiovi Želkovskému vlastní. Jako vyhnanec zůstal věrně při České konfessi a domácích českých církevních rádech. V učení o večeři Páně stál na stanovisku asi Bratrské konfesse z r. 1607, s nímž se obsírný jeho výklad o večeři Páně shoduje (srv. výše 402, 3), a klonil se tudíž k učení reformovanému. Nemohl se vzít v saské církevní řády, zvláště ne v saský způsob zpovědi a rozhřešení. Konfesse kalvínské, která by tak jmenována byla, prý ani neviděl, ale také název Luterána nechtěl přijíti, ježto ani Luter toho názvu nechtěl zaváděti, a nad to v Čechách je řád, abychom se po učitelích ani domácích, ani cizích netitulovali. Proto nazývá se jen prostě křesťanem dle České konfesse. (Podobně smýšlel exulant Pavel Felgenhauer, o němž psal J. Volf v Čas. čes. mus. 1912, str. 93 nsl. Srv. tamže str. 97 a 98.) O jeho výsledku před konsistoří a o jeho náboženském stanovisku dává svědectví jeho spis „Summovní poznamenání toho rozmlouvání, kteráž jest pobožný muž Jan Rogius, někdy děkan Žatecký, v shromáždění konsistořském města Frejberka v Míšni 16. Maji letá 1631 s konsistoriány frejberskými měl.“ (Vydal jej Josef Volf ve spisu: Příspěvek ke sporu o Českou konfessi v letech 1631—7. 1910.) Stanovisko Regiovo je tu označeno těmito jeho slovy na str. 38, 37, 43, 46 nsl.: „Vyznávám, že při . . . pořádném večeři Páně užívání děje se jedení duchovní i tělesné, vnitřní i zevnitřní, věrou i ústy, avšak od pobožných toliko a ne od bezbožných, kteří pořádně toho neužívají. Tělesným, zevnitřním ústy jedením věci zemské, svátosti chléb a víno, od pobožných i bezbožných se přijímají, duchovním pak vnitřním a věrou jedením věci vyznamenané, tělo a krev Páně, ne od bezbožných (oni zajisté víry ani Ducha sv., kterýmž by to požívali, nemají) ale od samých pobožných, kteříž duchem Kristovým a věrou obdařeni jsou, taková tajemství přijímají, se požívají.“ . . . „Ty pak slova (in, sub, pod způsobem chleba a vína jako nějaké neviditelné a nečítelné tělo a krev že se jí a pije od pobožných i bezbožných, ústy tělesnými tělesně a způsobem nadpřirozeným nebo podivným), poněvadž základu v písmě svatém nemají, jak se přednášejí, tak se snadně zavrci mohou, jakž píše svatý Hieronym, anobř taková slova a takové tělo ani se z slova

doxů“, byl blízký směru kalvínskému a lpěl věrně na České konfessi, byl nucen opustiti Míšeň a odešel do Holandska. Slavný lékař Dr. Mat. Borbonius,¹⁾ člen Jednoty, uchýlil se do Žitavy s mnohými jinými. Jejich náboženské shromáždění bylo podezříváno z kalvinismu, a Dr.

Božho, ani z Augšpurské Confessi nijakž dověsti nemohou.“ . . . „Já začasť s věrnými křesťany mně známými, kajicemi a toho stolu hodnými . . . večeři Páně požívám . . . ; posavad . . . tu moc mám . . . večeři Páně i jiným přisluhovati, i mně také částku mou z toho vzíti. Takový řád . . . v církvích našich českých . . . byl ostříhán . . . I Luter jeho ostříhal, jakž se to z knihy jeho de missa privata poznává.“ . . . „Já-liž bych měl . . . od řádův prostých, kterýmiž jsme se od Antikrista dalece oddělili a k Kristu se připojili, k kterýmž jsem přivykl, k jhu ceremonialnímu a temnostem zlého užívání, kterýmiž věcmi málo se od Antikristovy církve dělíte, přistoupiti? . . . Obyčej vaší nařizené (ku papežské podobné) zpovědi a rozhřešení, poněvadž od Krista nařizena není a v církvích našich českých užívána nebývala, mně se nelíbí a jemu obcovati nechci, na obecné zpovědi a rozhřešení (leč by toho zvláštní potřeba kázala) přestávám.“ — Jaroslav Hrubant otiskl ve Výroční zprávě c. k. české realky pražské na Novém městě r. 1911 článek „Bohemica v archivu London Dutsch Church v Londýně (E. C.)“, v němž podává regesta řady listů Regiových, jež mi pak ochotně propůjčil k užití, za kterouž laskavost tuto vzdávám upřímný dík. V dopise z 25. srpna 1633 z Londýna psali Regius a Hanslinius o pomoc, podotýkajíce, že církve některé odpirají jim podpory, poněvadž prý: „nomine Lutheri non veniamus“ Jmenují při tom sami sebe „Exules Christi, quondam pastores ecclesiarum in Bohemia orthodoxarum.“ V jiném pak listu z května 1635 dávají některé exulanti, mezi nimi Mat. hrabě z Turnu a Pavel Skála ze Zhoře, Regiovi a Hansliniovi svědectví, že jako „ecclesiarum orthodoxarum ministri“ před tím ve vlasti své „iuxta Confessione nostram Bohemicam, quam alii Augustanam vocant“ svůj úřad vykonávali. (Tamže str. 9. a 12.) Regiovo věroučné stanovisko bylo stanovisko českých „orthodoxů“, lišících se od ubikvistů a klonících se ke kalvinismu, ale při tom konfessivně snášlivých a přidržujících se rozhodně České konfesse. O tom svědčí také jeho kázání sepsané pro exulanty na text Jan 3, 16—21., uchované v rukopise ve sborníku B. 197. v Žitavské městské knihovně, odkud se mi stal sborník ten přístupným laskavostí pp. Dra J. Volfa, skriptora musea král. Českého, a Dra Th. Gärtnera, ředitele městské knihovny žitavské. Regius v kázání tom obsírně na 42 listech jedná 1. o veliké lásce Boží k nám, 2. o dáni nám neb za nás Syna Božho, 3. o víře v něho, 4. o užitku a cíli toho všeho. Při tom užívá množství citátů z pisma sv., jakož i ze starých církevních otců, zvláště z Augustina. Spisy reformátorův necituje, ale v jich duchu píše a cítí. Polemisuje ostře s učením katolickým, zdůrazňuje učení evangelické. Ač obsírně tu mluví o předzvěděni, předurčení a vyvolení, jednostranně konfessivní stanovisko té či oné evangelické církve nijak neprojevuje. Jen místy jako ve zmínce o svátostech zřízených (list 123), „aby se nám (Kristus) duchovním spásitelným svým účastenstvím dával“, dále ve zmínce o tom, že Kristus musil (list 125.) „i do pekelných bolestí pekelných duší i tělem pocítiti, nýbrž že sněsti a přemoci“, v pojednání o předzvěděni a předzřízení (list 103) a o lásce Boží k světu (list 112) a p. lze vycítiti z jeho slov jeho theologický směr, směr to „orthodoxů“, stojících blízko kalvinismu, ale vystříhající se dle možnosti sporných subtilních otázek a za to zdůrazňujících společně evangelické pravdy. — Při tom je pozoruhodné, že právě Regius a Hanslinius, jako před tím Kyrmezer, Awerbeck a Virga, ač byli blízcí kalvinismu, přece s Bratřimi, stojícími pod vlivem kalvinismu, měli značné spory. Srv. Samuel Martinus z Dražova, Třicet pět důvodův, a J. A. Komenského Ohlášeni (vyd. Müller, 1898, str. 35 nsl., 161 nsl. a j.).

¹⁾ M. Chr. A. Pescheck, Geschichte der Gegenreformation II., 484.

Borbonius musil se svými průvodčími ze Žitavy odebrati se do Toruně, kdež zemřel r. 1629. Vyhnanec bratrský, kněz Jan Thaddeus, usadil se r. 1628 rovněž v Žitavě. R. 1648 vydal spis *Conciliatorium biblicum*. Upadnuv pro něj v podezření z kalvinismu, všelijak trpěl, ač navštěvoval pravidelně kázání a chodil k večeři Páně dle saského způsobu. Měšťtí duchovní, zvláště na popud nepokojného diakona M. Jankeho, docela objednali si z Lipska theologickou censuru proti „bludné knize českého exulanta“.¹⁾ Když r. 1652 zemřel, pro kacířství v jeho knihách odepřeli mu pohřeb. Exulanti pohřbili jej sami v noci.²⁾ Tak čeští vyhnanci evangeličtí, zvláště pokud se neoddali směru konfessijnímu v Sasku právě vládnoucímu a neuměli německy,³⁾ zkusili v Sasku mnoho nesnází a ústrků.⁴⁾

¹⁾ Ch. A. Pescheck, Die böhm. Exulanten in Sachsen, str. 21 a 22.

²⁾ O pohřbu kněze Jana Thaddea Karl Gottlob Morávek, Geschichte der böhm. evang. Exulantengemeinde in Zittau, str. 23. Srv. tamže str. 133 nsl. bližší zprávu s vyobrazením Jana Thaddea. — Jos. Volf, Příspěvek ke sporu o Českou konfessi, str. 13. — O podobných pohřbech zmiňuje se Jos. Volf, Čeští exulanti ve Freiberce, str. 63. Pro podezření, že by byl Kalvinistou, byl Václav Smiřický, sedmdesátiletý stařec, zemřelý ve Freiberce 8. července 1631, pohřben bez kázání, r. 1634 pak mezi nepoctivými pohřben byl v Perně na zadním hřbitově Matěj Koutský z Jenštejna, vzácný měšténin pražský, a kněz Zachariáš Brunčvík, zemřelý ve veliké bídě. O Brunčvíkovi viz výše str. 515, 2.

³⁾ Procto M. Jiří Kezelius Bydžovský končně se vrátil do svého domova a tu zůstal až do smrti, asi 1654. Musil se státi katolíkem. V Ml. Boleslavi snášel i pak mnohá příkoří, ale přes to k novému vyhnanství se neodhodlal. Naopak trpce si stěžoval na svůj pobyt v Sasku: „Ježto Čechové nedávno minulých let v hlavním městě království Českého v Praze dva kostely německé Němcům stavěti a služebnosti církevní provozovati dovolili, tito pak ani pachnouti služebnosti církevní českému knězi téměř nedali, leč by ho dostatečně, že jest invariatae jejich confessionis zexaminirovali, ovšem pak ubohým Čechům u nich mnoho se osazovati dali, ale když někteří tam mezi nimi o všecko přišli, přeč pudili.“ Tak píše sám Jiří Kezelius, Kronika mladoboleslavská (opis v Čes. mus. I., E. 5. str. 181.). O Kezeliovi srv. J. Pekař, M. Jiřík Kezelius Bydžovský, Památky archaeologické a místopisné. Díl XIV. (1887—1889) str. 401 nsl.

⁴⁾ O těchto nesnázích dává svědectví „Omluva jednoho Čecha starého při konfessi České stálého, řádům církevním německým obcovati nechťícího, sepsaná in exilio“ z r. 1632, kterou otiskl J. Volf ve spisu: Příspěvek o Českou konfessi v letech 1631—7, str. 22—30 a připsal M. Pavlu Stránskému. Autor se hlásí k České konfessi „s slovem Božím i s Aušpurskou confessi se ve všem srovnávající“, ale zaměňuje Českou konfessi asi s konfessi Bratrskou, když dí: „Mámeť i my Čechové svou confessi Českou, i starší i vysvětlenější nežli Aušpurská i ve všem s Aušpurskou se srovnávající, velikomocným císařům římským, králům a znamenitým knížatům k osvědčení podávanou a od mnohých osvícených lidí vysoce schválenou... Podle ní a při ní zůstaven býti žádám.“ Aspoň tak mluvivali Bratři i v roce 1575 o své konfessi. Srv. výše str. 121 nsl. Zřejmě ukazuje na str. 25, v čem sám a asi i mnozí jiní Češi se uráželi při saských bohoslužbách: „Řádův a obyčejův zdejších nejsa povědom, nevěděl bych se kterak při tom slušně šikovati... kdy, kde a jak při zpovědi ušní nepodobně pokleknouti, zpověď říkati, hlavy k vzkládání na mne rukou ukřiviti a kříže rozhřešujícího přijíti, co od spovídání náleží zaplatiti, před přijmáním

Nejvíce českých exulantů uchýlilo se do Perna¹⁾ v Míšni. Bylo tam na 50 osob ze stavu panského a 200 ze stavu rytířského. Mezi jinými dlel tam poslední rektor pražské university a člen konsistoře Mik. Troilus²⁾ a jeho zeť Matyáš Janda, dřívější kazatel u sv. Michala v Praze na Novém městě; Jan Rosacius, člen konsistoře, a celá řada jiných českých farářů; historik Pavel Stránský,³⁾ Jan Theod. Sixt z Ottersdorfu a j. Dne 11. března 1628 dovolil jim kurfiřt konati bohoslužby v českém jazyku,⁴⁾ ale jen v městě Perně, ježto město to je nedaleko vrchní konsistoře, jež může tím snáze pak vykonávati dozor. Dne 7. dubna 1628 dovolil kurfiřt, aby si povolali svého vlastního duchovního správce,⁵⁾ totiž M. Samuele Martini,⁶⁾ nebo-li Martinia. Martinus potvrzen byl za

večeře Páně kterak se v řadě postaviti, klaněti, první částky pod palec podané přijíti. Raději tehdy žádám při svého národu způsobich zůstaven býti, kdežto nejni podobizny ušní, ani peněžité spovědi potřebi... Vzkládání rukou nepotřebuji. Na prostém rozhřešení slova Božího dosti mám, křížování židům a papežencům, kalouskování pak dvořeninům poručím, — Bohu svatému a ne svátosti se kořím.“

¹⁾ Ch. A. Pescheck, Die böhm. Exulanten, str. 30—37.

²⁾ Carl Chr. Schröter, Exulanten-Historie, 1715, str. 140.

³⁾ J. Jakubec, Děj. lit. čes. 1910, II., str. 123. Stránský musil rovněž odejiti ze Saska pro tamní konfessijní nesnášelivost a usadil se v Toruni. Srv. pozn. 1.

⁴⁾ F. A. Slavík, Národnost a náboženství. Osvěta 1904, str. 304—307.

⁵⁾ Hned roku 1622, když kurfiřt dal prvním exulantům svolení usaditi se v Perně a některých městech v Sasku (viz výše str. 583, 2), ustavili se čeští exulanti jako samostatná církev česká a dle Řádu církevního z r. 1609 zvolili si své kurátory, mezi nimi i M. Mik. Troila Hagiochorana. M. Samuel Martinus, Obrana, 124 a 125.

⁶⁾ M. Samuel Martinus z Dražova narodil se 1593 jako syn evang. faráře v Hořovicích. Od r. 1605 byl na školách v Žatci, v Lounech a opět v Žatci do r. 1611, kdy se odebral na akademii do Prahy. R. 1612 stal se rektorem ve Vodňanech. Rok na to byl přidělen k pomoci Janu Rosaciovu, faráři u sv. Mikuláše na Malé straně, a při tom pokračoval ve studiích. R. 1613 dostalo se mu hodnosti magistra fil. Od r. 1615 byl pak farářem v Litni u Berouna a od r. 1617 farářem u sv. Haštala v Praze; 1619 stal se assessorem konsistoře. R. 1616 vydal tiskem Oratio de concordia ecclesiae, r. 1618 Collatio D. Martini Lutheri cum M. Joanne Hussio. R. 1620 vydal v Praze společně se svým spoluassessorem spis Confessio bohemica vera Augustana in quaestiones et responsiones resoluta. česky a latinsky. (Viz dále v hlavě 87.) Jako exulant stal se inspektorem synů Kašpara Kaplíře ze Sulevic a cestoval s nimi. Na svých cestách přišel do Fríska v Nizozemsku a na tamní akademii ve Franekeru pobyl jeden rok a tu vydal Confessionem bohemica cum notis theologice, aby ukázal její souhlas s Augustanou. Komenský dí o tom ve svém Ohlášení (Müller, str. 97 a 98) v poznámce in margine: „Martinus inter Calvinistas calvinisans“, podotýkáje v textu, že Martinus vydání to obstaral, aby dokázal souhlas českých církví s církvemi hollandskými. V Londýně povýšen byl do stavu šlechtického a propůjčen mu titul „z Dražova“. Mezi důvody této pocty v diplomu se dí, že tak se choval, že „plurimis amabilis, omnibus desideratus atque honoratus semper haberetur.“ Diplom otiskl Carl Chr. Schröter, Merckwürdige Exulanten-Historie, 1715, str. 281—285. V Perně koupil r. 1629 knihtiskárnu, v níž vydal řadu knih pro exulanty. R. 1631 za vpádu saského

duchovního správce exulantů, a svěřena mu byla od vrchní konsistoře duchovní správa nade všemi českými exulanty.¹⁾ O velkonocích 1628 konal již české bohoslužby. V samém Perně²⁾ bylo r. 1629 na 2123 českých exulantů.³⁾

Záleželo na tom, jak se vyvine ve vyhnanství poměr Bratří a ostatních českých evangelíků k České konfessi. V Sasku vládla sama předem v té věci učinila své rozhodnutí. Když totiž 7. dubna 1628 dala jim povolení⁴⁾ svobodného Exercitii religionis v Perně, a to zatím na rok, omezila povolení to stanovením, „že ti, kteří by měli býti povoláni za jich kazatele a duchovní správce, budou přidrženi ještě před vokací k podpisu Knihy svornosti a vážně napomenuti, aby odmítali a superintendentům oznamovali ty, kteří by se chtěli vplížiti, anižby byli stoupenci našeho pravého spásitelného náboženství aneb nechťeli by se k němu přiznati“. Také přikázal kurfiřt, aby kněží ti byli zavázáni, „podříditi se superintendentuře v Perně, spravovati se v církevních obřadech a ve věcech manželských dle zemských agend a církevních pořádků a nezaváděti novot.“ Chtěl saský kurfiřt do svých zemí otevřít cestu jen Luteránům, ale předem ji uzavřít kalvinismu. M. Samuel Martinius a ostatní čeští evangelíci byli sice jako stoupenci České konfesse pokládáni v Sasku za stoupence Augustany a tudíž za Luterány a byli proto do země přijati. Ale poněvadž dr. Hoë a jiní saští theologové značnou část českých evangelíků obviňovali z kalvinismu, musili čeští evangelíci všichni, kteří chtěli pobýti v Sasku, pro jistotu přiznati se k Augsburské

do Čech stal se farářem v kostele týnském a administrátorem pražské konsistoře. Zemřel v Perně 7. února 1639 (28. ledna dle starého počtu). Pohřební řeč měl Mat. Krocínovský. Srv. Promlouvání k Sam. Martiniusovi z Dražova od M. Krocínovského. — *Martiniova* autobiografie v jeho *Obraně*, str. 430 nsl. — Obštně pojednává o M. Sam. Martiniuovi *Carl. Christ Schröter*, *Merckwürdige Exulanten-Historie*, 1715, str. 270—301. — *J. Jireček*, *Rukověť II.*, 12. — *J. Müller*, *Ohlášeni*, str. XI. nsl. — Srv. *Jar. Čelachovský*, Několik listů Samuele Martinia z Dražova v *Č. Č. M.* 1875, str. 26 nsl.

¹⁾ *Jos. Th. Müller*, v úvodu k *Ohlášeni* (vždy je tu míněno vydání 1898), str. XV.

²⁾ *J. Müller*, *Ohlášeni* str. VIII. — V prosbě českých exulantů o pomoc, z Perna 22./12. června 1629, *G. Bossert*, *Ein Hilferuf böhmischer Protestanten in Pirna*, *Jahrbuch f. d. Gesch. d. Prot. in Öst.*, 1907, str. 215 a 216, je zmínka o aliquot milia exulantů, z nichž sescentae et aliquot personae, — asi ti, kteří v Perně bydlili — prosbu tu vysílají.

³⁾ Exulanti ve Freiberku, jichž bylo r. 1629 v lednu napočteno 528, marně žádali r. 1628 o svolení, aby se mohli organisovati jako česká evangelická církev. Němečtí duchovní vzpírali se tomu, jednak aby jich příjmy tím nebyly zmenšeny, jednak z obavy, aby se v české církvi neujaly kalvínské názory. Jevilo se i mezi českými evangelíky sklon k jednoduchosti církevních obřadů a i jinak byli nábožensky svérázní. *J. Volf*, *Čeští exulanti ve Freiberku*, 61 nsl., 70 nsl.

⁴⁾ *Ch. A. Pescheck*, *Die böhm. Exulanten*, str. 144, příl. VIII.

konfessi, a to slovem i písmem.¹⁾ Někteří tak učinili teprve po mnohém váhání,²⁾ cítíce, že tím se vlastně vzdávají své České konfesse, anebo aspoň ji jako partikulární svou konfessi podřizují Augsburské, ale musili tak učiniti, chtěli-li zůstat v Sasku. *Martiniuovi* a jeho stoupencům bylo takové přiznání k vyznání Augsburskému tím snazší, a vlastně samozřejmé, ježto Českou konfessi od dávna³⁾ dle smyslu ztotožňovali a zaměňovali⁴⁾ s vyznáním Augsburským, jež nad to chápali ve smyslu *Liber concordiae*.⁵⁾ *Martinius* sám vydal v Perně ve své tiskárně r. 1630 znovu Českou konfessi,⁶⁾ ale vedle ní v témž roce

¹⁾ *Müller*, *Ohlášeni*, str. XV. a XVII. — *M. Sam. Martinius*, *Tricet pět důvodův* (*Müller*), str. 16.

²⁾ *Komenský*, *Ohlášeni* (*Müller*) str. 210. — Srv. tamže str. 87, pozn. 7. — *Jiří Kezelius* dle v *Kronice Mladoboleslavské* (opis v *Čes. museu I. E.* 5, str. 646): „I Čechové mnozí k ní (*Confessio Aug. invariata*) se přihlašovali a na svou Českou mnohem starší (?) od M. Jana Husi a jeho následovníků zapomněli, někteří toliko pro zalíbení pochybně to učinili.“

³⁾ *Martinius*, *Tricet pět důvodův* (*Müller*) str. 66, 67: „Važte sobě draze toho po bibli svaté, po apoštolích a otců svatých snešení nej přednějšího klénotu, konfessi naší České, ve vsi podstatě a vzáctnosti s Augšpurskou pravou tou a neproměněnou zcela a zouplna se srovnávající.“

⁴⁾ *Martinius* měl 9. října 1616 v universitě řeč o svornosti v církvi, kterou pak vydal tiskem pod názvem *Oratio de concordia ecclesiae . . . Pragae 1617.* Ve spisu tom vyslovuje se s plným uznáním o spojení evangelíků českých s Bratřími r. 1609 „sine bello, tumultu, controversia unanimi consensu,“ nazývaje spojení to „divinae clementiae signum.“ Zcela správně upozorňuje na nepřátele vůkol a kárá ty, kdož ve vlastním táboře evangelickém jiné kaceřují: „Non enim sumus nescii, quot et quantae turbae nos circumstent . . . neque non videmus inter nos esse, qui ecclesiam conturbent, qui singularitate quadam ac persuasione inflati, alios atro notatos carbone damnent, alios, cum quibus fraternitatem se servaturos sancte promiserunt, contemnunt ac despiciunt.“ Patrně odsuzuje tu ty, kdož nesnášlivě se měli k jiným stranám v církvi. Chválí velice Českou konfessi, řka, že „tam clara, plana, aperta et sacris literis consona est, ut haecenus contra eandem ne hiscere quidem adversarii ausi sint.“ Při tom nad jiné velebí spojení německých evangelíků na základě *Libri concordiae* z r. 1580, že prý ta „concordia . . . caelo demissa. dissensiones, rixas, etiam tumultus ex sinu ecclesiae sustulit“ a že „praecipui Germaniae heroes articulos imprimis verbo Dei, deinde Augustanae Confessioni primae illi minimeque variatae per omnia conformes unico consensu receperunt.“ Staví se tedy již tu *Martinius* na půdu *Knihy svornosti*, jež r. 1580 sjednotila sice stoupence směru výlučně luterského a v tom dosahu utlumila spory, ale za to vyloučila směr melanchthonský a ovšem kalvínský a všechny, kdož necítili výlučně lutersky. Lze těžko vysvětliti, jak s tím srovnal chválu svornosti a dohody českých evangelíků s Bratřími z r. 1609. Ale za to lze porozuměti pozdějšímu jeho úsilí o sjednocení českých evangelíků a Bratří ve vyhnanství na základě *Knihy svornosti* z r. 1580. V Perně jednal důsledně ve smyslu této chvály svornosti z r. 1580. Spis právě zmíněný „*Oratio . . .*“ je doprovázen básní latinskou M. Viktorina Vrbenského a M. Mikuláše Trojla Hagiochorana, kteří již tenkrát se k *Martiniuovi* přihlásili jako jeho přátelé.

⁵⁾ *Martinius*, *Obrana* str. 430: „Vždycky a všude . . . Konfessi České (v smyslu a podstatě) právě Augšpurské a *Librum concordiae* (sem) ostříhati hleděl.“

⁶⁾ Srv. dáte v hlavě 85. v seznamu vydání České konfesse.

vydal i Augsburské vyznání¹⁾ v řeči české, jakož i Luterův Malý katechismus, zpracovaný Pavlem Krupiem,²⁾ a nad to roku 1631 i spis Matěje Krocínovského, zvaný Harmonia confessionum, Bohemicae et Augustanae.³⁾ Krocínovský ve spise tom chtěl brániti Českou konfessi proti těm, kdo ji nazývali „bludnou, kacírskou, spletenou“,⁴⁾ a snažil se dokázati, že je „pravá Augšpurská“, totiž „že ona od Augšpurské nikterakž se nedělí, ale společně jako dvě sestry z jedné matky, totiž z písem svatých, splozené milostně se srovnávají, tak že žádný nemůže České konfessi upřímně milovati, zastávati a se přidržeti, aby s ní a v ní i Augšpurské nemiloval, nezastával a se nepřidržel... V smyslu nikdy, na mnohých místech ani v slovích rozdílné nejsou, toliko že spisovatelé jich, šetříce krajinu a potřeby, některé artikule obšírněji v jedné než druhé položili a jako povysvětlili aneb pevnými důvody stvrдили... Jistě naležitě a spravedlivé jest, poněvadž Němci své Augšpurské konfessi sobě vysoce váží, za ni se nestydí, ji častokráté latině i německy vykládají, tisknouti dávají a o rozšíření její pečují, abychom i my totéž činili.“

Ještě jednou ožily na děje českých vyhnanců, že snad česká evangelická církev přece jen rozkvetne pod Českou konfessi. Bylo to tenkráté, když 17. listopadu 1631 se směli vrátiti do Prahy se saským vojskem.⁵⁾ Zástupy kněží vrátily se do Čech a zvláště do Prahy.⁶⁾ V Praze zřízena byla opět evangelická konsistoř. Dne 8. prosince 1631 v kostele týnském volili kněží administrátora a členy konsistoře, a stavové volbu uznali. Samuel Martinius z Dražova zvolen administrátorem.⁷⁾

¹⁾ O tomto vydání, vydaném v roce stoletého jubilea jejího sepsání, jakož i o domnělém z r. 1625 viz dále v hlavě 90. v seznamu vydání Augsb. konfesse. Pozoruhodno jest, že od r. 1630 nebylo vydáno žádné další české vydání Augsb. konfesse, až r. 1720 V. Klejch obstaral své vydání pro české evangeliky v Těšíně a okolí.

²⁾ Katechismus menší Dr. M. Luthera pro mládež mnohými otázkami porozšířený. — R. 1654 musil i Krupius před konsistoří dráždanskou potvrditi svou pravověrnost.

³⁾ Mat. Krocínovský, kazatel ev. v Rychnově, dne 8. září 1623 odešel do vyhnanství. O něm posledně psal J. Volf, Z činnosti exul. kněze M. Krocínovského v Č. Č. M. 1909. str. 407. — O jeho Harmonii viz dále v hlavě 87.

⁴⁾ Viz v předmluvě Harmonie.

⁵⁾ *Ecclesiarum evangelico-bohemiarum status modernus*... mense Julio anni 1632... expositus. Wittebergae 1632. Otiskl M. Chr. A. Pescheck, Geschichte der Gegenreformation II., 333 nsl. — Jaromír Čelakovský, Návrat emigrace české 1631, v Osvětě 1872 a 1873. — A. Rezek, Dějiny saského vpádu do Čech (1631—1632) a návrat emigrace. 1889.

⁶⁾ Seznam 86 kněží, kteří se vrátili do Prahy a okolí, podává rkp. v *univers. arch. praž.* A. 17. tom. 1., str. 807—818 při supplikaci evang. kněží stavům o otevření kostelů pro evangeliky.

⁷⁾ Členy konsistoře se stali bývalí assessoři Adam Klement, Jan Rosacius, dále Jan Hertvicius, M. Pavel Krupius a Štěpán Olomučanský. *Ecclesiarum ev.-boh. status modernus*, B 1. — A. Rezek, Dějiny sas. vpádu, str. 128. — J. Jireček, Literatura exulantův českých, v Č. Č. M. 1874, str. 490 nsl.

Nový církevní život¹⁾ počal se probouzeti v české církvi. Také Bratří připravovali se na nové poměry a k nové církevní práci. V Lešně vydali v ten čas Řád církevní Jednoty Bratří Českých,²⁾ aby všem bylo zřejmo, jak by se měli vrátiti k starým základům. Komenský pak sepsal Otázky někteřé o Jednotě Bratří Českých,³⁾ v nichž radí, jak by měla Jednota po návratu do Čech upravití svůj poměr k ostatní církvi české. Jako dvanácte let před tím mladí kněží bratrští,⁴⁾ tak i Komenský odporučuje v první řadě „sjednocení se s jinými jednotami — zvláště v čistotě víry již jednomyslnými — a v řád s nimi jeden vjítí“, „nebo by tak... lid snázeji k Boží pravdě obracín býti mohl“, když by se jim před očima tak „mnoho roztržitostí — Luteránského, Bratrského, Calvínského náboženství — nenechávalo“. „Pomohlo by se tím způsobem spolubratřím orthodoxům na nohy, že by také někdy k stálému a utvrzenému řádu přijítí mohli,“ a tak „by všecken již řád a kázeň v církvích snázeji držeti bylo“. Jen kdyby nebylo lze docílití sjednocení ani spolčení, počítá Komenský s tím, že by Jednota zůstala v obzvláštnosti své. Ale 25. května 1632 z krásného snu o návratu procitli i Bratří i ostatní na dobro. Saské vojsko kapitulovalo. Administrátor Martinius a jiní evangeličtí kněží,⁵⁾ z valné části shromáždění v kostele u Salvatora, byli jati a dáni do vězení a 30. května vypověděni z města.

Další události přinutily vyhnance, že na svou Českou konfessi víc a více zapomínali a přidržovali se církvi, uprostřed nichž žili. V Sasku připojovali se k vyznání Augsburskému. Saská konsistoř totiž již roku 1628 důrazně nařídila Martiniovi,⁶⁾ duchovnímu

¹⁾ Celkem 24 kostelů pražských dostalo se opět do rukou evangelických. V týnském kostele působil administrátor Samuel Martinius, Matěj Krocínovský, Jan Seyda a diakoni, bývalí mniši Jan Hajecius a Reymund Římský; na Malé straně u sv. Mikuláše assessor Jan Rosacius a kollegové M. Daniel Alginus a M. Jan Landsmann; u sv. Jindřicha assessor M. Pavel Krupius a kollegové Václav Machaon a Václav Pacovinus; u sv. Štěpána a sv. Apolináře assessor Jan Hertvicius a kollega Mat. Pirynaicus; u sv. Petra assessor Štěpán Olomučanský a Mat. Přibyslavský; u sv. Vojtěcha vět. Viktorin Mantinacius, u sv. Martina Jak. Jacobides, v Betlemě M. Daniel Bobrovinus, v kapli Božího těla M. Mat. Georgines. M. Tob. Adalbertus, někdejší farář u sv. Klementa, a Mat. Janda, dřívější farář u sv. Michala, čekali u přátel na své dosazení. V německých kostelích působili rovněž faráři se svými pomocnými kazateli; u Salvatora byl Martin Pelargus. Na 15000 lidu vrátilo se do evangelické církve v Praze, mezi nimi i pět někdejších evangelických duchovních správcův, kteří byli před tím, poměry donuceni, přestoupili do církve katolické. *Ecclesiarum evang.-boh. status modernus*, B. 2. — A. Rezek, Dějiny sas. vpádu, str. 121—135.

²⁾ Vydán nově r. 1912. *Jos. Th. Müllerem* ve sbírce: Jana Amosa Komenského Veškeré spisy, sv. XVII. (3). Srv. str. 8.

³⁾ Vydány r. 1912 *Jos. Th. Müllerem*. Srv. předešlou poznámku.

⁴⁾ Srv. výše na str. 529 nsl.

⁵⁾ *Ecclesiarum ev.-boh. status modernus*, B. 3 nsl.

⁶⁾ *M. Sam. Martinius*, Pět a třicet důvodů (Müller) str. 40.

správci vyhnanců, aby každou sobotu zapisoval ty, kdož by se hlásili k večeři Páně, a každý měsíc jich seznam předkládal inspektorovi svému, superintendentu v Perně. Přišli pak do Perna i někteří Bratři, kteří se Martiniových bohoslužeb neúčastnili.¹⁾ Martinus nerad to viděl, aniž toho dbal, že Bratři, třeba přijali Českou konfessi, přece jen zůstali „křesťané pod obojí, aneb evangelici jedné a též konfessí“, ale „řádu dvojiho“²⁾ a proto i nadále konali svá vlastní bohoslužebná shromáždění. V přílišné horlivosti psal i seznamy těch, kdo k jeho večeři Páně nepřicházeli, pojal do nich i tyto Bratři a předkládal je kněžstvu německému v Perně. Mimo to Bratři z Lešna odeslali do Perna B. Xylinu,³⁾ aby o tamní členy Jednoty měl duchovní péči. B. Xylin shromažďoval tamní Bratři k společným bohoslužbám, a nesměje je konati za dne; konal je za noci ve svém bytu proti obydlí M. Fischera, archidiacona perenského. M. Fischer to zpozoroval, vyšetřil a oznámil superintendentovi. Následek toho všeho, a snad i osobního zakročení Martiniova v Drážďanech prostřednictvím Dr. Hoého,⁴⁾ byl kurfiřtský rozkaz,⁵⁾ aby se Bratři „buď přidržovali luterské liturgie (bohoslužeb),

¹⁾ To snad souvisí s dopisem, jež bratrský kněz — snad B. Xylin — napsal v době asi 1630—1632 členu Jednoty, snad do Perna, káraje jej, že se účastní večeře Páně vysluhované Luterány a na jeho domluvy takto odpovídaje (*Jan Kvačala*, Korrespondence Jana Amosa Komenského. Nová sbírka 1898 na str. 8): „Nemůž to býti, aby někdo nyní u Lutheránů, po chvíli u Calvinistů, aneb opět u Bratří v jejich Jednotě měl komunikovati.“ A dále praví (na str. 10.): „Potom některé závrativé hlavy (v Sasku) povstaly a jiným duchem vedeni jsouce . . ., nové artikule . . . ukovali i smysl zdravý při sv. Večeři zatemnili a v jiný proměnili a to za prubru evangelistického učení vyzdvihli, a kdo se s nimi nesrovnávají, za Calvinisty a jinak potupně je vyhlásili . . . Byť chtěli Lutheráni sašti o nás tak dobře jako . . . D. Martin Luther a jeho tehdaž tovaryši smysliti, a toho, že o nás dobře smýšlí, skutkem dokázati, totiž aby . . . našim správcům . . . mezi sebou býti při posluchačích . . . přáli, kázati . . . a jinými služebnostmi sloužiti dovolili, . . . rádi bychom s nimi v obcování svatých jedno byli, chtěli bychom i toho příčinou býti, aby na důvod toho naši u nich komunikovali, a pokudž by oni totéž od našich učinili.“

²⁾ *Komenský*, Ohlášení (Müller) str. 175.

³⁾ *M. Sam. Martinus*, Obrana str. 450.

⁴⁾ *David Cranz*, Alte und neue Brüderhistorie, Barby 1771, str. 100.

⁵⁾ Podrobně ličí poměry ty ze své zkušenosti v Perně *Jiří Kezelius* ve své Kronice mladoboleslavské (opis v Čes. museu I., E. 5, str. 669—682): „1./11. Martii (1635) vyšel z konsistoře drážďanské jménem kurfiřta saského superintendentu a úřadu perenského (rozkaz) na exulanty české kalvinistickým podezřelým, aby se jich 17 osob 25. Maii na konsistoři v Drážďanech postavilo, a tu napomenuti, chtěli-li v zemi pána jejich zůstávati, aby se konfessí Augšpurskou řídili, Českou konfessí jakož podezřelou opustili, schůzek postranních, ovšem posluhování svátostmi sobě nezaráželi, knězem Samuelem Martinem jim představeným aneb německými kněžími aby se spravovali. Potom opět 6. Julii (26. Junii) jich 47 osob na rejstříku poznamenaných, z nichž i vyšší stavové obojiho pohlaví byli, na rathouz v městě Perně před superintendentem, zámeckého assessora, purkmistři (snad purkmistra) a syndyka povoláni. Přečten jim dekret z konsistoře drážďanské, kteří nechtějí k Confessí Augšpurské přistoupiti a řády německými se řídit, aby se do třech neděl

anebo opustili zem“. Takové a podobné události, jako i sbírky podpor pro chudé exulanty, způsobily napětí mezi Martinem a Bratřími. Martinus, aby Bratři přiměl, by se neoddělovali od České církve, ale raději se k ní těsněji připojili, napsal r. 1635 spis:¹⁾ „Pět a třicet mocných, znamenitých a slušných důvodův neb příčin, pro které všickni evangelistští Čechové za jedno býti, a obzvláště ti, kteří k někdejší Jednotě Bratrské se přihlašovali, v církvích evangelistických konfessí Augšpurskou neb Českou se řídících ku požívání svátosti velebné, večeře Pána našeho Jezu Krista poslední, přistupovati mají . . .“ Martinus ukazuje ve spisu tom na plný souhlas vyznání Augšpurského a Českého, aby pak pod jménem České konfesse vyznání Augšpurské postavil v popředí jako společnou věroučnou normu, vkládaje spolu do něho učení pozdější výlučně luterské církve, jež ani v České ani v Augšpurské konfessí není obsaženo, totiž učení o ubikvitě a o ústním jedení těla a krve Páně od dobrých i zlých.²⁾ Tím ovšem Martinus vlastně již opouští vyznání České. Zároveň obviňuje Bratry, že prý „jakoby se

preč odebrali a jinam stěhovali. Od toho času někteří vypovězení dalšího odkladu žádali, jiní se pomalu přeč strojili, někteří se podobného neštěstí obávali a jiní se tomu smáli, i těmto ubohým posmívali, choulostivější ku knězi Samuelovi, českému administrátorovi, se připochlebili a Nikodémovým pláštěm se přiodili. Potom 10. Augusti (31. Julii) čeští exulanti perenští někteří opět na rathouz povoláni od superintendenta, aby spolu v svornosti zůstávali, knězem Samuelem nebo německými kněžími se řídili. Pak-li toho jaké příčiny, proč se nimi spravovati nechtějí, mají, aby toho na spisu podali a k tomu se podpísali. Někteří přiroči žádali. Odloženo jim do sv. Michala, dokud kvartýry najaté měli. Zatím 1./11. septemb. odjeli na mnoha vozích z Pirna mnozí ubozí lidé do Kotvice, do Frankfurtu n. Oderou, do Perlína i do Polska, jsouce vypovězení s velikým nebezpečstvím na cestě od soldatův. 15./25. septembris opět po druhé mnoho jich odjelo, ale pro nebezpečství dále dojeti nemohli, v Kotvici zůstali. A za nimi třetí partaje jeti strojili, ale pro veliké nebezpečství od soldatův na cestě všude zůstávajících vypraviti se nesměli. Zatím ta persekuce se spokojila, a papež český se přívětivěji ukazoval, aby se Čechové toliko pokojně chovali, že tu dobře dále zůstati mohou, nebo by mu tu mnoho prebendy ubylo.“ — Měli pokoj do roku 1637. Tenkrát 13./23. září byli čeští exulanti perenští „na rathouz povoláni, přečteno jim poručení od kurfiřta saského, aby věrnost a upřímnost kurfiřtu slibovali a předešlou přísahu v létu 1629 učiněnou obnovili. I vyšší stavy do toho potáhnouti chtěli. Čechové omluvu svou učinili, při předešlé přísaze zůstaveni býti žádali; 15./25. Januarii (1638) čeští exulanti v městě Perně z rozkazu kurfiřta saského opět popisováni . . . Popis jich všechněch i s dětmi se našel přes 1300, a před rokem jich popsáno bylo 1637, před pěti lety pak přes 2000. Nětco jich pomřelo, nětco pro závist německou a kněžskou se rozjelo a jinam odstěhovalo. Potom 10./20. Januarii Čechové mušského pohlaví na rathouz povoláni. Přečtena jim resoluce kurfiřta jejich a juramentum fidelitatis s napomenutím, aby jej obnovili, což vykonati museli, i kněží, i stav rytířský, vdovy a sirotci rukou dáním to slibovali, avšak poddaností žádný zavazován nebyl.“

¹⁾ Vydal *Jos. Müller* v Praze 1898. — S Martinem a jeho polemikou proti Bratřím nesouhlasil Jan Rosacius, někdejší assessor konsistoře. Srv. *J. Jireček*, Literatura exulantův českých, v Č. Č. M. 1874, str. 488 nsl.

²⁾ *Komenský*, Ohlášení (Müller) str. 94.

změnili, od předků svých učení odstoupili a snad buď od Kalvinistů, buď od Sociniánů neb Fotianů (Sociniánů) zapleteni byli¹⁾

Bratří na spis ten odpověděli r. 1635 spisem:²⁾ „Na spis proti Jednotě Bratrské od M. Samuele Martinia etc. sepsaný . . . starších kněží též Jednoty Bratrské na ten čas v Lešně Polském v exilium zůstávajících Ohlášení.“ Sepsal je jménem seniorů pisař Jednoty J. A. Komenský.³⁾ Odpovídá: „Milí evangelíci, všickni věrní pod obojí Čechové! Jeden jsme spolu s vámi národ, jednoho evangelium se držíme, k jedné konfessi České hlásíme, jednou konsistoří, kteráž u přirovnání naší obzvláštní a jiných krajských konsistoří vrchní konsistoří slouží můž, spojení zůstáváme . . . V sjednocení s vámi stojíme a státi míníme!“⁴⁾ O Martiniovi pak tak prohlašuje: „Špatněť kněz Samuel Martinus k jménu národa svého dokazuje lásky. Za konfessi Českou a za někdejší při službách Božích zvyklé české řády jakoby se styděl, vždycky na místo naší České konfessi Augšpurskou a Formulí concordiae Čechům cpá a pro zalíbení cizím do cizích řádů leze.“⁵⁾

Spor se táhl⁶⁾ až do smrti Martiniovy r. 1639, aniž vedl k cíli. Poslední odpověď Martiniova zůstala v rukopise netištěna pro

¹⁾ M. Samuel Martinus, Pět a třiceti důvodů (Müller) str. 32. — Komenský naproti tomu poznamenává, že Martinus osobám některým vyššího stavu sám v Perně oznamoval, „že on v Geněvě půl leta byl a jinak nesmýšlí, než jak tam, kromě že tu ornátů a ceremonii trochu užívati musí, na tom aby se žádný osvícený a rozumný nezastavoval, načež oni u něho k stolu Páně přistupovali.“ Ohlášení (Müller), str. 97 a 98.

²⁾ Vydal Josef Müller v Praze 1898, po druhé r. 1912 v Brně ve sbírce: Jana Amosa Komenského Veškeré spisy, svazek XVII. (3). Dovoláváme se vždy vydání z roku 1898.

³⁾ Tamže v předmluvě Jos. Müllera str. VI.

⁴⁾ Tamže str. 204 a 205.

⁵⁾ Tamže, str. 207. Jak Komenský soudil o konfessi České a Augšpurské, viz výše str. 296, 2. Práví o tom ve svém Ohlášení (Müller str. 119) takto: „Má-liť Česká konfessi pravou Augšpurskou slouiti, protože se v věcech srovnává, jedno stejně snadné bude dovésti, že konfessi Česká jest pravá Bratrská. Ale nač bude to pletení?“ Připouští (str. 122): „Naposledy můž se to podlé pravdy říci, že učení konfessi Augšpurské a České v podstatě jedno a též jest“. Ale (121) „jiné zajisté jest schvalovati Augšpurskou a k témuž učení, kteréž tam obsaženo jest, hlásiti se, což i my činíme jako předkové naši, a jiné plésti to v jedno a říkati: Česká konfessi jest právě Augšpurská konfessi.“ Neboť (str. 123) „Česká konfessi není Augšpurská, ale vlastně a právě Česká, vyznání víry milých našich předků . . ., k tomu sepsaná, aby všechných pod obojí Čechů společné pravidlo byla. Protož také tak veřejnými termíny sepsána, aby prostotě křesťanské a svornosti společné raději sloužila nežli subtilností a hádkám . . . Kdyby milovníci národu svého byli a jemu té cti, kteréž jemu Pán Bůh dopřál, přáli, naopak by mluviti měli, že Augšpurská konfessi jest pravá Česká konfessi.“

⁶⁾ O dalších polemických spisech obou stran viz Jos. Müller, Ohlášení, str. V. Ještě roku 1636 vydal Martinus obsírnou odpověď Obranu, Bratří pak, jich jménem opět Komenský, r. 1637 Cestu pokoje, jakož i B. Felin Rozebrání Obrany. Martinus, odpověděl r. 1638 krátkým spisem: Induciae Martinianae. Hodlal odpověděti ještě

úmrtí Martiniovo. Pro poměr Bratří k České konfessi však jsou slova jich právě uvedená zvláštního významu. Jsouť asi posledním úředním prohlášením Jednoty bratrské o České konfessi a o konfessi Jednoty vůbec: Bratří zůstávají při České konfessi a při společné konsistoři, ač vymínají si své obzvláštní řády.

Po smrti Martiniově¹⁾ se poměry v Sasku nezměnily. Jen ti exulanti, kteří nebyli podezřelí z kalvínství, směli v zemi zůstatí jako hosté,²⁾ ale kteříkoli se nepřidržovali zcela saských, přísně luterských řádů, nebyli v zemi vítáni, a nezbylo jim, než se vystěhovati. Na dotaz kurfiřtův z 28. března 1640 městská rada žitavská, budyšínská a j. podala zprávu, že ti, kdo byli kalvínského vyznání, odešli; městská rada netrpí v městě „takové podezřelé sekty“ vedle veřejné bohoslužby v luterském kostele. Exulanti tam usazení jsou lidé tiší a pokojní. Takové tiché, přičinlivé exulanty vláda saská i později ovšem ráda přijímala.³⁾

79. Exulanti 1648—1700.

Další poměry exulantů českých vyvíjely se tak, že význam České konfesse a společné konsistoře čím dále tím více zanikal, až téměř úplně zanikl. Vestfálský mír odňal exulantům veškeru naději na návrat do vlasti. Zůstali vyhnanci, vlast zůstala pro ně ztracena, nezbylo jim než hledati útočiště a novou vlast v cizině a vžiti se v tamní poměry trvale.

Ale než se tak stalo, píše Komenský roku 1650 Kšaftu mírající matky, Jednoty Bratrské, a v něm vyslovuje touhu

dalším latinským spisem, jež již předložil k censurě vrchní konsistoři v Drážďanech. Ale zatím 7. února 1639 zemřel. Spis jeho nebyl pak tištěn, ale zůstal u vrchní konsistoře v Drážďanech. Jeho pak vzácná knihovna a rukopisy brzy na to byly zničeny, když devět týdnů po jeho smrti r. 1639 bylo město Perno od Švédů obleženo. Bylať knihovna uložena do sklepů. Ale vojáci vnikli do sklepů, rozbili a rozsekali sudy vína ve sklepech uložené, a víno zaplavilo knihy a pokazilo je. Tak knihy a ovšem i rukopisy byly zničeny a ztraceny. Carl Chr. Schröter, Merckwürdige Exulanten-Historie, 1717, 290—292. Martinův Rukopis latinský dle zpráv mne došlých není ani v archivu zemské konsistoře drážďanské ani v tamním král. saském hlavním státním archivu.

¹⁾ Nástupcem Martiniovým v Perně stal se M. Jan Hertvicus. J. Jivoček, v Č. Č. M. 1874, 228.

²⁾ G. A. Škalský, Z dějin české emigrace I., str. 12.

³⁾ Tamže, str. 20—21 o saských patentech z let 1650—1652. Ale ani později nebyli v zemi trpěni, kdo byli podezřelí z kalvinismu, a podezření takové bylo velmi nebezpečné. Proto v roce 1672 musil starý exulantský kazatel Václav Gallí v Žitavě soudní žalobou stíhati své odpůrce mezi exulanty, zvláště mlynáře Jana Kalinu, kterýž jej podezřival z kalvinismu. Městský soud v Žitavě věc vyšetřil a dne 6. července 1672 vydal Václavu Gallí Testimonium, že šířitelé podezření z kalvinismu nemohli podati žádného důkazu a musili odprositi Václava Gallí. Carl Chr. Schröter, Merckwürdige Exulanten-Historie 1715, str. 22 nsí.

svého srdce a všech těch, kdož dobře to mysli i s českým národem i s českou církví. Jménem umírající Jednoty bratrské napomíná rozptýlené její údy k věrnosti a pokání, osvědčuje její lásku evangelickým církvím sesterským, upozorňuje je na jich nedostatky a želná svému národu. Při tom dojemně a vroucně projevuje svou touhu po dokonalejším spojení zbytků církve české a Jednoty v Čechách, vyznává: „Čtvrté, odevzdávám horlivost k sloužení Pánu Bohu a k sloužení jemu jedním ramenem. Po čemž jsem já od svého začátku toužila... Užiti sic toho z plna jsem nemohla, kromě že jsem léta 1575 k společné národu svého pod obojí konfessí a léta 1610 k společné konsistoři přistoupila; ale dejž Bůh pro milosrdenství své, kterýž vinš já buď životem neb smrtí svou, jak Pán káže, zapečeťuji, aby třetí spojení bylo nedokonalejší všech ostatků dítek mých se všechněmi jinými ostatky Čechů věrných, aby dřevo Judovo (t. j. Jednota bratrská) a dřevo Efraimovo (t. j. církev česká) bylo jedním dřevem v ruce Boží, když rozmetané kosti naše zase shromáždí, masem a kůží potáhne a duchem života naplní všemohoucí ten Pán, jemuž nemožného nic není (Ezech. 37).“ Komenský tu důsledně pokračuje v myšlenkách mladých kněží bratrských z r. 1619¹⁾ a svých Otázek některých o Jednotě Bratří Českých²⁾ o unii všech evangeliků s Bratřími v českém lidu. Lze z toho zřejmě poznati, k jakému cíli by byl směřoval náboženský a konfessijsní vývoj v Čechách a na Moravě, kdyby nebyl býval zmařen bouří z let 1618—1648. Bouře ta zavinila, že naděje Komenského — aspoň do roku 1781 — se nesplnily, a zdravý vývoj české církve zvrátil se ve zkázu. Poměry nucení, čeští exulanti musili téměř všude,³⁾ kde našli nový domov, přizpůsobovati se tammím církevním poměrům, v zásadě ovšem příbuzným, ale přece jen po mnohé stránce nezvyklým a cizím, a tak vzdáti se dříve či později své české náboženské svéráznosti.

U velikém počtu rozptýlili se čeští evangelíci mezi luterským obyvatelstvem zvláště v Sasku a na Slovensku a zanikli tu jako ostrůvky v moři. Toliko na některých místech, kde se usadili hromadněji, dovedli se déle udržeti.⁴⁾ Zvláště dlouho a houžev-

¹⁾ Srv. výše str. 529. R. 1632 v témž smyslu napsal spis: *Haggacus redivivus*. Nově upravil k vydání *Josef Müller*, 1893.

²⁾ Viz výše str. 591.

³⁾ I v Americe. Srv. *Tomáš Čapek*, *Památky českých emigrantův v Americe*. Omaha. Neb. Nákl. Pokroku západu. 1889.

⁴⁾ V Perně osada českých exulantů hrozně zkusila za obléhání města Švédové od 16. dubna 1639. Švédové města dobyli, při čemž Čechů nijak nebylo šetřeno. Pak zase Sasové město obléhali, ale marně. Dne 26. července (5. srpna) 1639 švédský generál od Perna se svým vojskem strojil se na cestu do Čech. „Čeští exulanti v Pirně, majíce takovou příležitost, také se na cestu s nim vydali, co mohli do filečkůvázali. Do Města Šluknova s Švédskými vandrovali. Odtud se rozešli, ke Kamenici, k Lípě, k Děčínu, k Litoměřicům, k Žitavě. Do Žitavy jich drahý

natě zachovaly se české církve v Drážďanech,¹⁾ a v Žitavě.²⁾

počet se obrátilo, nehrubě vděčně přijati byli. Němci se jim vysmívali, proč se zbytečně toulali a doma neposeděli.“ *Jiří Kezelius*, *Kronika Mladoboleslavská* (opis v Čes. museu I. E. 5, str. 684—696).

¹⁾ Čeští evangelíci v Drážďanech značně se rozmnožili exulanty přistěhovaými z Perna roku 1639. Školu zařídili si již r. 1622. R. 1639 bylo jim dovoleno konati české bohoslužby v příbytku svého kazatele. R. 1650 povoleny jim byly veřejné české bohoslužby, povolání vlastního českého faráře, a přenechán jim kostel sv. Jana. Kazatelem stal se r. 1650 *Hertvicius*, někdejší farář u sv. Štěpána v Praze. Později byli českými kazateli v Drážďanech *M. Benj. Martini* (zemřel r. 1703), *M. Frant. Rühr* (zemřel r. 1734), *Jiří Petrmann* (od r. 1746), vydavatel českého zpěvníku, *Jan Csaplovics* a poslední *Martin Štefan*, rodák ze Štramberka na Moravě. Působil v Habřině v Čechách, odkud r. 1810 odešel do Drážďan. Získal si tu četné stoupence, ale později způsobil mnoho pohoršení, pro něž byl r. 1837 suspendován s úřadu. R. 1838 odešel do Ameriky, kdež pak r. 1846 zemřel (*P. Tschackeri*, *Allg. deutsche Biographie*, XXXVI., str. 85 nsl.). Po jeho odchodu dostala česká církev r. 1844 dovolení, aby si zvolila opět vlastního faráře, ale již Němce. Český učitel *Tuček* zemřel 29. října 1846, a jeho otec, správce školy, odešel 1. května 1847 na odpočinek. Od těch dob má církev tamní německý ráz. Pozůstává však dosud toliko z potomků někdejších exulantů. Dcery provdané za muže z jiných farností nepočítají se za údy této farnosti, ani jich potomci. Drážďanská exulantská církev má nyní krásný nový kostel Spasitelův a značné jmění církevní, jež vzrostlo z kapitálu 12000 zlatých, jež byly sebrány v říši pro kostel u Salvatora v Praze a byly r. 1620 *M. Lippachem* (srv. *Gindely*, I. c. 120) zachráněny do Drážďan. Chudým potomkům exulantů dostává se z kapitálu toho značné podpory. Tamní farní úřad vydává od prosince 1897 časopis „*Blätter für die Böhmische Exulantengemeinde zu Dresden*“ s četnými zprávami z minulosti i přítomnosti této církve. Srv. *Chr. A. Pescheck*, *Geschichte der Gegenreformation* II., 517 nsl.

²⁾ Do Žitavy uchýlovali se čeští exulanti již v roce 1622 a pak v letech dalších. Po většině neuměli německy a proto shromažďovali se k vlastním soukromým bohoslužbám českým v příbytcích českých kazatelů, kteří tam byli ve vyhnanství, jako byl *Václav Galli* (srv. *Carl Chr. Schröter*, *Merckwürdige Exulanten-Historie* 1715, str. 17—31.) a *Jan Thaddaeus*. R. 1630 najali si velký sál a upravili si jej za modlitebnu. R. 1632 dala jim městská rada svolení, aby směli konati soukromé bohoslužby, a aby jich kazatelem byl *M. Pav. Cruppius*. Ale když exulantů stále přibývalo a sál jim nestačil — časem bylo prý tu vyhnanců přes 1000 rodin —, prosili r. 1654 o propůjčení neužívaného jednoho kostela. Ale marně. *Cruppius* zemřel 28. ledna 1668 a odkázal městské knihovně 433 knih, z nichž bylo 89 českých. Po čas nemoci *Cruppiovy* jej zastával někdejší kazatel kutnohorský *Pavel Matthiades*, než za nástupce *Cruppiova* byl dosazen *Jan Milesius*, rodem ze Mšena, r. 1668, jenž však zemřel r. 1670. Znova prosili o propůjčení nějakého kostela. Ale žitavští kněží se tomu vzepřeli, obsírně dokazující, že jest to „*theils ein unbescheidenes, theils ein unnöthiges, theils ein unthunliches Begehren*.“ Od r. 1670 byl jich kazatelem *Jak. Frid. Möller*, ale r. 1672 byl propuštěn, a na jeho místo dosazen *Kašpar Motěšický*, rodem z Těšína, teprve 21letý. Zemřel již r. 1689. *Motěšický* tajně chodil do Čech až i do Prahy a tu v noci konával evangelické bohoslužby s vysluhováním večere Páně. Také dle radního protokolu z 11. listopadu 1686 se přiznal, že v Rosicích na panství hraběnky de Tour konal oddavky dvou poddaných. Po jeho smrti exulanti znova se domáhali svého českého kazatele. Asi 250 z nich mluvilo dosud jen česky, několik set z nich umělo i německy. Po mnohých prosbách dán jim za kazatele *M. Jan*

Ale i v okolních osadách v Lužici udržely se exulantské osady po mnohá léta, zvláště pak v Gebhardsdorfu,¹⁾ Niederörtsmannsdorfu²⁾

Jiří Dolanský a působil mezi exulanty od 1698 do své smrti 1719. R. 1690 povolila konečně rada městská exulantské církvi vlastní sál při přístavbě tamního kostela. Byl posvěcen o velkonocích 1691, ale marně žádali kurfiřta, by jim dovoleno bylo tu jako v Drážďanech a Neusalze vedle vlastních bohoslužeb a zpovědi v českém jazyku česky konati i vlastní večeři Páně a oddavky. Pomocníkem nemocného Dolanského a pak i nástupcem stal se Adam Simonides, rodem ze Slovenska, než zemřel r. 1726 v 31. roce svého věku. Za jeho doby přicházeli mnozí tajní evangelíci z Čech do Žitavy, aby se účastnili služeb božích a večeře Páně. Tenkrát usadil se v Žitavě Martin Kopecký. Pak tu působil Jan Jarý, 1727—1743, jenž opět marně se domáhal svolení, by směl konati oddavky a posluhovati večeři Páně česky. Za něho mnozí odstěhovali se do Hennersdorfu, vedeni Martinem Kopeckým, když jim nebylo dovoleno do Hennersdorfu docházeti a v Žitavě se shromažďovati ve zvláštních kroužcích. Po Jarém nastoupil M. Jan Křištof Vodička (Wässerich), skládatel vánoční písně „Čas radosti, veselosti...“, 1743—1789, a jeho pomocníkem a pak i nástupcem stal se M. Jan Csaplovics, rodem ze Slovenska. Církev exulantská v té době již velice se zmenšila a jen živořila. Když r. 1793 odešel Csaplovics do Drážďan, nemoha v Žitavě vystačiti s chudými příjmy, stal se duchovním správcem exulantské církve Jan Borot, do té doby farář v Habřině a Kovanci a pak v Krabčicích v Čechách. V Žitavě působil do své smrti r. 1832. Teprve r. 1804 bylo mu dovoleno vysluhovati své církvi večeři Páně. Zatím církev tak schudla a se zmenšila, že měla jen 69 dospělých údů a 19 školních dětí a nemohla vydržovati vlastního duchovního správce. Proto po smrti Borotové (o jeho literární činnosti viz *Jos. Volf*, K literární činnosti Slováka Jana Borotta, v Č. Č. M. 1909, str. 158—162) již nemohla si povolati vlastního duchovního správce, ač se o místo to ucházel kandidát M. Kučera a K. r. Aug. Molnár, farář v Křížlicích v Čechách. Od té doby zůstala církev česká žitavská bez duchovního správce. Český její učitel Kristián Bedřich Krátzcek konal však až do roku 1846 čtené bohoslužby. R. 1650 bylo v shromáždění až 1000 lidí, r. 1750 asi 500, r. 1800 již jen 40, od r. 1826 již jen několik málo, nejvýše 12. *Karl Gottlob Morávek*, Geschichte der böhmisch-evangelischen Exulantengemeinde in Zittau, 1847. — *Chr. A. Pescheck*, Geschichte der Gegenreformation II., 470 nsl. — *Srv. Jan Mocho*, Dan. Stránský, 1898. — *Fr. J. Slavík*, Národnost a náboženství, v Osvětě 1904, str. 308 nsl. — O tamní agendě viz výše na str. 359, 1.

¹⁾ *Chr. A. Pescheck*, Geschichte, II., 510 nsl. Čeští exulanti konali své bohoslužby v tamním kostele s počátku před německými bohoslužbami, později pak po nich. Jich sboreček vzrůstal. R. 1676 stal se jich duchovním správcem Michal Lány ze Slovenska. Funkce konal však — jako v Žitavě — místní farář německý. Lány se vrátil r. 1690 do Uher. Od r. 1690 do 1692 byl jich kazatelem Mich. Künzel, 1694—1737 Tomáš Richter. Kol r. 1720 přišli mezi ně noví emigranti z Čech směru pietistického a konali svá zvláštní shromáždění. Musili se však odstěhovati. *Srv. dále str. 610 pozn. 2.* Od r. 1738 na krátký čas byl jich kazatelem Jiří Petrmann. Pak byla kázání česká již jen čtena, až r. 1791 české bohoslužby zanikly.

²⁾ Niederörtsmannsdorf byl přifařen do Marklissy, kde působil kazatel Arndt a po něm Vietze. Oba rozuměli i česky a ujímali se ochotně exulantů. Za jich nástupců nebylo, kdo by se jich ujal. I dovoleno jim, aby si vystavěli modlitebnu. Modlitebna vystavěna r. 1683 v Niederörtsmannsdorfu. Tu konali českou bohoslužbu dle způsobu ustáleného v Marklisse se čteným kázáním, jakož i české kate-

u Marklissy, v Neusalze¹⁾ a v Nieder-Wiese.²⁾ Bylyť církve ty posilňovány stále novými přistěhovalci, kteří zvláště na počátku 18. století opět četně ucházeli z Čech a Moravy.

Čeští Kalvinisté rozptýlili se v cizině³⁾ mezi reformovanými a rychle zanikli, aniž zanechali kde jakou zdatnější stopu a památku svého českého církevního života.

Čeští Bratři,⁴⁾ uchýlivši se ponejvíce do Velkopolska mezi tamní polské Bratři, a to do měst šlechtických — do měst královských nebylo jim dovoleno se uchýliti —, našli tu nejen domov, ale i náboženskou svobodu. České bohoslužby konali v Skokách a v Lešně, tvořice tu vlastní církevní organizace vedle polských Bratří. Ale řady jich valem řídly. R. 1634 pomřeli mnozí morem. Mnoho trpěli válečnými útrapami. Měli své vlastní seniory, kteří měli péči o rozptýlenou církev Českých Bratří.⁵⁾

chisace a pohřební zpěvy. K večeři Páně chodili do Marklissy; tlumočník jim překládal zpovědní otázky, oni pak zpívali při tom české písně. Do r. 1710 užívali Tranovského Cithary sanctorum, pak žitavského zpěvníku českého. Ale později mládež chodila raději na německá kázání do Marklissy, až r. 1779 po smrti posledního českého předčitatele kázání české bohoslužby zanikly. R. 1797 byla modlitebna, jež byla již zcela sešlá, zbořena. *Ch. A. Pescheck*, Geschichte der Gegenreformation II., 513.

¹⁾ Exulanti se tam obrátili r. 1669 a nsl. a městečko to založili. České bohoslužby konány nejprve v soukromém domě. Nový kostel vystavěn a posvěcen 4. února r. 1679. Prvým českým kazatelem se stal r. 1674 Slovák Štěpán Pilárik. R. 1701 kázal tu česky Kristián Pescheck. Posledním českým farářem byl Jan Kleych, syn žitavského vydavatele českých spisů Václava Kleycha. *Ch. A. Pescheck*, tamže 535 nsl.

²⁾ *G. A. Shalský*, Z dějin české emigrace I., 46.

³⁾ O tom dává svědectví spis českého vyhnance Kozáka: Justa Aeoli Sausewind sive Retorio calumniarum mendaciorum convitiarum M. H. K. Grammatices praceptoris etc. in auctorem suum optimo iure facta a D. Johanne Sophronio Kozack, Bohemo, olim exercitus regio Suecici sub conductu illustris Johannis Banneri etc. S. R. M. S. campi marschalli castrensi medico... 1664. Píše: „Novistis... nos Bohemos Reformatae religioni addictos... primum ex Regno Bohemiae, Patria nostra... non tam culpae aut delicti nostri, quam antistitum et magnatum regni rebellionis poenas perpassos; secundum autem ab... electore Saxoniae Johanne Georgio... ex ipsius quoque ditionibus... pulsos fuisse; et alibi habitacula pro nobis quaerere conatos... Per Europam dispersi, oberravimus aliquamdiu. Quidam nostrum exercitum regis Sueciae Gustavi Adolphi Magni et. sequuti; alii in Poloniam, Hungariam, Angliam, Hollandiam, Russiam, imo et in Asiam migrarunt... vel inter Christianos quidem nomine, sed revera inter Christianorum hostes, non corporibus tantum sed et animis dominari affectantes.“

⁴⁾ *Jos. Müller* napsal přehlednou zprávu o bratrských exulantech, *srv. Slavnostní památník z r. 1892, nákladem spolku Comenia, str. 35.* — *Edm. de Schweidnitz*, The history of the church known as the Unitas Fratrum, str. 559 nsl.

⁵⁾ Seniory české exulantské církve byli: Jan Cyrillus (zemřel 30. března 1632 v Lešně), Mat. Prokop (zemřel r. 1636 v Lešně), Jiří Erastus (zemřel r. 1643 v Lešně), Pavel Fabricius (zemřel v Lešně roku 1649), někdejší to assessor konsistoře pražské, Václav Lochar, a konečně J. A. Komenský. *Józef Łukaszewicz*, O kosciołach Braci Czeskich w dawnéj Wielkiej Polsce, 1835, str. 191 a 192.

Ale přes to nebylo lze zadržeti ji, by nezanikla.¹⁾ Pádem hlavního jich střediska Lešna, kde bývalo až na 3000 duší českých vyhnanců, r. 1656 zasažena byla exulantské církvi bratrské, celé Jednotě bratrské v Polsku a dissidentům polským vůbec těžká rána. Rozptýlení houfečkové bratrských exulantů ztráceli se mezi polskými Bratřími a mezi církvemi luterskými a reformovanými a v obyvatelstvu katolickém, zapomínali na zásady, v nichž vychováni byli, a zanikali pak nadmíru rychle. Poslední biskup české Jednoty Jan Amos Komenský²⁾ zemřel 15. listopadu 1671. V té době již umírala česká větev Jednoty. V Lešně působil jako poslední český duchovní správce Jan Tobianus³⁾ do roku 1687. Pak

¹⁾ Jos. Müller, O souvislosti obnovené církve bratrské se starou Jednotou Bratří Českých, Č. Č. M. 1885, str. 205. — J. A. Komenský ve svém Křaštu umírající matky Jednoty bratrské r. 1650 psal proto s žalostí o poměrech v české Jednotě bratrské: „Vás, synové moji... ne v jednostejném vidím způsobu... Nebo někteří jste se mně zpronevěřili, nevytrvavše se mnou v mých pokušeních, ale mne opustivše. Jiní jste trvali, a snad někteří ještě trváte, odpolu pochlebujíce nepřátelům mým a u ohně jejich se zhrívajíce, vždy pak přece ještě po mně, matce své, se ohledajíce, žádostivi jsouce, kdyby mne z moci nepřátel mých vydobyl Pán, ještě do klína mateřského se navrátiti. Jiní jste udatnějšího ducha a následovali jste mne pod křížem klesající, vždy předce obcovati utrpením mým se neliknujíce, i píti se mnou kalicha hořkosti, kterýž skrze trpkosti přítomného věku k sladkostem věku budoucího nás vedoucí Pán nalil mně, sobě neošklivíce. Ale vás opět vidím některé buď větrem umdlévající, buď bídami utržené; o jiných pak naději sobě činím, že je Pán k dalším časům chová a dochová.“ A dále naříká: „Vroucí k Bohu a počtě jeho láska, nenávisť pak k světu a k marnostem jeho kdež se nalezá? a společná všech dítek mých sprostnost a upřímnost k sobě opustila nyní vás. Naproti tomu pak nedověra, podhlídání, různice, sváry, svých věcí hledání; z toho hrdost proti sobě vespolek a různu ležení vloudilo se mezi všechny téměř napořád. A tak jakož jste doma ještě začali, tak ani v exilium nepřestali jste, nýbrž v rozptýlení svém tím více se myslí rozptýlili...“ Třeba slovům těm je rozuměti s přísně mravního a zbožného stanoviska Komenského, a třeba mu vážně jde o vytčení nedostatků v Jednotě, přece lze ze slov těch poznati rozklad Jednoty.

²⁾ Další biskupové Jednoty byli určeni pro polskou Jednotu. Mezi nimi byli českého původu zvláště Petr Figulus (Jablonský), zeť Komenského, 1662—1670; Adam Samuel Hartmann, pražský rodák, syn Adama Hartmanna, konsenióra Jednoty a betlemského kazatele, 1673—1691, a Daniel Arnošt Jablonský, vnuk Komenského, jenž po studiích ve Frankfurtu n. Odrou a Oxfordě byl od r. 1683 kazatelem reformované církve v Magdeburce, od r. 1686 kazatelem polského sboru bratrského v Lešně, od r. 1691 dvorním kazatelem v Královci, od r. 1693 v Berlíně, od r. 1699 seniorem polské Jednoty bratrské a brzy na to i seniorem církvi litevských vyznání Helvetského, až zemřel r. 1741 v Berlíně. *Lukasiewicz*, tamže, str. 378 nsl. — O rodině Figulo-Jablonské píše *Ján Kvačala*, Jedna exulantská rodina česká, ve sborníku Viera a Veda, 1911, str. 394 nsl.

³⁾ *Elsner*, Fustapfen der... Vorsehung... in der... Leitung der evangelisch-reformirten Emigranten zu Berlin, 1752, 301, dí: „Disz war der letzte böhmische Prediger zu Lissa in Groszpohlen. Als dieser von cinem gewissen böhmischen Baron nach Treppeln ohnweit Crossen zu seinem Hofprediger berufen worden, und diesen Beruf auch annahm, so wurde in Lissa nur pohlisch und teutsch geprediget, wie auch noch bis dato geschichet.“ Srv. výše str. 571, pozn. 5. ze str. 570.

přestaly v Lešně české veřejné bohoslužby. Rozptýlení čeští členové Jednoty bez české duchovní správy zanikali pak mezi ostatními.

Ale i polská Jednota bratrská⁴⁾ ztrácela též poněmáhlu svou bratrskou svéráznost. Od r. 1570 dohodou Sandoměřskou sblížila se s církví luterskou a reformovanou v Polsku. Když pak církev luterská od r. 1603⁵⁾ — ač šlechta luterská toužila po spojení s Bratřími, aby spíše oddolali přesile nepřátel — vlivem výlučně luterských theologů v Německu⁶⁾ z tohoto spojení vystupovala, Jednota polská, valně již zeslabená a omezená téměř jen na šlechtu, tedy bez vlivu na širší vrstvy lidové,⁴⁾ sblížila se tím více se zbytky polských reformovaných církvi. R. 1627⁵⁾ na synodě v Ostrorogu připojily se velkopolské reformované církve, jichž bylo tenkrát ovšem již jen sedm, k Bratřím a splynuly v jedno. Seniory Bratří byli tenkrát Gratian Gertich a Jan Turnovius, seniorem reformovaných byl Dan. Mikolajevský a konseniorem Jak. Gembický. Po smrti obou seniorů bratrských převzal řízení spojených církvi senior Mikolajevský, jenž byl pojat mezi seniory bratrské. Ale tak Jednota stala se tím přistupnější vlivu reformované církve, jež byla dosud silně zastoupena v Malopolsku a Litvě. V ten čas polská Jednota již valem upadala⁶⁾, podléhající vlivu svého okolí. P o č á t k e m

¹⁾ Jos. Müller, Slavnostní památník 1892 (spolku Comenia), str. 34 a 35.

²⁾ Srv. výše str. 381.

³⁾ R. 1645 fakulta vitemberská výslovně na dotaz evang. šlechty Aug. vyz., jež toužila po obnovení shody se stranou přidržující se konfese Bratrské („Jucundum equidem nobis et negotio Evangelico proficuum censemus, si per fidem et conscientias nostras nobis esset integrum cum Bohemiacae — t. j. Bratrské — confessionis Fratribus contra adversarios Pontificios... consilia iungere... cum nomen Calvinianorum omnino aversari voluerint“), zrazovala vejíti v bližší spojení s Bratřími, odkazující na Formulí concordiaae. Správně dí *D. A. Jablonský*: „Ex his fit probabile, si Poloni sibi ipsi relicti fuissent, rem hic ut olim Sandomiriace felicius fuisset successuram, verum spem istam peregrina consilia irritam fecere.“ (Hist. cons. 132—143.) Srv. *Lukasiewicz*, l. c. str. 213 nsl.

⁴⁾ *J. A. Komenský*, Otázky některé o Jednotě Bratří Českých, r. 1631—1632 (vydání *Jos. Th. Müllera* z r. 1912, str. 272), očekává, že v Čechách „obce bohdá míti budeme, a ne, jako v Polště, šlechtu toliko.“

⁵⁾ *Adrianus Regenvolscius*, Systema Historico-Chronologicum ecclesiarum Slavonicarum, str. 120: „Tum enim ita in unum ordinem et disciplinam coalerunt cum Fratibus Bohemicis Helvetici, ... ut ab illo tempore eosdem coetus communibus consiliis regerent... et communi nomine Fratres Unitatis appellarentur. Nulla igitur amplius est in Maj. Polonia distinctio ecclesiarum Confessionis Bohemicae ab Helveticis.“ — *Lukasiewicz*, l. c., str. 189.

⁶⁾ Když roku 1632 vydáván byl Řád církevní Jednoty Bratří Českých a jednáno bylo o to, aby vedle českého, latinského a německého textu vydán byl i text polský, Poláci měli proti tomu různé námítky. „Posléze však vyslovili se, že ten řád církevní odporuje zvykům polským, šlechta, z nichž zbory nejvíce se skládají, že by nesklonila se pod takové jho. A tak nedošlo ku překladu, což je patrnou známkou vnitřního úpadku Jednoty v Polsku.“ *Jos. Th. Müller*, Veškerých spisů J. A. Komenského sv. XVII., str. 8. — *J. A. Komenský* ve svém Křaštu r. 1650 o Jednotě polské takto píše: „Hlediz, aby nebylo řečeno i o tvých: „Praví se býti símě Bratří

18. století podléhala vlivu reformované církve již zcela.¹⁾ Zbývalo 15, pak již jen 10 sborečků s Lešnem v čele, zápasících s mnohými neznámeními. Správu jich obstarávali dva senioři, zmíněný Dan. Arn. Jablonský a jeho kollega David Cassius, později pak Christ. Sítkovius.²⁾ Dan. Arn. Jablonský dí o nich, že byli již „vesměs reformovaní křesťané ve Vel. Polsku“.³⁾

českých a nejsou.“ Čas jest, dcerko milá, abys takové zklamání předcházela. Nebo podchází v pravdě, když nejedni synové tvoji tělesně bujněji, vytahující se z jha kázně a libující sobě svobodu těla, pohodli časná a důchody hojně a shromažďování peněz, tak že při mnohých pastýřských úřad obrátil se jen v nájemnictví . . . Starší zase co? Naprosto se vidí, že duch otců mých odstoupil od vás, synův mých; nebo jste ztratili klíč umění . . . , ani sebe, ani kněží svých, ani lidu v řádu držeti neumíte, ba ani těch mladých svých, s nimiž abyste sami práci neměli, poslali jste je a ještě posíláte do škol cizích, aby vám je vypulerovali. A ti co než divočinu a v obyčejích cizost, v krojích potvorství, v mozku mudrlantství a jiné vše, jinak než Kristova a předků milých sprostnost vyhledávala, s sebou přinášejíce, dělají jak dělají, až všecko z původu svého vypáchlo, a k sobě podoby málo co má. Odkudž lid, posluchači a patronové větším dílem planí a chladnou, a z nemalé částky větrem ledajakého pokušení, jako stromové pravdivých kořenů prázdní, se vyvracejí; tak že i s onimi vše pomalu umdlévá a pádem hrozi.“

¹⁾ Hrabě *Zinzendorf* vyslovuje se o splynutí Jednoty bratrské s církví reformovanou v Polsku, že prý Bratři byli „ihnen unwissend unter ein fremdes Joch gebracht worden.“ Srv. *W. Bickerich*, Lissa und Herrnhut v Zeitschrift für Brüdergeschichte 1908, str. 10. — Srv. též *Edm. de Schweidnitz*, The history of the church known as the Unitas Fratrum, str. 560, 633. „Toward the end of the eighteenth century even this remnant had been practically absorbed par the Reformed.“

²⁾ Tamže str. 10 praví *Zinzendorf* roku 1739, že prý Jablonský má „die mährischen Principia“ a rád by je zachoval v Jednotě, kdežto jeho kollega Sítkovius jest prý zásad těch rozhodným odpůrcem, jsa „ein harter Reformierter.“

³⁾ V Lešně zanikl časem i polský bratrský sbor a udržel se jen německý, nyní již reformovaný sbor lešenský, a několik menších církví v okolí. Jmenují se dosud „Unitätsgemeinden“. Lešenský sbor jim stojí v čele. *Fr. Prudký*, Návštěva emigrantských osad v Německu, 1910, str. 34. — Srv. *W. Bickerich*, Lissa und Herrnhut str. 4: „Allermassen alle Reformierte Christen in Groszpolen, so wohl zu ihrer Confession sich bekennen als auch sich die Böhmischen Brüder nennen, und ihrer Disciplin und Kirchenordnung sich gebrauchen.“ — Po pruské okupaci 1793 byli výše zmínění sborové podřízeni reformovanému direktoriu v Berlíně. Počátkem let třicátých 19. století přistoupili k pruské unii, ale výslovně si vymínili reformovaný ráz bohoslužeb a reformované vyznání. Svých starých řádů musili se vzdáti. Ale r. 1842 bylo jim králem Bedřichem Vilémem IV. vráceno právo volby seniora. Nově zvolený senior pak byl poukázán, aby si vyžádal svěcení u představenstva obnovené Jednoty bratrské, konference starších Jednoty v Bertelsdorfu. Tak se dosud dalo. Dne 16. června 1844 byl Dr. Siedler v Ochranově bratrskými biskupy ordinován za seniora sborů Jednoty v Poznaňsku, r. 1858 v Gnadenberku Dr. Kar. Göbel a dne 21. října 1883 v Ochranově Dr. Borgius. *Jos. Müller* v Slavnostním památníku, 1802, str. 35. — *W. Bickerich*, Lissa und Herrnhut, str. 47 a 48. — *Jos. Müller*, O souvislosti obnovené církve bratrské. Č. Č. M. 1885, str. 204. — *Edm. de Schweidnitz*, The history of the church known as the Unitas Fratrum, 1885, str. 634. — *Ján Kvačala*, Viera a Veda, 1911, str. 409 píše o dnešních poměrech těchto zbytků Jednoty: „Dnes Jednota už ovšem žije poslední chvíle. Šest církví k nej přináležavších

Za těch poměrů i Bratrská i Česká konfesse pozbývaly významu.¹⁾ Bratrská konfesse v českém jazyku po 54 let nebyla vůbec vydána, a když r. 1662 přece k jejímu vydání došlo, byla vydána ne již jako úřední konfesse české Jednoty bratrské, nýbrž jako výborná kniha vzdělavatelná a vzácné dědictví otců. Tenkráté totiž zdržoval se Komenský v Hollandsku, spravoval odtud rozptýlenou Jednotu — již ovšem nezávislou na někdejší církvi české, tehdež již zničené — a psal pro rozptýlené údy vzdělavatelné spisy. Při návštěvě²⁾ francouzského přítele poznal francouzské vydání jich „žaltáře zpěvacího“, doplněného knihou modliteb, agendou, katechismem a zvláště i tamní konfessí. Vida, že taková kniha může býti k veliké posile evangelického vědomí čtenářů, chtěl takovou dobrou službu prokázati i rozptýleným údům Jednoty a dosavadní jím samým obstarané vydání zpěvníku³⁾ z r. 1659 a katechismu z r. 1661⁴⁾ doplniti vydáním konfesse otců. Ale dlouho nemohl se dopídití jediného exempláře Bratrské konfesse. Konečně dal „Pán Bůh, že se našla, ačkoli exemplář starý, ošoustaný a strhaný“, vydání ne posledního, ale z r. 1564. Četl tu knížku hned „s žádostí velikou“, jak sám vyznává,⁵⁾ a teprve poznal, „co to za pěkná perla byla, kterouž Pán Bůh předkům našim v poli písem svatých spatřiti . . . dal“, „perla totiž skutečného křesťanství“.⁶⁾ I vydal ji znovu dne 21. února 1662

a mavších právo pod svým seniorom samostatne sa sriadil, chce už tiež pohltit nemilosrdná uniformujúca štátna administrácia. Námahy jednotlivých kňazov, ceniacich si históriu, zachovať ešte aspoň zlomky toho dedičstva, sotva budú mať úspechu.“

¹⁾ *J. A. Komenský* r. 1650 v Kšaftu proto radí kněžím z České Jednoty bratrské: „Budete-li pozůstávati kteří z kazatelů, kázati a sloužiti komu doma již nemajíce, služte Kristu, kde můžete, v církvi kterékoli evangelické, kterážby služby vaší žádala; jen však na to pamatujte, abyste v sprostnosti své . . . prostřední přímou cestou kráčeli, jedněm proti druhým nepochlebovali a ku potvrzování předešlého mezi nimi různění užívati se nedali, ale raději lásku, svornost a všecko společně dobré v církvi, v lidu pak sobě svěřeném jen víru v Krista čistou a pobožnost horlivou a naději sladkého budoucího věka vzdělávati a jim skutečně, odkud jste posli, osvědčovati hleděti.“ Rád by tedy, aby v církvích evangelických buď Augsburského buď Helvetského vyznání působice, kladli důraz na společné hlavní věci, varující se konfessijního stranictví. V téměř smyslu Komenského dále radí i rozptýleným ostatním členům Jednoty.

²⁾ Předmluva k *Bratrské konfessi* z r. 1662, str. 5. nsl.

³⁾ Kancionál, to jest kniha žalmů a písní duchovních. V Amsterdamě 1659.

⁴⁾ Katechismus pro mládež českou Jednoty Bratrské. Znova tlačený v Amsterdamě 1661.

⁵⁾ Předmluva k *Bratrské konfessi* z r. 1662, str. 6.

⁶⁾ Ze slov *Komenského* ve zmíněné předmluvě je zřejmo, že Komenský, ač Bratrskou konfessí ovšem dobře znal, přece se o ni do té doby příliš nezajímal, ježto Bratři se hlásili do těch dob k vyznání Českému a tudíž svou zvláštní konfessí přece jen nechávali v pozadí. Teprve když církev česká byla zničena a Jednota byla odkázána sama na sebe, rozpomenula se Jednota, a především Komenský, opět na konfessí Bratrskou a na její cenu.

dle vydání z r. 1564,¹⁾ vyznává v předmluvě:²⁾ „Já toto vyznání víry otců našich tím raději v starosti své, a již se k vykročení odsud stroje, vydávám, abych v jaké víře život svůj skonávám, osvědčil, nic nad to lepšího pod nebem nenalezaje: což smrti svou pečeti.“ Vydání toto zůstalo posledním českým vydáním Bratrské kofesse, obstaraným zástupcem české Jednoty, která již zřejmě umírala, vydavši v Komenském lidstvu co měla nejlepšího.

Ale také Česká kofesse upadala v zapomenutí, a zdálo se, že náleží již minulosti, jako sama česká církev i se svou konsistoří. Když česká církev rozptýlena byla mezi nárcdy a hynula, vypadl jí i prapor z rukou a byl v prachu zašlapán. Od r. 1630 až do doby toleranční (1783) nebyla vydána v českém jazyku. Německy byla sice tištěna v té době,³⁾ ale jen jako historický doklad.

Místo Českého vyznání zaujala mezi exulanty Augsburská kofesse, ke které se musili exulanti v Sasku přihlásiti. Než i Augustana byla česky vydána po roce 1631 až do roku 1781 jen jednou, totiž r. 1720.⁴⁾ Duchovním správcům byla přístupna v jazyku německém neb latinském, českému pak lidu evangelickému dostačily asi četné jiné české knihy náboženské, jakož i dřívější vydání České a Augsburské kofesse.

Náboženskému vzdělání dítek sloužila v té době četná česká vydání výhradně Luterova Malého katechismu, jakož i jeho výklady.⁵⁾

Vydávány i jiné náboženské knihy. Přední pozornost věnována Písmu svatému⁶⁾ R. 1658 vydal J. A. Komenský Manu-

¹⁾ Confessio aneb Počet z víry a učení i náboženství Jednoty Bratří českých . . . , vytlačený v Amsterdamě u Jana Paskovského Léta 1662. Vydání to a rovněž katechismus z r. 1661 mají stejný formát.

²⁾ Confessio, str. 11.

³⁾ Vydána byla při novém vydání Theobaldova spisu Hussitenkrieg roku 1749 a 1750.

⁴⁾ K vydání tomu došlo r. 1720, když ve Slezsku poskytnuta byla tamním evangelikům svoboda služeb božích. Vydal je Václav Kleych v Žitavě a věnoval je opatrovníkům a správcům při chrámě Ježíšově pod městem Těšínem. Viz o něm dále v hlavě 90.

⁵⁾ R. 1630 vydal v Perně M. P. Krupius Pacovský Katechismus menší D. Mart. Luteru, muže Božího, pro mládež mnohými otázkami porozšířený (J. Jungmann, Historie lit. čes. V., 703); dále vyšel r. 1685 Pavla Galli, v Drážďanech kazatele, Mart. Luteru katechismus český i německý (tamže, V., 740); roku pak 1693 a 1709 v Drážďanech M. Luteru katechismus, péčí Fr. Růhra (tamže V., 476); roku 1704 vydáno bylo v Žitavě Janem Simonidese Vysvětlení křesťanského učení podle pořádku Malého katechismu Luthera (tamže V., 754); roku 1709 a 1710 v Žitavě Jana Jiřího Dolanského Dítek křesťanských bibli malá: Otázky podle menšího katechismu Mart. Luteru (tamže V., 758); a r. 1727 opět v Žitavě vydán byl Luterův katechismus Václavem Kleychem (tamže V., 772) a j.

⁶⁾ Jar. Vlček, Dějiny české literatury II., část I., str. 98 a 99. Tamže str. 107. — Srv. Jan Karafiát, Rozbor Kralického Nového Zákona, str. 17 nsl. — J. Jungmann, Historie lit. čes., str. 290 nsl.

álník aneb Jádru celé bibli svaté. Nový zákon vydal Mat. Béla r. 1709 v Halle. Teprve když se v Slezsku evangelikům uvolnilo, vydal r. 1720 v Žitavě Václav Kleych za pomoci Kristiána Peška Nový zákon dle vydání z r. 1613 s historií českých evangelických biblí. K vydání celé bible nedošlo od r. 1613 přes 100 let. Teprve r. 1722¹⁾ vydána byla superintendentem Danielem Krmanem a Matějem Bělou „Bibli svatá, to jest všecka Písma svatá starého i nového Zákona“ v Halle, opět dle posledního bratrského vydání z r. 1613, ale především pro evangeliky slovenské.

Četněji vydávány byly Kancionály²⁾ a různé písně církevní jakož i Postilly a Výklady³⁾ a jiné vzdělávatelné spisy; a to i pro exulanty i pro tajné evangeliky v zemích českých.

Lid evangelický, rozptýlený ve vyhnanství, toužebně vyhledával tyto spisy, čerpaje z nich náboženskou posilu. Jen tam, kde se lid mohl shromažďovati kol českých bohoslužeb, a kde české tyto evangelické knihy byly denní četbou rozptýlených českých evangeliků, udržovali se čeští exulanti jako ostrůvky v moři, které je jinak pohlcovalo víc a více. Ale i tajným evangelikům v Čechách a na Moravě knihy tyto přinášely posilu a osvěžení duchovní.⁴⁾ Z jich obsahu jako by jiskry se rozlétaly do srdcí čtenářů a rozněcovaly tu v těžkých dobách náboženské nesvobody a pronásledování vždy znova nadšení pro víru otců. A kazatelé evangelia, tajně ze Saska a Slovenska docházející do Čech, až i do Prahy, a na Moravu, zvláště na Valašsko, udržovali a posilovali oheň doutnající pod popelem.

80. Emigranti 1700—1781.

Tajní evangelíci v Čechách a na Moravě zůstávali věrní víře svých otcův, ač jim hrozilo za to mnohé příkoří, těžké utrpení a i nebezpečí života. Není divu, že vlnnější a opuštěnější podléhali vzrůstajícímu se katolicismu, a že rozhodnější a věrnější, bylo-li jen poněkud možno, utíkali do ciziny.⁵⁾

Na počátku 18. století vzrůstalo se tajné vystěhovalectví opět ve značné míře. Když za císaře Josefa I. uvolnilo se ve Slezsku tamním

¹⁾ Srv. Karafiát, Rozbor, str. 17.

²⁾ Srv. Jungmann, Historie lit. čes. str. 260 nsl. z r. 1621, 1631, 1635 (Cithara Tranovského, opět 1642, 1684, 1696, 1737 atd.), před r. 1648, 1659 (Komenského Kancional), 1668 (Žitavský, opět 1681, 1685), 1673 (Kašp. Motěšického, opět 1718, 1719, 1746) a j. — Srv. Jar. Vlček, Dějiny české literatury II., část I., str. 98, 99, o předmluvě Peškové k Poldadu zpěvů duchovních Johanna Myllera, církve české žitavské kantora, a o seznamu spisů vydaných Václavem Kleychem při jeho Evang. Kancionálu z r. 1727.

³⁾ Jungmann, Historie lit. čes. str. 299 a nsl.

⁴⁾ O tom dále str. 633.

⁵⁾ Ant. Rezek, Dějiny prouzení. hnutí náb. v Čechách, str. 67 nsl.

evangelikům po smlouvě altranštedtské z r. 1707, „tedy to světlo¹⁾ mnohým srdce i v zemi české osvítilo“, tak že z touhy po svobodě náboženské mnozí z Čech brali se do Slezska. Čeští emigranti žili tam roztroušeně až do roku 1717, kdy vláda si počínala opět příkřeji proti tamním evangelikům. Tehdy čeští emigranti zase ucházeli do Saska²⁾, zvláště do Gebhardsdorfu u Žitavy.

V té době, v roce 1722, hodlalo se vystěhovat³⁾ několik rodin z okolí Fulneku, někdejšího působiště Jana Amosa Komenského. Hledali místo, kde by mohli žít v duchu svých otců. Byli to němečtí emigranti z kruhů bratrských,⁴⁾ probuzených pietistickými spisy a zvláště kázáními Jana Adama Steinmetze, vrchního kazatele v nedalekém Těšíně, jakož i Kristiánem Davidem,⁵⁾ tesařem z Ženkavy na Moravě, jenž mezi ně docházel. Kristián David obrátil se na hraběte Mikuláše Ludvíka Zinzendorfa, stoupence luterského pietismu, majitele Berthelsdorfu, by jim zprostředkoval bezpečné útočiště. Ochotně jim to přislíbil. Ale zatím Kristián David s několika vystěhovalci přibyl do Lužice, žádaje o vykázání místa. Zinzendorf ochotně přijal je sám na své panství a vykázal jim pusté místo na návrší v okolí Berthelsdorfu. Dne 17. června 1722 porazili tu prvý strom a založili Herrnhut, Ochranov. Nepatrná jich osada vzrůstala dalšími přistěhovalci ze Sukdolí a Kunvaldu,⁶⁾ kteří uchovali si živou touhu po někdejších bratrských řádech a kázni. Ježto někteří z nich⁷⁾ ve své vlasti vzdělávali se z knih luterských a čá-

¹⁾ Tak se o tom zmiňuje spis uložený r. 1736 do báně českého kostela v Berlíně, jehož opis uchoval *Servus*, Historie, II. díl (v museu král. čes. I. G. 11), str. 77 nsl. — Srv. G. A. Skalský, Z dějin české emigrace I., 51.

²⁾ *David Cranz*, Alte und neue Brüder-Historie, Barby 1771, str. 108 nsl. Cranz hojně užívá k vyličení dějin českých emigrantů zápisů Aug. Schulze, kazatele rixdorského, v tamní církevní knize, spisů Elsnerových, jakož i Servusovy Historie o církvi české v Berlíně, a to nejen zachovaného dosud dílu II., ale i dílu I., nyní jinak neznámého. Mimo to dovolává se svědectví emigrantů samých, mezi nimiž působil jako kazatel Moravských Bratří v Rixdorfě.

³⁾ O Ochranově podává zprávu zvláště *David Cranz*, Alte und neue Brüder-Historie, 109 nsl. — *G. Burkhardt*, Die Brüdergemeine, I. díl 1893. Cituji dle II. vyd. 1905. — *J. Th. Müller*, Zinzendorf v *Hauckově* Realencyklopädie für prot. Theologie 1908, XXI, str. 684 nsl. — Týž, O souvislosti obnovené církve bratrské se starou Jednotou Bratří Českých v Č. Č. M. 1885, str. 93 nsl. — Srv. *W. E. Schmidt*, Neuere Brüdergeschichte, recensiert, Věstník král. čes. spol. nauk 1906.

⁴⁾ *Cranz*, l. c. str. 110, vypráví, že Fulnečtí netoliko v tichosti čítali Písmo sv., bratrský zpěvník a různé zděděné vzdělávací spisy, a to bratrské i luterské i reformované, ale že vykonávali ráno i večer a zvláště v neděli svá shromáždění bohoslužebná v některých domech zjevně a za vědomí vrchnosti. Zachovávali mezi sebou rády od otců přijaté a asi slavili mezi sebou i večeři Páně. Ještě kol r. 1760 vzpomínali svého posledního kazatele Amosa (Komenského).

⁵⁾ *G. Burkhardt*, l. c., I., 37.

⁶⁾ *Cranz*, l. c. 133, nsl. — *Burkhardt*, l. c. I., 40.

⁷⁾ *Cranz*, l. c. 137.

stečně i z reformovaných, vznikly v Ochranově o některé věci věroučné spory. Tak r. 1723 bylo mezi nimi nedorozumění o „vyvolení z milosti“ a o „obřadech při večeři Páně“, patrně o předurčení a o oplatky. Ale Zinzendorf spory urovnal a dne 7. listopadu 1723 slavil poprvé s 23 osobami společně večeři Páně. Vlivem Zinzendorfovým bylo i na dále v tichosti bráněno věroučným sporům, osada vzdělávala se ve smyslu Augsburského vyznání, přidržovala se kostela v Berthelsdorfu, kde působil lutersko-pietistický kazatel Jan Ondřej Rother, ale při tom konali denně ráno i večer vzdělávací náboženská shromáždění v Ochranově, jež řídil Zinzendorf neb jeho zástupce M. Steinhof, a zachovávali mezi sebou zvláštní řády a kázeň, při čemž k nemalému povzbuzení v tom směru jim bylo, když r. 1727 dostala se jim do rukou Komenského Historie církevní a Řád Jednoty ve vydání Buddeově.¹⁾ Osada v Ochranově utěšeně se rozvíjela. Vznikl tu vroucí náboženský život, věroučně shodný s ostatní církví saskou evangelickou dle Augsburského vyznání, ale přece jen odlišný od celého okolí neobyčejnou horlivostí a vroucností náboženskou a svéráznými řády²⁾ a kázni, a to do té míry, že brzy vzbudil pozornost širší veřejnosti. Mnozí posuzovali poměry v Ochranově nepříznivě, jiní však s nadšením je sledovali. Zvláště radostně zajímal se o tamní život Dan. Arnošt Jablonský, senior Jednoty bratrské v Polsku a dvorní kazatel v Berlíně.³⁾ Při tom vzrůstala osada ochranovská novými přistěhovalci z Moravy, tak že r. 1732 bylo „Moravských Bratří“ v Ochranově již 600 osob. Tu čím dále tím více nastávala potřeba, aby Moravští Bratří v Ochranově mohli mít vlastní duchovní správu, aniž by se věroučně oddělili od ostatní saské církve evangelické Augsburského vyznání. Záleželoť Ochranovským na tom, aby o jejich pravověrnosti nevznikla pochybnost. Fakulta bohoslovecká v Tubinkách svým dobrozdáním z r. 1733 uznala, že učení tamních Bratří souhlasí s vyznáním Augsburským a že její zřízení neodporuje symbolickým spisům luterským. Zinzendorf sám se rozhodl ujmouti se jich duchovní správy a za tím účelem⁴⁾ podrobil se příslušnému theologickému kolloquiu a získal si testimonium orthodoxiae 26. dubna 1734. A poněvadž z Ochranova se šířily bratrské osady i jinde v evangelických zemích evropských a již pomýšleno bylo na veliké dílo misijní mezi Indiány a pohany vůbec, ukázalo se nutným,⁵⁾ aby Moravští Bratří sami mohli si voliti a dosazovati své kazatele na různá místa a po vzoru ochranovském tu všude udržovati řády a kázeň. Proto toužili po obnovení bratrské biskupské ordi-

¹⁾ *Cranz*, l. c. 141—142, 152. — *Jo. An. Comenii*, Historia Fratrum Bohemorum, eorum Ordo et disciplina ecclesiastica... praefatio Jo. Francisci Buddei..., Halae 1702.

²⁾ Srv. *Burkhardt*, l. c. 43 nsl.

³⁾ *Cranz*, l. c. 147.

⁴⁾ *Cranz*, l. c. 223 nsl.

⁵⁾ Tamže, 247.

n a c e. Senior Dan. Arnošt Jablonský v souhlasu se seniorem Sítkoviem v Lešrě ordinoval 13. břez a 1735 Davida Nitschmanna a svěřil mu tak mezi Morav. Bratřími úřad seniorský. Nedlouho potom pak se svolením krále pruského Fridricha Viléma byl sám hrabě Zinzendorf,¹⁾ podrobiv se znova zkoušce své pravověrnosti, v Berlíně dne 20. května 1737 seniorem Jablonským ordinován k úřadu biskupskému v ochranovské Jednotě, a tak přešla biskupská hodnost Českých Bratří a jich successio apostolica do obnovené Jednoty bratrské a tam se udržela.

Zatím vznikly v Slezsku některé osady²⁾ moravských emigrantů, kteří se cítili potomky Jednoty, a Bratří z Ochranova působili mezi nimi v duchu ochranovském. Když pak Slezsko připadlo k Prusku, dostalo se jim svolení, aby si vystavěli modlitebny a aby trvali v církevním zřízení Moravských Bratří. Tak vznikly r. 1743 bratrské sbory Gnadenberg a Gnadenfrei a Nová Sůl (Neusalz).³⁾ A v téže asi době 8. srpna 1742 vznikla nová osada⁴⁾ v Sasku na panství Zikmunda Augusta z Gersdorfu, Nížká (Niesky) u Zhořelce, kamž se uchýlili Čechové z Drážďan, Žitavy a Gebhardsdorfu, kteří toužebně hleděli na poměry náboženské v Ochranově a nebyli spokojeni s poměry, v nichž žili.

Činnost ochranovských Bratří, kteří opět a zvláště r. 1748 přiznali se k konfessi v zemi vládnoucí, Augsburské,⁵⁾ a byli v Sasku uznáni jako náboženská společnost přiznávající se k vyznání Augsburskému, brzy se rozšířila u veliké míře. Odložili⁶⁾ jméno „Moravských Bratří“ a přijali jméno dávné „Unitas fratrum“. A mnozí z českých emigrantů toužebně hleděli na Ochranov a navazovali styky s tamními Bratřími.

To platí zvláště o emigrantech, kteří se usadili v Gerlachsheimu⁷⁾ v Horní Lužici u Zhořelce, nedaleko Ochranova. Již roku 1722 či 1723 založilo několik rodin tam malou českou osadu. „Kerlicejn“ vzrostl dalšími přistěhovalci, kteří r. 1727 založili na témž panství čtvrt hodiny od Gerlachsheimu osadu Karlov (Karlsdorf). Kazatelem této osady stal se r. 1729 Augustin Schulz,⁸⁾ jenž právě působil v Hennersdorfu v sirotčinci. Byl luterským pietistou. Žil mezi Čechy velmi chudobně a snažil se jich náboženský život prohloubiti, ježto při nich shlédal

¹⁾ Cranz, I. c. 281 nsl. — W. Bickerich, Lissa und Herrnhut, 10. — Srv. Jan Kvačala, Jedna exulantská rodina česká (Viera a Veda 1911, str. 406).

²⁾ Cranz, I. c. 377 nsl.

³⁾ Roku 1782 založen byl bratrský sbor v Gnadenfeldu. Burkhardt, I. c. I., 69.

⁴⁾ Cranz, I. c. 380 nsl.

⁵⁾ Burkhardt, I. c. str. 76. — Konfesse Česká v Ochranově mezi tamními Bratřími zůstala ovšem nepovšimnuta. Tamní emigranti snad ji vůbec neznali, ježto přišli z Moravy a z kruhů německých, v nichž ani dříve známa téměř nebyla.

⁶⁾ Tamže 483.

⁷⁾ David Cranz, I. c. 203 nsl., 286 nsl., 308 nsl. atd. — G. A. Škalský, Z dějin české emigrace I., 283 nsl.

⁸⁾ O jeho dřívějším životě Cranz, I. c. 204.

„sice dobrou známost a počestný život, ale nikoli život v srdci“. Denně vyučoval děti ve škole, konal pobožnost nedělní ráno i odpoledne, jež obyčejně trvala vždy asi 3 hodiny, a mimo to v některé všední dny hodiny vzdělávací. K večeri Páně a křtu i jiným církevním funkcím chodili Čechové do německého kostela do Gerlachsheimu, ježto Schulz nechtěl se dáti ordinovati, aby Čechům nebyla pak vzata jich volnost, ale před večerí Páně konal Schulz vždy předem s Čechy česky přípravu k večerí Páně, konal modlitby české a při církevních funkcích tlumočil Čechům v jich mateřtině, co bylo třeba. V letech 1731—3 vystavěl v Karlově chudíčkou kapli. Tamní Čechové měli Schulze velmi rádi, a i odjinud, zvláště z Gebhardsdorfu, tam mnozí přicházeli na jeho kázání. Také vzrůstal tamní sboreček přistěhovalci z Čech,¹⁾ zvláště z okolí Litic, Litomyšle a Lanškrounu, sídel to bratrských. Tamní tajní evangelíci byli si dobře vědomi svého původu z Jednoty bratrské a toužili po tom, aby mohli jednou žítí po způsobu otců. R. 1725 přišli mezi ně Bratří z Ochranova a pak z Gerlachsheimu a probudili mezi nimi touhu po svobodě a po obecnství s Bratřími u víře. I chystali se k odchodu. R. 1732 vyšel Jan Jílek z Heřmanic se 14 Bratřími a v letech 1733 a 1734 následovali jiní. Jich příchodem vzrostla osada emigrantská v Gerlachsheimu, která v té době²⁾ stávala se předním útočištěm emigrantů v Sasku. Mnohým pak tamním Čechům nelíbily se německé bohoslužby v kostele v Gerlachsheimu, kde byly přísně předepsány saské a luterské řády, ale více se jim zamlouval Ochranov a tamní řády, jež samy sebou byly jich smýšlení blízké³⁾ a nad to byly jim více méně vštěpovány i samým Schulzem, který byl podobného smýšlení, jaké bylo v Ochranově. Chodíval⁴⁾ také pilně do blízkého Ochranova, radíval se s tamními Bratřími, zvláště s hrabětem Zinzendorfem, a vyprávěl Čechům v Karlově o tamních poměrech. S ním chodívali i někteří Čechové do Ochranova a někteří Ochranovští do Karlova. Ponenáhlu zaváděl i ochranovské řády i kázeň dle ochranovského způsobu mezi Čechy v Karlově, až bylo mu luterskými faráři vytýkáno, že jest Herrnhutem. To mu znesnadňovalo jeho práci, jež nad to byla ohrožena, když r. 1736 pojednou přišlo

¹⁾ Cranz, I. c. 206, 209 nsl. — Škalský, Z dějin české emigrace I., 72.

²⁾ V té době totiž středisko Čechů v Hennersdorfe téměř zaniklo odstěhováním se emigrantů do Berlína. Viz o tom dále.

³⁾ Schulz sám píše: „Was mein Amt noch anmuthiger und gesegneten machte, war, dasz sie es nicht allein auf mein Predigen ankommen lieszen, sondern sich untereinander selbst treulich ermahnten und in allen Stuben den ganzen Tag hindurch mit lesen, beten, singen und gottseligen Gesprächen zubrachten, ohne ihre Arbeit zu versäumen. Wer am besten lesen konnte, machte sich an seinem Spinnrad oder Weberstuhl ein kleines Pult vest, dasz die Bibel drauf liegen konte, und las den andern (denn es waren in einer Stube zwey bis drey Parthien von acht bis zwölf, ja sechzehn Personen) etwas vor: darüber redeten sie unter sich, sungen und beteten.“ Cranz, I. c. 208.

⁴⁾ Cranz, I. c. 211.

do Gerlachsheimu z Čech¹⁾ z Černé na panství lanškrounském 72 osob, jichž vrchnost v Sasku se domáhala, aby je mohla vyhledati a přinutiti k návratu. Schulz jim radil, aby šli dále. Nechtěli odejiti bez Schulze. Tu Schulz počátkem února 1737 v tichosti odešel do Pruska, do Chotěbuzi, a za ním šli oni emigranti. Když pak vrchnost gerlachsheimská, pohněvána jich odchodem, ostatní Čechy v Karlově již usedlé proto nutila k náhradě prý škody, kterou utrpěla odchodem tím, a pobrala jim jich jmění, Čechové dříve již v Karlově usazení, o své jmění obráni, v únoru 1737 v počtu 400 duší za sněhu šli za Schulzem do volnějšího Pruska do Chotěbuzi. A tu se spojili, spolu s novými oněmi přistěhovalci, s českou osadou 200 duší českých emigrantů, kteří v Chotěbuzi²⁾ již trvali a v poslední době přijali za svého kazatele Aug. Schulze. Ale na rozkaz pruské vlády všichni se odebrali do Berlína, aby v počtu 700 rozmnožili tamní osadu českých emigrantů, přistěhovalých tam r. 1732 z Hennersdorfu.

Současně totiž s osadou gerlachsheimskou vznikla osada česká hennersdorfská. Někteří čeští emigranti v Gerlachsheimu již roku 1724 odtud odešli a usadili se v blízkém Velkém Hennersdorfu³⁾, kdež tak povstal na kopci v Schönbrunnu na statech Jindřišky Žofie z Gersdorfu, tety hraběte Zinzendorfa, malý emigrantský sbor. R. 1726 dala jim majitelka panství za „katechetu a pastora české církve“ rodáka těšínského, 25letého Jana Liberdu⁴⁾ stoupence směru lutersko-pietistického⁵⁾, který i na Těšínsku byl tamními kazateli šířen. Za Liberdovy činnosti vzrostl počet hennersdorfských emigrantů v několika letech asi na 600 duší. Byli to lidé tiší a zbožní, někteří i blouzniví anebo i nevědomí, skoro vesměs z třídy selské a dělnické. Hennersdorf stal se pro horlivý náboženský život tam pěstovaný světlem celému okolí. Byl Liberda velmi oblíben u svých posluchačů, a z celého okolí, i z Žitavy,⁶⁾

¹⁾ *Skalský*, Z dějin české emigrace I., 346.

²⁾ *Cranz*, I. c. 288. Byli to Češi, kteří po roce 1732 z Čech uchýlili se do Hennersdorfu, ale dle vládního saského zákazu vydaného proti vystěhovalcům nesměli býti tamní vrchností přijati. Po krátkém pobytu v Hennersdorfu, kde působil kazatel Vaněk, musili se bráti dále. Chtěli se trvale usaditi v Chotěbuzi a povolati si za kazatele Vaňka z Hennersdorfu. Ale Vaněk zemřel v listopadu 1736. I přijali Schulze za svého kazatele.

³⁾ *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., str. 90 nsl. píše o emigrantech ve Vel. Hennersdorfu na základě pramenů podrobně a výstižně.

⁴⁾ *J. Vlček*, Dějiny čes. lit. II., str. 99. — *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 98 nsl. — Liberda musil složit iuramentum religionis a podepsati symbolické knihy s Formulí concordiae, načež byl potvrzen a zřízen. Úřad nastoupil v neděli po Exaudi 1726 před svátky svatodušními.

⁵⁾ O směru tom svědčí spis Liberdův z roku 1725 „Klíč Davidův“, v němž Liberda po způsobu otázek a odpovědí uložil svou věrouku, jakož i výtah spisu toho „Pravidlo nejsvětější víry“ z r. 1771, známé pod jménem „Pravidélko Hennersdorfské“. *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 109 nsl.

⁶⁾ V Žitavě horoval pro Hennersdorf zvláště *Martin Kopecký*, jenž býval učitelem v Čechách, ale pro své spojení s Žitavou byl pronásledován a konečně

Gebhardsdorfu, Drážďan a odjinud, shromažďovali se emigranti do jeho bohoslužeb, jichž pietistický ráz jim byl milý. Třeba Liberda nenavazoval přímo na české tradice, přece jeho posluchači cítili se za jedno s jeho pietismem a rádi dali se jím vésti, jmenovitě když Liberda, pokud bylo možno, na rozdíl od saských bohoslužebních řádů¹⁾ šetřil jejich zvlášt-

se uchýlil do Žitavy. Z Žitavy chodili mnozí do Hennersdorfu na Liberdova kázání, ač jim byly proto činěny mnohé nepříjemnosti a potíže. *Ch. A. Pescheck*, Geschichte der Gegenreformation II., 497, nsl., 511 nsl. — *Elsner*, Anekdoten zu den Lebens-Umständen . . . Joh. Liberda . . ., str. 648 nsl. dí o Liberdovi: „Das ganze Geheimnis seines allgemeinen Beifalls bestund darinnen, dasz er sehr erwecklich predigte . . . Der Gottesdienst wurde von ihm des Sonntags vier, auch fünfmal gehalten, zweimal in der Kirche vor dem deutschen Dienste des Herrn, und zweimal im dortigen neuerrichteten Waisenhaus. Abends unterwies er gemeiniglich seine meiste Zuhörer, die dazu Lust bezeugeten, im singen, und liesz sie auch selbst aus den angehörten Predigten etwas vortragen, damit sie in den christlichen Wahrheiten immer gegründeter würden und auch in Böhmen ihren Brüdern und Bekannten was ordentliches vortragen könnten, wodurch sie denn sehr viele aus Böhmen nach Sachsen zu gehen bewogen . . . Diesz gieng bis 1732 in einem fort.“

¹⁾ *G. A. Skalský*, Johann Liberda, str. 158; též Z dějin české reformace I., 127; Liberda řídil se dle České agendy, kterou srovnal s agendou saskou. Skalský má za to, že to byla nejspíše agenda bratrská z r. 1580. Srv. dále str. 618. — Toho dokladem je exemplář této agendy z r. 1580 uložený nyní v archivu v Ochranově. Býval majetkem Jiř. Urbana (o němž viz *Skalský*, Z dějin české emigrace I., 38, 70, 83, 167—169, 173, 175, 179, 334), emigranta, jehož rukou je vepsána v exempláři tom na str. (25) hned za Službou křtu svatého zpráva z r. 1735 o Liberdovi, a pak *M. Kopeckého*. Na konci str. 24. dole je totiž poznámka připsána: „Ao 1745. 6. Januarii koupil sem tuto Agendu od Jiřího Urbana Martin Kopecký.“ A na str. (25.) za poznámkou Urbanovou je dodatek psaný týmž písmem Kopeckého o smrti Liberdově. Písmem dle všeho Urbanovým je na konci Agendy při večeři Páně na prázdných listech připsána „Spověď“, dále „Rozhřešení“ („Na takové vaše vyznání zvěstuji vám všechněm, kteříkoli hříchů svých srdečně želíte, v Ježíše Krista věříte a ten opravdový oumysl máte . . . mcci ouřadu mého jakožto povoláný a zřízený služebník slova Božího milost Boží a odpouštím vám na místě a z rozkazu Pána Ježíše Krista všechny hříchy vaše a to ve jménu Boha . . .“) Pak následuje touž rukou psaná „Administratio S. C.“, v níž mimo jiné jest obsažena tato formule při rozdělení večere Páně: „Vezměte a jezte, totoť jest pravé Tělo Krista Ježíše, Spasitele vašeho, za všechny vaše hříchy na smrt vydané. To vás potěšuj, posiluj a zachovej v pravé víře k životu věčnému Amen“ a pak: „Vezměte a píte, to jest pravá krev Krista Ježíše, Spasitele vašeho za všechny vaše hříchy vylitá. Ta vás potěšuj, posiluj a zachovej v pravé víře k životu věčnému Amen.“ Důležité jest, že jsou to právě slova, kterých užíval Liberda při večeři Páně v Berlíně (viz dále str. 618, 2 a skoro totožná i se slovy, jež proslovovali i emigranti sami při své večeři Páně, kterou konali v Berlíně v radnici bez kazatele (viz dále str. 615, 4). Lze mít za to, že jest tu tedy uchována formule, již při večeři Páně v Berlíně se řídil Liberda a jeho stoupenci. K tomuto exempláři Agendy bratrské, jež bývala majetkem *M. Kopeckého*, jest přivázána psaná Agenda německá, překlad to Agendy bratrské z r. 1580, a sice s těmito nadpisy: 1. „Form v Taufden, geschrieben Anno 1611.“ 2. „Agenda oder Form der Ehe-Einleitung. Anno 1611.“ 3. Nemá psaný titul ale list pro titul zůstal prázdný. Jest to německý překlad Agendy při večeři Páně. Rok 1611 zdá se poukazovati na *B. Jana Corvina*, německého kazatele v Praze u sv. Benedikta, jako na překladatele a snad i pisatele.

ností, ač jim nesměl ve všem povolit. Zvláště rádi by byli měli lámání chleba při večeři Páně, ale v Sasku nebylo možno jim vyhovět. Musili se přizpůsobit saským bohoslužebním řádům, jež jim byly nařizovány bez ohledu na jejich zvláštnosti a jejich přání. Horšili se¹⁾ nad

¹⁾ *Ch. A. Pescheck*, Geschichte II., 496: „So wollten ihnen die Einrichtungen der lutherischen Kirche zu Groszhennersdorf nicht gefallen... Sie waren wider alle Bilder und ärgerten sich schon, wenn sie in einer Zittauer Kirche einen ausgeschnitzten Engel erblickten. Sie waren sogar gegen Crucifixe... Die damals überall in Oberlausitz üblichen weissen Chorhemden der Geistlichen und andere Ornate, auch die weissen Oblaten beim heiligen Abendmahl kamen ihnen wie katholisch vor. Sie miszbilligten auch das Geben derselben in den Mund durch des Geistlichen Hand, das Kreuzschlagen, den Exorcismus, den Gebrauch der Kerzen beim Abendmahl... waren auch sehr unzufrieden, dass bei den Lutheranern das Brechen des Abendmahlsbrotes nicht üblich sei. Folglich gab es immer Streit.“ — *Joh. Gottl. Elsner*, Kurze historische Nachricht von dem... Fortgange der Evangelisch-Reformirten Böhmischem Kirchenwesens in... Brandenburg und... Schlesien, 1760, str. 257 d: „Von den böhmischen Emigranten wird nach ihrer noch heutigen Aussage bezeuget, dass sie in ihrem ersten Eifer sich bei dem sel. Herrn Liberda in Sachsen beschweret hätten, es wäre ja der Gottesdienst bey den Evangelischen in Sachsen halb katholisch, und sie wünschetn daher eine ganz andere Einrichtung des Gottesdienstes unter sich, dabei alles ganz einfältig und nach dem Beispiel ihrer Vorfahren gehalten würde. Der selige Liberda, der leicht einsah, dass sie mit diesem ihrem Ausdrucke auf die mancherley Ceremonien, Bilder, Crucifixe, Chorröcke, Ornate, Wachslichter, Oblate, das öftere Creuzmachen, den Exorcismus und dergleichen Sachen sahen, miszbilligte ihr Verlangen nicht, weil diese Sachen gar wohl wegbleiben können, und er ihre Beruhigung suchte; sondern versprach ihnen, sie unter Gottes Beistand an einen solchen Ort zu bringen, da sie ohne alle diese Sachen nach ihres Herzens Wunsch Gott dienen können.“ — Ještě zajímavější jsou slova, jež dle *Elsner* ve svém spisu: Fustapfen der anbetenswürdigen... Vorsehung... in der... Führung... der evangelisch-reformirten Emigranten zu Berlin... 1752 (Acta Historico Ecclesiastica, XVII., 289 a 290), v nichž označuje i příčinu odporu emigrantů ke zmíněným obřadům a církevním ozdobám: „Die guten Leutgen sahen hier (t. j. ve Vel. Hennersdorfě) mit auf die mancherley Ceremonien, Bilder, Crucifixe, Chorröcke, Ornate, Wachslichter beim Gebrauch des heil. Abendmahls, Oblate, Exorcismus und das öftere Creuzmachen bei der Communion, in der Taufe und beim Segensprechen etc., welches alles fürnemlich in Sachsen bei den Evangelischlutherischen sehr gebräuchlich ist. Da sie nun alles dieses auch in Böhmen bei dem catholischen Gottesdienst von Jugend auf gesehen und davor gehalten hatten, solches werde in den evangelischen Kirchen keineswegs angetroffen werden, so erstaunten viele, als sie eben diese erwehnte Sachen auch bei den Evangelischen in ihren Gotteshäusern bemerkten.“ Emigrant V. Z. v Žitavě poprvé vstoupiv do evangelického kostela tamního, měl jej za katolický. *Elsner* to vypráví, aby ukázal, „wie sehr unsern Exulanten alle dergleichen Kirchenaufputze und Ceremonien zuwider gewesen.“ A když emigranti častěji si stěžovali, že se při večeři Páně chléb neláme, Liberda jim „bezeugete öfters, dass er selbst ein groszes Leidwesen darüber habe... doch da er solches der sächsischen Kirchenverfassung wegen nicht thun könne, so solten sie sich nur gedulden, bis sie in ein freies Land kämen, da wolte er ihnen alles nach den Worten der Einsetzung Jesu und nach ihrem Herzens Wunsch thun.“ — Jest velmi pozoruhodno, že v XVIII. století mezi českými emigranty v Sasku a později opět v Berlíně a v Slezsku, projevovala se taková touha po lámání chleba při večeři Páně a po prostých bohoslužeb-

saskou obřadní oltární liturgií, nad obrazy, hostiemi a jejich podávání do úst, chtěli, aby byl lámán chléb, pozastavovali se nad krucifixy, děláním kříže při bohoslužbách, hořícími svícemi, exorcismem, komžemi a nad vybíráním peněz při bohoslužbách pomocí zvonečkových sáčků (Klingensbeutel). Liberda jim vyhovoval aspoň tím, že opomíjel exorcismus a nahrazoval soukromou zpověď všeobecnou, lámání chleba pak jim sliboval, až by přišli do země svobodné.²⁾ Proto přecházeli emigranti i odjinud rádi do Hennersdorfu a usazovali se tam, jako ze Žitavy a zvláště z Gebhardsdorfu.³⁾ Než vrchnost hennersdorfská nechtěla⁴⁾ přijímat další emigranty a bránila hennersdorfským Čechům chodit do Čech a odtud tajně evangeliky zvatí do Hennersdorfu. Nad to se snažila udržet české emigranty v souhlase s saskými církevními řády ve smyslu zemských zákonů, zdržeti je od náboženských shromáždění, jež konali i mimo kostel, a nad to je i zavázati přísahou k poddanskému poměru ve svém vlastním zájmu. Emigranti se tomu ovšem vzpírali, až roku 1730 veřejně demonstrovali v zástupech proti vrchnosti, protestující zvláště proti zákazu chození do Čech a proti panským dávkám, a žádali, aby jim byla poskytnuta svoboda náboženství „bez nucení k saské liturgii“.⁵⁾ R. 1732 se nepokoje opakovaly. Emigranti si přáli, aby mohli mít svůj vlastní kostel, školu, vlastní sbor a samostatnou volbu kazatele. Vrchnost hrozila, že je potrestá jako buřiče. I počali hledat svobodnější útočiště jinde. Zpráva o přijetí solnohradských emigrantů v Prusku obrátila jejich pozornost na pruského krále. Prostřednictvím Liberdovým 31. srpna 1732 navázali v audienci jim povolené styky⁶⁾ s pruským králem Fridrichem Vilémem I., a nevyčkavše bližšího ujednání, unikli v říjnu 1732 z Hennersdorfu.⁶⁾

nich způsobech a takový odpor k tamním evangelickým obřadům a bohoslužebním zařízením, jež jen poněkud připomínaly způsoby katolické. Touhu tu i odpor emigranti měli ovšem ze své rodné země: obojí se vyvinulo v době protireformační mezi tajnými evangeliky v Čechách a na Moravě. Viz o tom bližší zprávu dále na str. 613, 2; 637, 1; 638, 1, jakož i výše na str. 584, 2 a 586, 2.

¹⁾ *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 127. Srv. předcházející pozn.

²⁾ R. 1722 přišli noví emigranti do Gebhardsdorfu a uráželi se nad nekázni mezi tamními Čechy. Také „schvalovali lámání chleba při večeři Páně, brojili proti obrazům, exorcismu, děláním kříže atd... Z té příčiny nazývali je starší emigranti kalvínskými... Ale oni prý toto své smýšlení neměli od žádného Kalvína a nenaučili se jemu z kalvínských spisů, o nichž nevěděli, nýbrž měli je ze slova Božího a svých starých knih.“ *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 123.

³⁾ *G. A. Skalský*, I. c. 129 nsl.

⁴⁾ *F. A. Slavík*, Česká církev v Berlíně, Osvěta 1876, str. 232.

⁵⁾ *G. A. Skalský*, Johann Liberda, 203 nsl. — Týž, Z dějin české emigrace I., 147 nsl. — Tamže viz o souvislosti audience berlínské s náboženským hnutím na Opocensku v září 1732.

⁶⁾ V Hennersdorfu zůstalo několik rodin. Péči o ně převzal diakon Matouš Vaněk, jenž však zemřel r. 1736. Po něm působil tam slepý Samuel Kephallides do roku 1741, poslední český katecheta ve Vel. Hennersdorfě. Potom splynuli tamní emigranti, pokud se neodstěhovali do Berlína, s církví německou. *Skalský*, Z dějin české emigrace I., 236 nsl.

Brali se přes Ochranov a Zhořelec do Pruska, zatím co Liberda byl v Sasku jat a vězněn, až po těžkých nesnázích koncem roku 1732 a počátkem r. 1733 dorazili do Berlína v bídných poměrech v počtu asi 500 duší. Cestou připojili se k nim emigranti směru pietistického, kteří v posledních letech se usadili v Žitavě, Ochranově a Gebhardsdorfu a byli neuspokojeni saskou, přísně luterskou liturgií. Na cestě dotazováni po náboženství, přiznali se vesměs¹⁾ k evangelickému učení dle Augsburského vyznání, kladouce však důraz na to, že chtějí Ježíše srdečně mítí rádi a jej věrně následovati. Měli emigranti²⁾ „s v e v l a s t n í n á b o ž e n s t v í, které se nesrovnávalo ani s augsburským, ani s helvetským, ani s českobratrským“. Usadili se v Berlíně³⁾ v nynější Vilémově ulici. Sboreček český tam trval od několika let.⁴⁾ Dvorní kazatel Dan. Arn. Jablonský vysvětil r. 1728 docela jednoho z tamních Čechů,⁵⁾ tkalce Martina Rohlíčka za kazatele pro službu mezi tajnými evangeliky v Čechách, kteréžto službě se Rohlíček věnoval s celou horlivostí. Sboreček berlínský nyní vzrostl četnými přistěhovalci, kteří však s počátku byli v poměrech velice těžkých. Velikou nesnáz

1) Přiznání to učinili ve Zhořelci 11. října a v Lubíně 11. listopadu, dokládajíce, „pod konfessí Augsburskou že my zůstáváme, . . . v lásce Pána Ježíše jistě zůstáváme.“ Náboženské své vzdělání čerpali, jak oznámili, z bible, postilly Husovy, Špangenbergovy, Philadelpha Zámrského, zpěvníku Komenského, knížky Tomáše Kempenského o následování Krista, Arndtova Pravého křesťanství a Historie o těžkých protivivstvích církve české. Přiznávali se k učení evangelickému luterskému, v němž slibovali žiti i umřiti. G. A. Skalský, Z dějin české reformace I., 208—210, 231.

2) Josef Volf, Soupis nekatolíků vystěhovalých z Čech 1735. 1907. str. 4. — Srv. A. Rezek, Dějiny prostonárodního hnutí náb., str. 100. Nejvyšší purkrabí v relaci ze dne 21. června 1735 konstatoval, že „nekatolíci čeští nejsou pravého vyznání evangelického, nýbrž jejich náboženství je smíšeno s bývalým učením víry husitské.“

3) O emigrantské církvi v Berlíně podává podrobnou zprávu berlínský kazatel Servus ve své Historii v II. díle, jehož vydání připravuje G. A. Skalský. Servus uvádí doslovně paměti osob, jež byly uprostřed událostí tehdejších, jako byl Martin Kopecký, Jiří Petrmann, Aug. Schulz, a dovolává se jiných hodnověrných osob. Zprávy ty doplňují jednak Moravští Bratři, zvláště David Cranz (srv. výše str. 606, 2), jednak Jan Theophil Elsner, hájící v četných svých spisech stanovisko reformované. S Elsnerem polemizuje Ondřej Macher a j. Polemické ty spisy Elsnerovy i jeho odpůrců jsou uveřejněny zvláště v Acta Historica Ecclesiastica, XVII., 1753—4, a XVIII., 1754. Nova Acta Historico Ecclesiastica, III., 1761 a IV., 1763, a ve sborníku Joh. Jak. Simler, Sammlung alter und neuer Urkunden zur Beleuchtung der Kirchengeschichte, I.—II., 1759—1763. Na základě pramenů ličí vnitřní i zevní poměry v církvi berlínské v té době F. A. Slavík, Česká církev v Berlíně, v Osvětě 1876; týž, Národnost a náboženství, v Osvětě 1904 a J. Volf, Pavel Pintzger, Věstník kr. čes. spol. nauk, 1909 č. V.

4) J. Kvacsala, Eine böhmische Gesandtschaft in Berlin 1723 (Jahrbuch f. d. Gesch. d. Prot. in Öst. 1896, str. 223 nsl.) dle rukopisu D. A. Jablonského.

5) G. A. Skalský, Z dějin české emigrace I., 305 nsl. — J. Volf, Soupis nekatolíků uprchlých z Čech r. 1736 v Č. Č. M. 1910, str. 283 nsl. V Hoře Kutné a Libenicích u Kutné Hory přísluhoval večeří Páně „obyčejně kolem Letnic hostiemi, jež nosil v kožené tašce a vínem ve žlutém kalichu.“

měli s prvním pohřbem.¹⁾ Ani luterští ani reformovaní kazatelé berlínští nechtěli k jich pohřbům poskytnouti své hřbitovy. Konečně se jich ujal dvorní kazatel reformovaného krále, Daniel Arnošt Jablonský,²⁾ jeden z obou seniorů zbytků Jednoty bratrské v Polsku, vykázal jim místo ku pohřbu na reformovaném hřbitově a sloužil jim i případnými funkcemi při oddavkách, křtech a p. Služby boží³⁾ konali si sami denně. Řídili je zvolení starší. Nemajíce kazatele, docela počali sami si vysluhovati večeří Páně,⁴⁾ posluhující se vši vážností chlebem a vínem, ale zachovávající při tom luterský jinak způsob. Starší bděli nad církevní kázní, jež se vážně zachovávala. A poměry náboženské i mravní byly mezi nimi zdravé a budily pozornost. Král byl jim přízniv a podporoval je. Téměř po tři leta neměli vlastního kazatele. Němečtí kněží, „obzvláště reformovaní“⁵⁾ rádi by je byli k sobě dostali. Ale jich starší, zvláště

1) Servus, Historie II., 6. V jich tísní ujal se jich obuvník Lefler. Ten „šel nejprve k luterským kněžům od jednoho ke druhému, žádaje za místo k pohřbu jedné manželky české, ale oni dovoliti nechtěli. Šel tedy jmenovaný Lefler k reformáckým kněžům za místo prositi, ale ani oni nechtěli tomu dovoliti. Ej nu, řekl onen: Poněvadž vy křesťanství kněží, ani luterští ani reformáckí, jednu křesťanskou ženu pochovati nedovolujete na vašich krchovích, půjdu já k Židům a budu jich za to prositi. To když jeden dvorský jich učitel (v poznámce: jménem Jablonský starší) uslyšel, ulekl se toho a poručil, aby pochována byla na jejich krchově, i truhlu jí dal udělati. Na kterýžto krchov potom se Čechové pochovávali, dokud svého krchovu nedostali.“

2) J. Kvacsala, Daniel Ernst Jablonski (Die Religion in Geschichte und Gegenwart 1912, III., str. 223); týž: Fünfzig Jahre im preusz. Hofpredigerdienste, 1896.

3) Martin Kopecký vypráví (Servus, Historie II., 8 nsl.): „V tom pak domě u Peterského kostela dával nám Pán Bůh hojně požeňání. Nebo každý večer každý stav spolu se scházel, muži zvláště, ženy, mládenci i panny, každý stav obzvláště, a tu se ku Pánu Bohu horlivě modlivali a ze slova Božího se probuzovali a napomínali, v čistotě chodili, lásku jedni k druhým měli a ve všem dobrém prospívali, . . . nebo se v církvi kázeň držela. . .“ Srv. G. A. Skalský, Johann Liberda, 288 nsl.

4) Po prvé se tak stalo, když „šest Bratří“ šlo do „starého rathouzu“ na skleničku vína. Majíce již delší čas touhu po večeří Páně, když tak v pokoji byli zůstaveni zcela sami, viděli v tom znamení, aby slavili večeří Páně. I učinili tak. Martin Kopecký, jeden z nich, vypráví o tom (Servus, Historie II., 13): „Hříchy naše jsme vyznávali, jich srdečně litovali, za odpuštění všech hříchů našich prosíce. A tak posvětivše vše, chléb i víno, slovy ustanovení Kristova, se vši uctivostí přijímali jsme tu předrahou večeří jeho slovy těmito: Vezměte a jezte, to jest pravé tělo Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista, na kříži umrtveno za všechny vaše hříchy. To vás posilňuj v kříži a zachovej v pravé víře až k životu věčnému. Amen. Týmž způsobem i při víně a kalichu. A tak sme tělo Pána Ježíše a krev jeho s duchovním užitkem u víře jedli a pili. Tak a tím způsobem drživali jsme večeří Páně až do roku 1735.“ Po druhé jich bylo 14, po třetí 21, potom tak konali ne v rathouzu, ale v jedné světnici, ale „jen sami upřímní.“ Srv. výše str. 611, 1.

5) Martin Kopecký (Servus, Historie II., 11): „Němečtí rádi nás k sobě dostati chtěli, obzvláště reformáckí. My ale pamatující na učení a kázání milého učitele Jana Liberdy, toho sme se vystříhali a lid napomínali. Obzvláště Lukáš Piksa pro Boha prosil, aby se žádný k religii reformácké nepřidával. K Luterským sme také přistoupeni nechtěli, poněvadž sme německy neuměli. Ale s nadějí vždy sme očekávali na našeho učitele Jana Liberdu.“

Lukáš Piksa, je varovali. K Luterským také přistoupiti nechtěli, nerozumějice německy. Dítky jich vyučoval česky v umění literním Martin Kopecký, od září pak 1734 povolán byl z Halle kandidát bohosloví Jiří Petrmann, rodák z Uher, aby vyučoval jich dítky i německy, a některé i latinsky. Ale vlastního kazatele čeští emigranti stále neměli, čekajice marně na Liberdu, až bude propuštěn. Proto v roce 1735 kandidát Jiří Petrmann¹⁾ „chtěl slovo boží sám přednáseti a vykládati, pravě, že dar od Boha k tomu má, i na školách se tomu učil“. Ale někteří se tomu vzpírali, zvláště Lukáš Piksa i jiní, „kteří také slovo boží přednášivali“. Tak povstal v církvi první spor. Jedni se přidrželi Petrmanna, jiní zůstali při Bratřích a čekali na Liberdu. Než konečně přišli na to, aby, než by Liberda byl propuštěn, „zatím“ sobě povolali nějakého kazatele. Aug. Schulz v Gerlachsheimu²⁾ neodhodlal se tenkrát k převzetí práce té v Berlíně. I obrácena byla jejich pozornost na „kandidáta Augsburské konfesse“ Ondřeje Machra, rodáka z Bílska, luterského pietistu,³⁾ jenž uměl česky a byl tenkrát v Kotvici t. j. v Chotěbuzi. Macher stal se jich kazatelem r. 1735. Když⁴⁾ se „k církvi české dostal, tázali se Čechové, jestli-že by jim také večeři Páně v lámání chleba posluhovati chtěl, poněvadž Pán Ježíš tak ji ustanoviti ráčil a církev již tím způsobem ji přijímá, ačkoliv od Confesse Augs. neodstupuje“. Načež Macher „Čechům tím způsobem večeři Páně sloužiti přislíbil“. Nechtěje však tak činiti „z vlastní vůle“, psal opatu Janu Adamu Steinmetzovi,⁵⁾ někdejšímu faráři těšínskému, do Magdeburka, žádaje ho o radu v té věci. Steinmetz v listu z 18. září 1735⁶⁾ neradil vyhověti přání Čechů, a proto Macher nechtěl pak církvi české „lámáním chleba při večeři Páně sloužiti“. To vzbudilo mezi Čechy veliký odpor, takže

¹⁾ Martin Kopecký (Servus, Historie II., 56).

²⁾ Tenkrát v únoru 1735 předložena byla supplikace emigrantů českých evangelickým knížatům v Řezně, a sice dvěma Čechy, z nichž jeden byl z církve hennersdorfské, Jan Letochleb, a druhý z církve gerlachsheimské, Tobiáš Bernard. „Souditi se může, že . . . Aug. Schulz . . . ty věci vedl.“ Servus, Historie II., 263. V supplikaci té emigranti prosí za své Bratři v Čechách, kteří jsou víry „evangelické, Lutherské a Reformirské církve, ku kterézto jedné z nich se přiznávají.“ (Tamže, str. 200.)

³⁾ Byl smýšlení lutersky značně rozhodnějšiho než Liberda a „tradícím českých vystěhovalců nedovedl se přizpůsobiti,“ jak správně dí J. Volf, Pavel Pintzger, str. 12.

⁴⁾ Servus, Historie II., 61 nsl.

⁵⁾ Steinmetz jako kazatel v Těšíně působil velice mocně ve smyslu lutersko-pietistickém. Těšínský kostel byl střediskem asi 30.000 evangeliků na Těšínsku, a nad to z okolních krajů tajně přicházeli evangelici do Těšína. Když však Steinmetzovi kollegové jej obžalovali z pietismu a proto nastaly mu značné nesnáze, ujal se ho v r. 1728 hrabě Zinzendorf a doporučil jej markraběti v Bayreuthu, který jej jmenoval superintendentem v Neustadtě, odkud se dostal za opata kláštera Bergen u Magdeburku. Cranz, I. c. 172.

⁶⁾ Servus Historie II., uvádí dopis ten v českém překladě na str. 62—71. Srv. Skalský, Johann Liberda, str. 291 a 356—359.

mnozí nechtěli jíti k večeři Páně, dokud by nebyla přisluhována lámáním chleba. Mnozí však „k oplatku přistoupili, za to majíce, že ta věc za to nestojí, aby večeři Páně pohrdali“.

Brzy na to došlo k stavbě českého chrámu¹⁾ v Berlíně ve Friedrichstadtu nákladem královým. Základ položen byl 21. listopadu 1735, báh postavena byla 22. října 1736, posvěcen pak byl betlemský kostel v 3. neděli po velikonoci, Jubilate, 12. května 1737.²⁾ Čechové pak vystavěli si v ten čas ve Vilémově ulici na 34 domů.

Před posvěcením kostela, na počátku roku 1737, přišli do Berlína četní emigranti z Chotěbuze,³⁾ kam před tím byli přišli z Hennersdorfu po smrti svého duch. správce hennersdorfského Matouše Vaňka. Nad to do Berlína přišla „druhá církev česká ze Saska od Kerlicejnu“ t. j. z. Gerlachsheimu⁴⁾ v počtu 105 rodin, vedená kazatelem Augustincm Schulzem, jenž teprve pak v Berlíně dal se ordinovati.⁵⁾ Obě církve se spojily v jedno a čítaly 1557 osob. Ale část Gerlachsheimských, 18 hospodářů a tolikéž podruhů, usadila se ve vesnici Rixdorfě, půl míle od Berlína, kterou král pro české rolníky zakoupil. Macher zůstal farářem české církve v Berlíně, Schulz dne 10. května byl vokací mu danou ustanoven kazatelem v Rixdorfě.⁶⁾ Schulz bydlil delší čas též v Berlíně, konal tu denně shromáždění ve svém bytě a docházel do Rixdorfu k nedělním bohoslužbám, a Gerlachsheimští usazení v Berlíně chodili s ním. Mezi Machrem a Schulzem vznikala nedorozumění,⁷⁾ jež se šířila i do církve. v níž tvořily se pak dvě strany: starší osadníci berlínští byli při Machrovi, nově přistěhovalí Gerlachsheimští pak při Schulzovi, oblíbeně sobě jeho horlivý pietistický způsob a vytýkajíce ostatním, že nejsou dosti horliví v pobožnosti. Byli posilňováni ve svém smýšlení zvláště i tím, že někteří z nich čas od času chodili do Ochranova, jako zase Ochranovští časem navštěvovali je.

Konečně unikl Liberda z vězení a přišel na začátku podzimu r. 1737 do Berlína,⁸⁾ kde byl s radostí přijat. Král jej dosadil 1. prosince 1737 za duchovního správce české církve v Berlíně, a Macher⁹⁾ odešel

¹⁾ Servus, Historie II., 73 nsl.

²⁾ Při svěcení kázal Macher. Macher a Schulz, „dva čeští učitelé“, šli v průvodu napřed, za nimi pacholata s katechetou Petrmannem. Petrmann kázal po poledni. Servus, Historie II., 83 nsl.

³⁾ Servus, Historie II., 101 nsl. Po jich příchodu do Berlína čítala berlínská církev 1040 osob. Srv. výše str. 613, 6.

⁴⁾ Servus, Historie II., 89 nsl. Srv. výše str. 610.

⁵⁾ Aug. Schulz, Servusova Historie II., 92: „Tu sem já musil ordinatii přijmouti, kterou sem až posavad z jistých příčin nechtěl.“

⁶⁾ Aug. Schulz, tamže II., 92 nsl.

⁷⁾ O sporech těch vypráví Ag. Schulz, tamže 94 nsl.

⁸⁾ Servus, Historie II., 97 nsl.

⁹⁾ R. 1738 přeložil Macher do Němčiny Komenského Labyrint světa a ráj srdce. Skalský v Č. Č. M. 1910, str. 363.

do Teltova, dvě míle od Berlína. Liberda vyšel ochotně vstříc přání Čechů toužících po lámání chleba a odporučil jich žádost, kterou v roce 1739¹⁾ předložili králi, prosíce, aby jim bylo dovoleno při večeři Páně lámání chleba, „tak jako to Bratři čeští před lety mívávali,“ „avšak že od konfesse Augsburské odstoupiti nechťejí“, toliko aby každý směl u téhož svého duchovního správce přijímati večeři Páně pod způsobou chleba nebo oplatku. Dne 26. května 1739 král dal k tomu svolení a tak v 10. neděli po sv. Trojici 1739 vysluhována byla večeře Páně dopoledne pod způsobou oplatky a na rozdíl od reformovaných²⁾ teprve po nešporách večer konána byla s lámáním chleba. Při tom „z Agendy starých Bratří českých“³⁾ čteno bylo napomenutí komunikantů, ale jinak byl zachován při tom co možná luterský způsob u nich již obvyklý.⁴⁾ Kazatel

¹⁾ *Aug. Schulz* (Seryusova Historie II., 118, 121). — *Servus*, Historie II., 176 nsl. — *Elsner*, Fustapfen, 296, jakož i v Kurze hist. Nachricht 1760, 261, píše, že Liberda českým emigrantům v Berlíně nejen poradil, „sie solten sich höhern Orts beschweren (že se jim při večeři Páně nelámá chléb), und denn, wenn an ihn eine Ordre des Brodbrechens wegen einlief, so würde er ihnen gerne dienen und seine Censores würden schweigen müssen,“ ale že prý „im Gebrauch des Brodbrechens selbst mit ihnen andächtig communiciret hab.“ — Naproti tomu *Macher*, Erläuterung der sogenannten Fustapfen, 968, § 50 píše: Liberda „blieb selbst beständig bei den Oblaten, reichte es auch anderen.“ — *Elsner* však v Kurtze und höchstnötige Anmerkungen zu der sogenannten Erläuterung der Fustapfen, str. 780: „Hievon höre ich von meinen Zuhörern, . . . dasz er zum Beweis seiner guten Gesinnung selbst beim Brodbrechen mit communicirt hab.“ a dodává, že sami lutherští emigranti, pokud požívají večeři Páně s lámáním chleba, se mrzí, že po smrti Liberdově žádný z jeho nástupců spolu s nimi nejde k večeři Páně, nýbrž jen s těmi, kdož užívají oplatky. Liberda patrně účastnil se večeře Páně i s těmi, jimž posluhoval podáváním oplatky, i s těmi, jimž lámal chléb.

²⁾ *Martin Kopecký* (*Servus*, Historie II., 139 nsl.): „Aby pak reformíři nikdy mysliti nemohli, že se s nimi srovnáváme, drželo se vysluhování večeře Páně v lámání chleba po nešpoře o 7. hodině večer a bylo ponejprv communicantů 54 osob . . . Z Agendy starých Bratří českých (srv. výše str. 611, 1) čteno bylo to, co hodným communicantům patří.“ „Po požehnání chleba a vína slovy ustanovení Kristova, vezma kněz chléb v ruce své . . . se modlil. Potom ještě z Agendy slova k potvrzení víry“ přečetl. K večeři Páně přicházeli „po dvanácti . . . jak mnoho jich okolo stolu státi mohlo, jimž kněz lámaje chléb, podával v ruce communicantů slovy obyčejnými: Vezměte a jezte, to jest pravé tělo Pána a Spasitele našeho Ježíše Krista za všechny vaše hříchy na smrt vydané; to vás posilňuj, potěšuj a zachovej v pravé víře k životu věčnému . . . Po užívání večeře Páně postavili se opět communicanti okolo stolu a klekouce na svá kolena spolu s učitelem, děkovali Pánu Bohu.“ — Na takové večerní posluhování večeři Páně někteří tak si navykli, že i později, když se prohlásili reformovanými a jich duch. správce *Elsner* jim večeři Páně ráno po bohoslužbách přisluhoval, se domnívali, že „der Genusz des hl. Abendmahls solle eigentlich nur des Abends geschehen.“ *Elsner* jim vyhovoval po řadu let, „weil sie mich darum herzlich baten. Von diesen erwähnten 12 Personen ist keine einzige in Sachsen bei dem sel. Liberda gewesen. Sie sind alle erst An. 1741 aus Böhmen nach Schlesien und von da anhero gekommen.“ *Elsner*, Kurze historische Nachricht, 1760, 258 nsl.

³⁾ Srv. výše 611, 1.

⁴⁾ Srv. slova při rozdílání večeře Páně na str. 615, 4.

Schulz však a jeho stoupenci zůstali při oplatce. Schulz ve mnohém nesouhlasil s Liberdou,¹⁾ a brzy i mezi nimi vznikala četná nedorozumění a spory a v církvi se tvořily opět dvě strany. Liberda snažil se svou církev a její údy povznést i hospodářsky,²⁾ Schulz se nad tím horšil a naproti tomu vždy „o kříži Kristově“ kázal. Liberda prý kázal³⁾ „vysoké filosofické učení“, Schulz stupňoval svůj pietismus zvláště od těch dob, co do Berlína přišli někteří Čechové z Žitavy,⁴⁾ bývalí posluchači Liberdovi, ale v ten čas již stoupenci Bratří v Ochránově, a odporučovali Čechům berlínským řády „Moravských Bratří“, vytýkající zvláště stoupencům Liberdovým nedostí horlivou zbožnost. Mnozí z Čechů se jim protivili, někteří⁵⁾ však „řády Moravských Bratří přijali, opustili kostel, haněli kněze a pravili, že ani Liberda ani Schulz Pána Ježíše nemají, ale jen něco literního že vědí“. Spojení jejich s Ochránovem se utužovalo. Než časem Schulz „zdál se jim býti náklonný, proto dostali k němu srdce, že k němu k posluhování večeře Páně chodili“, a Schulz vycházel jim vstříc. Tak počet stoupenců Schulzových vzrůstal, a v nich počal se vylučovati a krystalisovati směr, jenž se stále více odvracel od Liberdy.

Než Liberda za nastalé zatím války pruské na rozkaz králův odebral se s některými Čechy do Čech,⁶⁾ aby tamní evangelíky, mezi nimiž jeho spisy byly hojně rozšířeny,⁷⁾ pohnul k vystěhování do Pruska. Hlavně na Opočenskú⁸⁾ spisy Liberdovy působily mocně na smýšlení lidu, zvláště jeho „Harfa nová“. Proto bylo i osobní jeho zakročení

¹⁾ *Servus*, Historie II., 112 nsl.

²⁾ *Aug. Schulz* (*Servus*, Historie II., 118 nsl.).

³⁾ *Servus*, Historie II., 112.

⁴⁾ *Servus*, Historie II., 127. — Srv. *Cranz*, I. c. 389. Stoupencům Liberdovým vytýkali „die Unzulänglichkeit der blossen Religions-Übungen, die Schädlichkeit der Anhänglichkeit an Menschen und der daraus entstehenden Sektirerey und Trennungen u. s. w., und wiesen sie auf den Hauptpunkt der Vergebung der Sünden durch den Glauben an Jesum und der aus seinem Verdienst fliessenden Heiligung und Bewahrung des Leibes und der Seele.“ — *Elsner*, Anekdoten zu den Lebensumständen . . . Augustin Schulzes, str. 675, dí: „Ein gewisser Emissarius der Herrnhuter, Namens Wydielek, ein ehemaliger Böhmischer Einwohner zu Zittau, hat hiezu das meiste beigetragen, dasz so viele Böhmen Herrnhuter geworden sind.“

⁵⁾ *Servus*, I. c. 128 nsl.

⁶⁾ *Servus*, I. c. 147 nsl. a 299 nsl.

⁷⁾ *Ant. Rezek*, Dějiny prostonár. hnutí, str. 88.

⁸⁾ *Skalský*, Johann Liberda, 218 nsl. — Týž, Z doby nehlubšího ponížení, Hus 1911, str. 49 nsl. Vliv Liberdových spisů lze poznati do jisté míry i ve vyznání víry, jež Opočenská v pamětním spisu předložili vrchnosti r. 1732. Ale v učení o večeři Páně jdou cestou svou, když v art. III. praví: „My více nevěříme, že se proměňuje chléb v tělo Kristovo, ale že jest chléb posvátné tělem Kristovým a víno v kalichu posvátné krví Kristovou, a tak chceme požívatí tělo Kristovo a krev jeho na památku smrti a dostiučinění za nás k spasení duše naší k životu věčnému pod obojím způsobem tak, jakž sv. Matouš, Marek, Lukáš a Pavel o tom svědectví vy-
dávají.“

provázeno úspěchem. Na 2000 vystěhovalců odebralo se v letech 1741 a 1742 do Slezska a usadilo se v Münsterberku a okolí a založili tam několik osad. Tito emigranti¹⁾ měli dle svědectví tamních úřadů svou „d o c e l a z v l á š t n í v í r u“, již nelze směřovati s jinými evangelickými vyznáními. Když se jednalo o jejich odchod z Čech, činili si podmínkou, aby jim bylo slovo boží kázáno v Slezsku dle konfesse Bratří, jež poprvé prý byla tištěna roku 1494 a naposledy roku 1607. Byli²⁾ ponejvíce ze severovýchodních Čech, ale někteří i z Prahy, Moravy, ano několik i z Uher. Sotva přišli, ptali se po učení Českých Bratří, po lámání chleba při večeři Páně, jak o tom prý věděli z knih anebo z ústních zpráv ve své vlasti. Protivily se jim mnohé obřady v těch končinách obvyklé mezi Luterskými, jako obrazy v kostelích, kříže, kcmže, ornáty, svíčky při večeři Páně, exorcismus, časté dělání kříže. To vše jim byly „modlářstvím zapáchající věci“. Proto se neúčastnili luterských bohoslužeb, ale konali své služby boží v radnici nebo v domech soukromých. Bylo mezi nimi hojně sporů náboženských, jež konečně vedly k tomu, že povstaly mezi nimi dvě strany, luterská a reformovaná.

Luterská menšina, asi 25 rodin či 120 duší, zůstala při luterském kazateli Machrovi³⁾ a později Pintzgerovi, ale rok od roku jich ubývalo.⁴⁾ Reformovaná většina, daleko četnější, měla od r. 1745 kazatelem Blanického, bývalého mnicha. Část Čechů přesídlila do okolí Berlína, a usadila se v Schönberku, Krásné Lípě, Friedrichshainu a Nové Vsi. Roku 1749 147 rodin, vedeno Václavem Blanickým, založilo Husinec u Střelína. Jiní emigranti založili r. 1749 v okolí Sycovském Velký Tábor čili Bedřichův Tábor, a r. 1752 Malý Tábor. Na jich prosbu byl jim potvrzen za kazatele Pavel B. Kaluský z polské Jednoty bratrské. Zase jiní emigranti založili r. 1752 Bedřichův Hradec u Opola a r. 1764 Poděbrady, kde opět většina se přiklonila k církvi reformované a menšina k luterské. Ve Stružné na hranicích českoslezských byli emigranti čeští přifařeni do Münsterberka, ale reformovaní vystěhovalci se přidržovali církve v Husinci. V Branici ve Slezsku dostali moravští emigranti r. 1743 dovolení, aby založili si sbor. Část emigrantů, která lnula k Ochranovu, se odstěhovala do Gnadenfrei⁵⁾. Pozůstali v Branici zůstali při církvi luterské

¹⁾ Josef Müller, Jan Šlerka, v Čes. čas. hist. 1896, str. 228.

²⁾ F. A. Slavík, Česká emigrace 1741—1742. (Osvěta 1877, str. 800 nsl.).

³⁾ Macher byl mezi nimi jen krátký čas, — od srpna do prosince 1743 —, ale odcizil si je, když odpíral jim při večeři Páně lámání chleba, ale podával oplatky. Když přišel mezi ně r. 1744 mladý reformovaný kazatel Blanický, který nejen jim v tom směru ochotně vyšel vstříc, ale i v jich starostech hmotných se jich s plným úspěchem ujal, rádi se k němu připojili. Elsner, Kurze hist. Nachricht, 291.

⁴⁾ Pintzger posluhoval večeři Páně v Münsterberku dle přání členů církve, buď oplatkami, buď lámáním chleba (Elsner, Palmbaum, 932).

⁵⁾ Srv. výše str. 608.

a dosud jsou, společně se Ctibořicemi, českou filiální církví Rozumic, farnosti to blíže Ratiboře.¹⁾

Tak se roztržili čeští emigranti v Prusku pro liturgické různosti, ježto nemohli si zvyknouti na pruskou luterskou liturgii, ve dvě vyznání, Augsburské a Helvetské či reformované. A toto rozpoltnění se ve sborech jich ustálilo. Teprve pruská unie na počátku 19. století působila v některých místech na obě strany smířlivě.²⁾

¹⁾ Srv. F. A. Slavík, Česká emigrace (Osvěta 1877, str. 797 nsl.). Později povstaly ještě jiné emigrantské osady. R. 1778 založen byl Lubín (Sacken) jako filiální církev mateřského sboru v Bed. Hradci u Opola. — Roku 1802 vystěhovali se potomci emigrantů z Tábora, Husince, Poděbrad a Hradce do Ruského Polska a založili Zelovar. 1830 opět Petřův Hradec či Petrovice (Petersgrätz) v Horním Slezsku. Zvláště v Ruském Polsku rozmnožili se přistěhovalí Čechové, aniž splynuli s tamním obyvatelstvem, a založili další osady. Tak vznikla r. 1818 z potomků někdejších emigrantů reformovaná filiální církev Kučová, přifařená do Zelova. Vystěhovalci z Kučova a Zelova založili filiálku v Lodzi, jiní pak vystěhovalci ze Zelova osadili Žirardov, Michailovku, Lupanin, Alexandrovku a jiné menší osady na Chersonu. — Noví vystěhovalci z Čech přišli do Ruska z hospodářských důvodů a založili r. 1865 reformovaný sbor v Boratině, r. 1870 pak Kupičev. Srv. Fr. Prudký, Návštěva českých exulantských reformovaných osad na Rusi. Orloj 1909, str. 59 nsl. — Jiní vystěhovalci založili v minulém století menší reformované osady v Charvátsku a zvláště i v Americe. Srv. Památník českých evangelických církví ve Spojených Státech. Chicago 1900. — Vedle reformovaných šli i čeští evangelici Augsb. vyznání do Ruska, Chorvátska a Ameriky, ale nikde tam nezaložili vlastní sbory. Byliť poměrně početní. Přidrželi se buď českých reformovaných církví, anebo četných slovenských luterských sborů, anebo i německých. — R. 1876 bylo v Husinci s Poděbrady 2860 duší, v Bedřichově Hradci s Petrovicemi a Lubínem u Opolu 2251 duší, v Táboře na polské hranici 1250 duší, v Zelově 2800 a v okolí 1200 duší. F. A. Slavík, Česká emigrace, Osvěta 1877, str. 797 nsl. — Roku 1909 čítal Fr. Prudký v Zelově přes 3000 duší, v Kučově 400, v Lodži 1000, Žirardově 350, Kupičevě 350 duší, v Boratině 28 rodin atd., vesměs českých evangeliků reformovaných. Mimo to nalezl v Laura hütte u Katovic ve Slezsku asi 1000 potomků z vystěhovaleckých osad Husince a Tábora, kteří přísluší církevně do tamní luterské farnosti. Luterské vystěhovalecké osady udržují se mimo to dosud ve Stružné u Náchoda v Prus. Slezsku, a v Branici a Ctibořích u Ratiboře. O některých evangelických Čechích Augsb. vyznání v Rusku dává zprávu K. z Lány v Evanj. Církevníku, 1898, str. 55 nsl.

²⁾ V Husinci působili jako duchovní správcové: Václav Blanický 1749 až 1754, Samuel Figulus 1754—1771, Jiří Daniel Mojžíš 1771—1809, Petr Šikora 1811—1824, Josef z Tardy 1824—1874, Gustav Chlumský 1894—1910. Pěči Josefa z Tardy zachoval si sbor ráz reformovaný a český. Užívají Kancionálu česko-bratrského, vydaného farářem Chlumským v Sycově u M. Heinze. Služby boží konají se nyní střídavě česky a německy. Do roku 1870 bylo vyučování školní české, od těch dob je německé. V Husinci bydlí 1800 Čechů, v Poděbradech asi 1200, v Töppendorfé asi 600, v Penči 200, Eichwaldě 200 a ve Střelíně asi 400 duší. — V Bedřichově Hradci působili duchovní: Jan Endredi 1755—1804, Jakub Theofil Endredi-Stettinius 1804—1819, Petr Pamefil Šikora 1821—1837, Ludvík Abenrot 1838—1852, Jaromír Jan Šrámek 1852—1853, Josef Storch 1853—1886, Matěj Kmet od 1886 dosud. Za Storchu, rodem z Rovečína na Moravě, byla církev unio-

Zatím vyvíjely se církevní poměry v emigrantské církvi v Berlíně a Rixdoriu) obdobně. Za nepřítomnosti Liberdovy zatímne převzal péči o tamní církev Augustin Schulz, kazatel v Rixdorfě, jemuž při tom „tuze poručeno bylo, aby při večeři Páně chléb lámal“. Schulz však, ač přijal to poručení, potom přece odpíral tak činiti,²⁾ ale působil dřívějším svým způsobem. Zatím Liberda zemřel 9. srpna r. 1742, a Schulz obstarával vedle Rixdorfu i na dále českou církev berlínskou. Ale že odpíral lámání chléb,³⁾ mnozí z Čechů počali choditi k večeři Páně do kostela reformovaného, povzbuze i byvše v tom směru zvláště mladým Václavem Blanickým,⁴⁾ někteří pak zase z těch, kteří se

vaná, ale měla ráz reformovaný. Kostelní řeč byla česká, a „užívalo se agendy české z r. 1741“, kancionálu bratrského a katechismu „Mléko čisté pravdy Boží.“ V chrámě byl oltářní stůl a na něm kříž s dvěma svícny. Svíčky byly rozsvěcovány, když večer slabé dítky bývaly neseny ke křtu. Kříž tu byl na odvrácení pomluvy, „že reformitští jsou nepřátelé kříže Kristova z nevěry v Krista.“ Za faráře Kmetě, rodem ze Slovenska, ujal se ve sboru ráz více luterský. Užívá se katechismu Luterova, svíce se rozsvěcují při každých bohoslužbách. V poslední době zmáhá se vliv německý. Káže se jednou česky, jednou německy. Od r. 1870 je vyučování školní německé. Církev čítá asi 2000 duší. — Ve Velkém Táboře působili kazatelé: Pavel Boguslav Kaluski 1750—1758, Jan David Richter 1759—1802, oba Poláci z Lešna, dále Tomáš Kováč ze Vtelna z Čech 1811—1822, Josef Nešpor z Močovic u Čáslavi 1824—1827, Josef Kačer 1830—1871, Prokop Kačer 1871—1905, E. Duvinage od r. 1905. Sbor má ráz reformovaný, vědomí české je živé. Školy jsou nyní již německé. Služby boží se konají německy, jednou za měsíc česky. Ve Velkém Táboře je 570 duší, v Čermíně asi 600, ve Veronkykpoli 200 a v Malém Táboře asi 150 duší. *Fr. Prudký*, Návštěva emigrantských osad v Německu a třetí cesta na Rus, 1910. — Ve Stroužném spojili se tamní evangelici obou vyznání v tcm smyslu, že 1. budou se nazývatí jen evangelíky, 2. při večeři Páně budou užívat chleba, 3. do kostela dají prostý kříž, tedy ne krucifix, 4. svíčky budou rozsvěcovat jen večer, pokud bude třeba. Tamním farářem byl Josef Bergmann ze Zápudova u Hradiště n. Jiz. v Čechách. *F. Slavík*, Česká emigrace v Osvětě 1877.

¹⁾ *Augustin Schulz*, (*Servus*, Historie II., 149 nsl.).

²⁾ *Aug. Schulz* (*Servus*, Historie II., 150): „Tlačilote mé svědomí, tak že sem to konati nemohl.“ — Čechům toužícím po lámání chleba však prý častěji řekl, „sie werden nicht eher beruhiget werden, bis sie einen Seelsorger aus Lissa in Pohlen von der Böhmischen Brüder-Unität bekämen, der Alles nach ihrem Sinn thun würde.“ *Elsner*, Anekdoten, 676.

³⁾ Týž, 153: „Když sem Čechům chléb při večeři Páně lámání nechtěl, rozhněvali se ještě více a běhali k reformářům, a tu sem já se také obával, aby za mého času rozptýleni nebyli.“

⁴⁾ Ještě za pobytu Liberdova v Berlíně přišel r. 1740 do Berlína bývalý mnich, dvacetiletý Václav Blanický. Přicházel častěji do domu D. A. Jablonského a pak přestoupil k církvi reformované. „Stýkal se v nepřítomnosti Liberdově, a i po jeho smrti, s členy české církve, a získával mezi nimi, poněvadž žili — pro lámání chleba — v rozporu se Schulzem, půdu pro reformovanou církev. Právě ti, s kterými se stýkal, utvořili veřejný počátek reformované církve“ za Machra. *J. Volf*, Pavel Pintzger, 30. — S tím srovnej, co dí *Macher*, Erläuterung der sogenannten Fustapfen, v § 22. a 23.: „Weder in Böhmen, noch Sachsen, noch allhier bezeugten sie niemals das geringste Verlangen reformiert zu werden.“ „Auf ihrer Transmigrationreise aus Sachsen hier haben sie in einigen sächsischen Städten öffentlich

klonili k směru ochranovskému, žádali v Ochránově¹⁾ o vhodné kazatele, až se Schulz obával, aby za jeho času Češi rozptýleni nebyli. Proto nepřál si státi se nástupcem Liberdovým. Stal se jím Pavel Pintzger,²⁾ rodem z Uher, 4. prosince 1743. Tenkrát 6. října 1744 přišel do Berlína Mikuláš Ondřej Jäschke,³⁾ vyslaný ochranovskými Bratřími, a v dohodě se Schulzem působil mezi tamními stoupenci směru ochranovského. Tito Moravští Bratři tíhli k Ochránovu, ale užívali služeb církevních Aug. Schulze, jenž byv dosazen ke kostelu gertrudskému, jim tu sloužil od r. 1746 i večeři Páně. Zatím Pintzger, proviniv se s vdovou Liberdovou, když se to 19. září 1745 proneslo, tajně od církve odešel do Münsterberka. Způsobilo to veliké pohoršení v církvi. Tu mnozí navykali si choditi do kostela reformovaného, jiní pak hledali kazatele,⁴⁾ „který by i při Augsburské konfessi Čechům lámáním chleba při večeři Páně rád a dobrovolně sloužil“. Byli upozorněni⁵⁾ na seniora Kassia v Lešně, ale poznavše,⁶⁾ „že jinší smysl v učení má, než-li měl jejich učitel Jan Liberda“, nechtěli jej povolati. Jiří Petrmann v Oujezdu, jenž dříve mezi nimi působil jako učitel dítek, „znaje⁷⁾ Čechy již z nějaké částky, nechtěl jich povolání přijmouti. A tak nevědouce Čechové, kam se obrátiti“, musili r. 1746 zase povolati Ondřeje Machra, kterýž jim přislíbil, že chce jim sloužiti večeři Páně lámáním chleba. Činil tak, ale Čechové někteří, kteří jej přijali patrně s nedůvěrou, měli na něj pozor a brzy zpozorovali, že „o tom⁸⁾ potupně mluví“. V kázání totiž a v modlitbě za hodovníky při večeři Páně činíval Machr „nevhodný rozdíl mezi nimi“. Vznikl proti němu veliký odpor, jež podněcoval zvláště Lukáš Piksa,⁹⁾

bekennet, dasz sie einmüthiglich zu der Lehre der Kirche augspurgischer Confession verharren wollen.“ Viz výše str. 614, 1. Ale s tím srovnej, co pověděno o konfessijním smýšlení emigrantů v Slezsku, str. 620. Sám *Macher* v § 13 své Erläuterung vidí jich „Hauptvorwand“ v tom: „Sie wollten, wie auch hier geschah, die alte böhmische Brüderlehre annehmen.“

¹⁾ Podrobněji o tom píše *J. Volf*, Pavel Pintzger, str. 32 nsl.

²⁾ *Servus*, Historie II., 162. — *J. Volf*, Pavel Pintzger, Věst. král. čes. spol. nauk, 1909.

³⁾ *Cranz*, I. c. 392.

⁴⁾ *Servus*, Historie II., 163.

⁵⁾ Tamže, str. 163 nsl.: „Na to jim bylo oznámeno, že by v Polsku v Lešně takový učitel k nalezení byl, který právě evangelitské učení a takový smysl v učení má jako Čechové při vyznání Aug. Conf. Proto poslali Čechové ihned dva muže do jmenovaného Lešna, aby s tímto učitelem — J. Alex. Kassiusem — promluvili, a jestli takové učení, jako jejich v Pánu zesnulý učitel Jan Liberda, měl a Čechům přednášel, i on také má, se zeptali a vyzvěděli.“

⁶⁾ *Servus*, Historie II., 164.

⁷⁾ Tamže, str. 165.

⁸⁾ Tamže, str. 168. — *Cranz*, I. c. 519.

⁹⁾ *Martin Kopecký* (*Servus*, Historie II., 169): „Lukáš Piksa zhaněl kněze luterské a lidem rozličně zošklivil, že nechtějí s chutí posluhovatí večeři Páně lámáním chleba...“ *Macher*, Erläuterung der sogenannten Fustapfen, § 11, docela dí,

který zatím stal se vůdcem směru klonícího se k církvi reformované. Jeho návodem 4. srpna 1746 v 13. neděli trojiční 40 mužů a 20 žen šlo k večeri Páně do reformovaného kostela jeruzalémského, ač někteří německy ani neuměli. A rozpor vzrůstal. Stoupenci Piksovi přáli si proti Machrovi z polského Lešna kněze „reformírského dostati“¹⁾. V tom smyslu předkládali králi Fridrichovi své s u p p l i k y, žádající „za“²⁾ kněze reformírského, „píšíce, že v Čechách již reformíři byli a ze saské země že proto ujeli do Berlína, aby reformíři býti mohli. A P. Liberda že byl také reformír.“³⁾ Strana luterská se tomu vzpírala a žádala krále o vyšetření té věci. Ale za Lukášem Piksou a jeho stoupenci stál Dr. Jakub Elsner, člen evangelicko-reformovaného církevního direktoria v Berlíně. Dr. Elsner pohnul knížete Leopolda z Dessavy, aby svým mocným vlivem působil na krále.⁴⁾ Král komisi dvou generálů⁵⁾ dal vyšetřiti vyznání jednoho každého z dospělých mužů českých. Stalo se tak 8., 9. a 11. března r. 1747, kdy „každý se musil ohlásiti, při které konfessi býti chce, zda-li při Augsb. konfessi při P. Machrovi anebo při konfessi reformírské, ač oni mluvili Českých starých Bratří. A třetí díl hlásil se k Bratřím Moravským, to byli ti, kteří učení Zinzendorfa přijali a k učitelu P. Augustinu Schulzovi se hlásili. A tak se toho času Čechové na tři díly rozpadli“. Při vyznání Augsburském a při Machrovi zůstalo jich 108; k vyznání reformovanému se přihlásilo 133, a za Moravské Bratří⁶⁾ se

že berlínský reformovaný sbor vznikl „bei Gelegenheit eines gegebenen schrecklichen Aergernisses und durch Veranlassung eines einzigen Menschen, Namens Lucas Pixa“. — S tím srv. *Elsner*, Kurze hist. Nachricht, 289.

¹⁾ O tom píše *Elsner*, Fustapfen, str. 300—302: „Schr viele aber erinnerten sich des wohlseiligen Oberhofpredigers Jablonski, der ihnen im Jahre 1732, 33 oft im Taufen- und Trauen gedient hatte, des ... Amos Comenii, ... von dem sie noch manche Bücher in Händen haben, und des ... Predigers Tobiani (srv. o něm výše na str. 600) ... Und da sie es in Erfahrung gebracht haben, dasz diese wackere Männer alle drey ehedem zu Lissa in Groszpohlen im Amte gestanden ... ja dasz auch viele von den alten vertriebenen Böhmischen Brüdern ... nach Groszpohlen geflüchtet wären, wandten sie sich ohne längeren Anstand nach bemeldten Lissa, trugen den dasigén Herren Senioribus der böhmischen Brüderunität ihre Noth gziemend vor“ a prosili o kazatele. Senior Kristian Sitkovius a zvláště Jan Alexandr Cassius ihned byli ochotni vyhověti.

²⁾ *Martin Kopecký* (*Serous*, Historie II., 170).

³⁾ *Martin Kopecký* tamže dokládá: „Tak neprávě psali.“

⁴⁾ Viz tamže. Byl to general Kalkstein, Augsb. vyznání, a generál Dohna, vyznání reformovaného.

⁵⁾ Srv. *Joh. Th. Elsner*, Kurze hist. Nachricht, 290. Týž, Anekdoten zu den Lebens Umständen D. Jacob Elsners, str. 639 nsl.

⁶⁾ Pozoruhodna jest odpověď těchto Bratří z r. 1747 ve sporu tamních stran: „Nerozuměli jsme otázce (u Čechů v Berlíně), kdo chce míti chléb a kdo oplatky, jež se nám zdála dílem příliš subtilní, dílem však nepatrnou, a nepřidali jsme se k žádné straně, nýbrž zůstali jsme tiše pro sebe ... Dbali jsme na dobrý pořádek, život a obcování ... Nemáme vlastně ničeho co říci proti reformovanému a luterskému učení; my však jsme příliš universální lidé, abychom se za luterské nebo reformované vydávali, nerozumějice, cč se tyto dvě strany spolu hádají ... My bychom

přiznalo 179, zvláště většina osadníků v Rixdorfě, mezi nimiž Schulz od let působil. Král¹⁾ rozhodl 29. března, aby Luterští zůstali při Machrovi, reformovaní pak aby si povolali kazatele svého vyznání, Moravští Bratří pak byli vyzváni, aby prohlásili, jak se chtějí zaříditi. I předložili memoriál, v němž prohlásili, že jsou z Bratří v Čechách a již v Sasku byli ve spojení s Moravskými Bratřimi v Ochranově. Přáli si tudíž býti uznáni za Českomoravské Bratří, aby si směli bohoslužbu samostatně zaříditi. Chtějí zatím setrvati při kazateli Schulzovi do jeho smrti a od něho přijímati svátosti jako dosud, ale po jeho smrti hodlají si voliti svého kazatele. Král jim vyhověl.

Moravští Bratří zůstali tudíž nadále při Aug. Schulzovi, jenž mimo to od několika let a až do své smrti spravoval německou církev při gertrudském kostele. Pro Moravské Bratří zakoupil a posvětil 26. září 1751 nový dům v Berlíně ve Vilémově ulici. Zemřel 15. dubna 1752. Po jeho smrti²⁾ dostalo se jim kazatele z bratrské církve ochranovské, Zachariáše Jelínka, jinak Hirschla. Jich počet v Rixdorfě vzrostl³⁾ tak, že dosavadní sál jim nestačil. I vystavěli si nový dům a v něm vysvěcena byla 7. dubna 1754 nová bohoslužební místnost. A tak byl jeden bratrský sbor v Berlíně a druhý v Rixdorfě.

Čechové reformovaní dostavše dovolení, aby směli si povolati vlastního kazatele, přáli si jej míti z Polska, ze sborů, jichž seniorem býval Jablonský, a kde zbytek polské Jednoty nabyt již ráz církve reformované. Obrátili se do Lešna. Odtud přišel mladý a velmi nadaný kazatel Jan Theofil Elsner⁴⁾, jehož vzdálený příbuzný Dr. Jakub Elsner byl v Berlíně členem královské akademie jakož i reformovaného církevního direktoria a inspektorem, jakož i ochráncem české církve. Nový kazatel

uprostřed papežstva bydlėti mohli, aniž bychom si stěžovali, kdyby moudrý snášlivý biskup duchovenstvu svému kázal, aby nás k ničemu nutiti nesmělo, proč my smyslu nemáme. Nemohli bychom ale nikterak sněsti, kdyby sebe čistší bohoslovec našemu svědomí i jen málo vlásti chtěl. Toť příčina, pro kterou se žádnému vyznání, ať se jmenuje jakkoli, nikdy bez podmínky neoddáme; my musíme svou církevní kázeň při tom vždy zachovati co věc, která poslední útočiště slove ...“ *F. Slavík*, Národnost a náboženství, Osvěta 1904, str. 541. — Týž, Česká církev v Berlíně, Osvěta 1876, str. 322.

¹⁾ *Cranz*, I. c. 520 nsl.

²⁾ *Cranz*, I. c. 629.

³⁾ Před r. 1760 bylo jich „an die 500 Seelen.“ *Elsner*, Kurze hist. Nachricht, 308.

⁴⁾ Sám o sobě se zmiňuje ve spisu: Historische Abhandlung von dem ... Fortgange des Böhmisch-reformirten Kirchenswesens in ... Brandenburg und in ... Sachsen, 603 nsl., že se Heideberskému katechismu nikdy neučil. Studoval na gymnasiu v Lešně, kde se Heideberského katechismu neužívá, a kde byl tudíž vyučován dle stručného katechismu Českých Bratří, jež dosud miluje a podržuje. Studoval v Berlíně, Frankfurtě n. Od. a v Leydenu v Hollandsku a tu prý poznal, že učení Českých Bratří jest nejbližší soustavě reformované církve, a že člen církve bratrské může se nejjistěji přidržeti reformovaných.

Ro z p r a v y: Roč. XIX, Tr. I. Čls. 44.

17. září 1747 v kostele betlemském uveden v úřad jako kazatel reformovaných Čechů. Byl to muž horlivě zaujatý o reformovaný svůj sbor, který smýšlení polských Bratří proniklé kalvinismem přenesl nyní do Berlína mezi emigranty. Není divu, že mezi ním a kazatelem Machrem, působícím v témž místě, v téže faře¹⁾ a v témž betlemském kostele a v téže škole, ale mezi emigranty luterskými, povstaly brzy značné konfessionální spory.²⁾ Šlo o vyznání českých vystěhovalců, jsou-li a mají-li býti vyznání Augsburského či Helvetského. Četné polemické spisy projednávaly otázku tu. Elsner obratně navázal na učení Českých Bratří, dokazuje jeho souhlas s učením reformovaným.³⁾ Vydal záhy řadu spisů⁴⁾, zvláště již r. 1748 Bratrskou konfessi z r. 1607⁵⁾ spolu s katechismem bratrským z r. 1608, tedy z doby, kdy Bratří se již poddávali značně kalvinismu. Vydal i bibli⁶⁾ a j. Tím vším⁷⁾ posilnil značně reformovaný svůj sbor, jemuž i vláda byla příznivá, a jenž vzrůstal četnými dalšími přistěhovalci.

Češi přidržující se Augsburského vyznání zůstali při Machrovi, jenž i na dále dle svého slibu při večeři Páně jako dříve Liberda lámal chléb⁸⁾ anebo užíval oplatek, jak si kteří přáli. Správně

¹⁾ O rozdělení fary a školní budovy v Berlíně viz *Elsner*, Kurze hist. Nachricht, 1760, str. 264 nsl. Elsner píše o Machrovi: „Die Uneinigkeit im Ehestande hat ihm seine Wohnung zu klein gemacht.“ Také prý mnozí z exulantů Machrovi měli za zlé, „weil er mit verschiedenen Schulkindern ein ärgerliches und höchstanzstößiges Examen über allerlei geheime und schandbare Dinge vorgenommen hatte.“ Tamže, str. 294.

²⁾ *Fr. A. Slavík*, Česká církev v Berlíně, str. 333, 334.

³⁾ Jeho „přítel“, pseudonym *Bohuslav Ignatius*, napsal Souhlas učení Českých Bratří s učením reformovaných církví, „všechněm českobratrským sborům, zatím v Berlíně, v Husinci, na Táboře a na Hradci se nalézajícím.“ Nově vydal *Ed. Böhl* (a *Heř. z Tardý*) r. 1874 v Pardubicích. — Zajímavé je srovnání postup Ignatiův s radou Komenského v Kšaftu, o níž viz výše na str. 603, 1. Jest zřejmo, že smířlivého stanoviska Komenského nebylo již nijak dbáno. — O Ignatiovi bývalo tvrzeno, že jest to pseudonym Elsnerův. Elsner však to popírá, tvrdě, že jest to „einer meiner vertrauten Freunde“, „der aus meinen ihm in Liebe mitgetheilten Nachrichten schon manches entworfen hat.“ *Elsner*, Historische Abhandlung von dem ... Fortgange des Böhmisch-Reformirten Kirchen Wesens in ... Brandenburg und in ... Schlesien, 573.

⁴⁾ *Ottův Slovník naučný*, VIII., 553.

⁵⁾ Bratrskou konfessi a Katechismus bratrský vydal r. 1748 jménem „církvě české bratrské v Berlíně“ u K. Fr. Henninga v Berlíně.

⁶⁾ R. 1766. (*Jan Karafiát*), Rozbor Kralického Nového zákona 1878, str. 28 nsl.: Třetí bible Hallská.

⁷⁾ Nebylo bez příznivého vlivu i to, že choť Elsnerova, rodem Polka, ochotně se přizpůsobila české církvi a účastnila se českých bohoslužeb a tak měla přátelský styk s údy církve, kdežto choť Machrova a dřívějších luterských kazatelů, i Liberdova, byly rodem Němky a neúčastnily se českých bohoslužeb a tudíž nemohly mítí valný styk se sborem. *Elsner*, Fustapfen, 304.

⁸⁾ *Elsner* poznamenává v Kurze historische Nachricht, str. 253, že také Kephaldes vystěhovalce v Košicích (kteří později se usadili na Táboře u Sycova) velice prý popudil, když o to usiloval, aby se lámání chleba ve večeři Páně zrušili.

staral se o dorost bohoslovecký.¹⁾ Vzal k sobě dva české jinochy, Daniele Pakostu a Matěje Servusa, pečoval o jich vzdělání středoškolské a pak je poslal na vysoké školy do Halle, Pakostu r. 1747, Servusa v roce 1749. A bylo toho třeba. Vzrůstal počet Čechů²⁾ novými přistěhovalci. Roku 1751 vznikla Nová Ves³⁾ u Postupimě, v níž emigranti, po většině přidržující se Augsburského vyznání, utvořili s ostatním místním obyvatelstvem společný sbor, jehož duchovním správcem se stal první český emigrantský farář, Václav Letochleb. Kazatelem menšiny v Rixdorfu⁴⁾ jež zůstala při Augsburském vyznání a po smrti Schulzově se držela Ondřeje Machra, stal se 5. ledna 1754 český kandidát Matěj Servus, jenž spolu byl pomocníkem faráře mateřského sboru v Berlíně Ondřeje Machra. Macher však vida, že jeho postavení v Berlíně mezi Čechy je otřeseno,⁵⁾ přijal r. 1755 povolání do Starého Landsberga, tři míle od Berlína k německé církvi, a na jeho místo povolán byl český kandidát Daniel Pakosta⁶⁾ z Halle 29. června 1755. Byl to muž tichý, horlivý, který „ve všech povahách a v ctnostech křesťanských se skvěl“ a především se snažil povznésti velmi pokleslý život v české církvi. Působil společně se Servusem „v jednom duchu, v jedné lásce“. Ale zemřel již 4. května 1762. Jeho nástupcem stal se jeho věrný druh Matěj Servus,⁷⁾ jenž působil stejně pokojně a horlivě.⁸⁾ Jeho pomocníkem

¹⁾ *Servus*, Historie II., 182.

²⁾ R. 1760 bylo českých emigrantů v Berlíně a okolí 4235 duší. *Scheichl*, Glaubensflüchtlinge, Jahrbuch f. d. Gesch. d. Prot. in Öst. XVI., str. 161.

³⁾ Všichni emigranti z okolí Berlína měli středisko v Berlíně a většina byla reformovaná. Toliko v Nové Vsi měli Luterští většinu, jež však jen z části byla česká, a měli svého vlastního kazatele. Byl jím od 6. května 1753 Václav Letochleb z Morašic u Litomyšle. Kázal německy i česky; německy oblečen v bílou komži, česky bez ní. Reformovaná menšina česká přidržela se kazatele Elsnera v Berlíně a od r. 1754 německého reformovaného kazatele v Postupimě. Z českých Luteránů v Nové vsi někteří užívali při večeři Páně chleba, jiní oplatek. *Elsner*, Kurze hist. Nachricht, 305.

⁴⁾ *Servus*, Historie II., 185.

⁵⁾ Tamže, 187: „Poněvadž věděl, že pro rozličné věci u Čechů v ošklivost přišel.“

⁶⁾ Jeho životopis „Běh života“ vypsán jest „v knize církevní“ berlínské církve české. *Servus*, Historie II., 195. Narodil se 22. března 1726 v Kamenném Sedliši u Litomyšle. R. 1734 vyšel z Čech, ale byl s matkou jat a uvězněn, potom pak do škol dán. R. 1742 jeho otec přišel si pro něj z Berlína do Čech za pruského vpádu, a tak dostal se do Berlína. — *Elsner*, Kurze hist. Nachricht, 277, píše o něm: „Die gütige Vorsicht hat mir ... an dem zeitigen Evang. luther. Böhm. Prediger, Hrn. Daniel Pakosta einen ganz artigen, verträglichon und friedfertigen Collegen und Nachbarn an die Seite gesezet ... Ich liebe den Hrn. Pakosta mit Zärtlichkeit, und er scheint auch grosse Neigung zu mir zu haben.“

⁷⁾ Píše o sobě, že „hned od roku 1730“ české kazatele v Berlíně, „tak jak jeden po druhém následovali, kázati pilně slýchával.“ *Servus*, Historie II., 213.

⁸⁾ Zůstavil po sobě Historii české církve, jejíž II. díl uchoval se v museu král. českého a z níž tu často bylo čerpáno.

v Berlíně a kazatelem v Rixdorfu stal se 13. února 1763 český kandidát Matěj Mojžíš,¹⁾ po něm pak²⁾ 26. října 1766 Jan Ambrosi, rodem Slovák z Uher. Posledním českým kazatelem této církve byl Jan Jánicke, od r. 1779 český kazatel v Rixdorfu a II. kazatel při českém betlemském kostele v Berlíně, od roku 1792—1827 jediný kazatel české církve berlínské,³⁾ muž nad jiné vynikající a zasloužilý.

Tak čeští emigranti v cizině, ač stále byli posilňováni novými vystěhovalci,⁴⁾ zanikali, roztržiti ve tři církve, bez společného svazku České konfesse. Kdežto dříve v rodné zemi v Čechách a na Moravě různé ty směry cítily se za jedno a víc a více se sblížovaly, vedeny jsouce společnou Českou konfessí, anebo aspoň po ní toužíce, v cizině ztratily společný prapor, a v různé konfesse jsouce rozděleny, vzájemně na sebe nevrážily a tak vzájemně se oslabovaly, aby pak tím rychleji zanikaly mezi německým obyvatelstvem, konfessijně i národnostně s ním splývající. Bylo to tím osudnější, ježto tento duch konfessijní nevráživosti z emigrantských církví v Prusku šířil se i mezi tajné evangelíky do Čech a na Moravu, aby tu v době toleranční, když šlo o vzdělání církve české z jejích trosek, mezi staviteli i dělníky vzbudil sváry a strany.

¹⁾ Byl asi synem či příbuzným Jiřího Mojžíše z kraje kouřimského, z panství kolínského, ze vsi Křečhoře, jenž je podepsán na místě třetím na supplíce předložené evangelickým knížatům v Řeznu v únoru 1735. Srv. *Servus*, Historie II., 202.

²⁾ Mojžíš odešel r. 1765 do Nové Vsi na místo Václava Letochleba, který přešel k církvi německé a srbské do města Peitzu. *Servus*, Historie II., 227.

³⁾ Bratrská církev v Berlíně a Rixdorfu kdysi početně nejsilnější, měla r. 1876 jen 100 českých údů. Duch správcem byl Josef Wünsche. (*F. A. Slavík*, Česká církev v Berlíně, 338.) — Knihy bratrské církve byly psány česky do roku 1797, ale i později některé zápisy daly se česky. Poslední český zápis je z 18. října 1851. Poslední české děti se narodily 8. září 1872; ještě pak bývaly čteny české litanie, a českého kancionálu užíváno do roku 1893. Jinak konáno vše německy. Od konce ledna 1912 nazývá se Rixdorf již Neukölln, a tak i jeho původní jméno zaniklo. Čas. *Život*, 1912, str. 64. Berlínská církev Bratrská čítá nyní 310 duší a rixdorfská 281. *Brüder-Kalender*, 1912. — Česká církev luterská měla r. 1828 400 dospělých údů. Novým jejím kazatelem stal se Goszner, muž vynikající, jako kdysi Jánicke, ale česky již nerozuměl. Posledním kazatelem českým luterské církve emigrantské v Nové vsi byl Jan Kropáček, nar. 1774 v Berlíně, v úřadě potvrzen 19. července 1798. Kázal česky české menšině a německy německé většině. Jeho nástupcem stal se pak již Němec. (*F. A. Slavík*, Národnost a náboženství, Osvěta 1904, str. 543, 708, 713). — Reformováni Češi byli po smrti J. Th. Elsnera, 21. dubna 1782, spravováni jeho syny Krist. Fridrichem (zemřel r. 1822) a Benjaminelem Danielem (zemřel r. 1831). Ale všechny tyto tři církve ztrácely víc a víc český ráz, jenž se pak udržoval jen v jednotlivých rodinách. (*F. A. Slavík*, Česká církev v Berlíně, str. 338.)

⁴⁾ O založení emigrantské církve reformované 25. května 1770 v Anhaltě ve Slezsku viz *Hlasy ze Siona*, 1867, str. 87. a 88. Byla to církev německá a založena byla německými osadníky, kteří asi 100 let před tím vyšli ze Sedmihradska a usadili se blíže Bialy v Haliči v osadě zvané Kozy, či Seiffersdorf. Pro příkoří tam jim činěná odešli pak do Prus. Srv. *Shalský*, Z dějin české emigrace I., 52, pozn. 3. a 4.

81. Tajní evangelíci v Čechách a na Moravě před tolerancí.

Tajní evangelíci, kteří zůstali ve vlasti,¹⁾ byli katolickým duchovenstvem a zvláště jesuity se vši horlivostí přiváděni k církvi katolické,²⁾ zatím co vláda příkře naléhala, aby jich odpor byl konečně zlomen. Ze šlechty a z měst vystěhovali se všichni, kdož chtěli zůstati věrni evangeliu a toužili veřejně je vyznávati; zůstali tu jen ti, kdo aspoň zevně podřídili se církvi katolické. Jinak tomu bylo mezi lidem poddaným. Poddaní evangeličtí nesměli se vystěhovati; třeba sebe více lpěli na vyznání evangelickém, musili zůstati v zemi a srovnati se s církvi. Není divu, že srovnání takové bylo na mnoze jen zevní, a že tak mnozí ve svém nitru skrývali svaté dědictví otců. Třeba do roku asi 1650 byla evangelická církev v českém lidu zevně rozhodně zničena, někdejší husitský a evangelický oheň pod popelem doutnal i potom. Ještě v době od roku 1661 do září 1678 bylo v Čechách péči jesuitů převedeno k církvi katolické 29.508 osob, mezi nimi 141 Husitů, 343 Calvinistů, 5 Anabaptistů, 7 Pikartů, 83 apostatae a fide, 35 apostatae a religione, 31 evangelických kazatelů (pseudoministri), 9 Mohamedánů, 2 atheisté, 174 židé, 1 pohan, zatím co 21.757 označeno bylo jako Luteráni.³⁾ Z toho lze jen přibližně vystihnouti poměr⁴⁾ jednotlivých vyznání mezi tajnými evangelíky v Čechách a na Moravě, počítáme-li s tím, že misionáři sami určovali a rozlišovali jednotlivé konfesse zmíněných osob a že tak činili asi podle odpovědí těchto osob na různé dotazy, při čemž mezi Luterány shrnuti byli všichni stoupenci České konfesse, novoutrakvisté i Bratří, pokud v učení o večeři Páně nestáli na stanovisku kalvínském. Zastanci reformovaného učení o večeři Páně, ať z novoutrakvistů, ať z Bratří, byli patrně počítáni mezi Calvinisty. Název

¹⁾ *A. Rezek*, Dějiny prestonárodního hnutí náboženského v Čechách. — *G. A. Shalský*, Z dějin české emigrace XVIII. století, I. díl, str. 1—99. — *A. Podlaha*, Z dějin katolických misí v Čechách 1670—1700, Sborník hist. kroužku, seš. 4., 1895. — Týž, Z dějin zápasu katolického náboženství s jinověrstvím v Čechách v letech 1700—1756. Sborník hist. kr., seš. 7., 1898. — Týž, Z dějin katolické reformace v Čechách, Sborník hist. kr. 1902. — Ve Sborníku hist. kr. také četné články další jednájí o této době.

²⁾ O tom podává zprávu také *Jiří Holík* ve svých spisech. O spisech těch referuje *Jos. Volf* v Časopise musea král. čes. 1909, str. 152 nsl. a 308 nsl., jakož i *Jos. Janko*, tamže na str. 155 nsl., jenž podává obsah švédského vydání Českého pláče (*Behmisk Klage-Grät*, Upsala 1672). Opis a český překlad tohoto Českého pláče je v museu král. čes. VIII. E. 54.

³⁾ *Ant. Rezek*, Relatio progressus in extirpanda haeresi per regnum Bohemiae, marchionatum Moraviae et ducatum utriusque Silesiae opera P. P. Societatis Jesu provinciae Bohemiae, ab anno 1661 usque ad annum 1678. (Věstník král. čes. společnosti nauk, 1892, str. 203 nsl.) — *Jos. Miškoušský*, Kacíři a první evangelíci na Česko-brodsku, 1909, zprávami svými v celku potvrzuje poměr konfessijní nahoře naznačený.

⁴⁾ R. 1700 v Čechách k církvi katolické přistoupilo 91 Luteránů, 3 Calvinisté a 3 židé. *A. Podlaha*, Z dějin katolické reformace v Čechách, Sborník hist. kroužku Vlast, 1902, str. 136.

„Kalvinisté“ a „Luteráni“ nevystihoval ovšem správně stanovisko oněch českých evangelíků. Na Moravě byly poměry náboženské v ten čas obdobné poměrům v Čechách. Mezi tajnými evangelíky byli tu však zastoupeni nejvíce stoupcem Augsburgské konfesse a Bratří se sklonem ke kalvinismu.

Tajní tito evangelíci žili téměř beze vší organizace, ač snad Bratří¹⁾ přece jen dovedli místy po dlouhý čas se tajně organizovati po vzoru někdejších „bratří soudců“, totiž pomocí laických kazatelů, uvědomělých to Bratří, kteří na místě kněží sami tajně vzdělávali osiřelé sbory a posluhovali i večerí Páně. Takoví predikanti z lidu²⁾ vyskytovali se tu a tam i mezi ostatními českými evangelíky. Ale to vše byly přece jen výjimky. Zpravidla zůstávali tajní evangelíci odkázáni sami na sebe. Jen čas od času přicházeli čeští evangeličtí kazatelé z ciziny, vesměs směru luterského anebo lutersko-pietistického, ovšem s živým vědomím svého spojení s českým svérázným náboženským životem, a působili mezi tajnými evangelíky. Přicházeli i do samé Prahy³⁾ a okolí, kde rozvíjeli značnou činnost, zvláště mezi vinaři v okolí Prahy, kteří si uchovali z doby svobody množství evangelických knih a konali tajná náboženská shromáždění na četných místech. Také jinde po Čechách, jmenovitě

¹⁾ G. A. Skalský, Z dějin české emigrace XVIII. stol., I., 1911, str. 33.

²⁾ Tamže str. 31 nsl.

³⁾ O tajných evangelících v Praze a okolí a o činnosti predikantů mezi nimi podává četné zprávy zvláště A. Podlaha, Z dějin kat. misii, 1895, Z dějin zápasu, 1898, Z dějin kat. ref. 1902. R. 1669 bylo v Praze zatčeno a uvězněno osm hlavních šířitelů husitství, kteří se přiznali, že podpírali pět predikantů tajně přicházejících občas střídavě do Čech, aby tu tajným evangelíkům kázali a posluhovali večerí Páně pod obojí. Taková shromáždění konána na 34 rozličných místech. Přitomno bývalo až na 300 „občanů a vinařů“. Ač misionáři přes 25 schůzí takových rozplašili a všemožně jim bránili, přece se konaly tajně i později. — Jedním z těchto kazatelů byl Kašpar Motěšický, duchovní správce v Žitavě, který r. 1684 a 1689 byl obviňován ze své působnosti v Praze „ve sklopích“ a na panství rosickém. G. A. Skalský, Z dějin emigrace I., 31. — R. 1700 farář Schrepl konsistoři dal zprávu o zatvrzelém „haeretikovi“ Wincklerovi v domě Mazaného, hofmistra nejv. purkrabí, a sdělil, že v Jinonicích u Prahy bují sekta husitská působením jakéhosi svůdce z Uher. A. Podlaha, Z dějin kat. ref. 1902, 202. — Také v letech 1702 a nsl. jesuité zjistili ve vesnicích kol Prahy mnoho tajných evangelíků a jejich shromáždění. R. 1713 přicházel do okolí pražského mezi vinaře a i do Prahy kazatel Daniel Stránský ze Žitavy. Podával pod obojí i v samé Praze na Novém městě blízko kostela sv. Jindřicha v domě Weiblově u hostinského Tomáše Partáčka. A. Podlaha, Z dějin zápasu 1898. Srv. J. Mocho, Dan. Stránský, v kal. Transcius 1898. — Také v letech 1721—1725 konali predikanti tajná shromáždění v Praze po domích a v okolí po vinicích, a posluhovali po lutersku večerí Páně. Schůze ty měly tedy ráz luterský. Četní postižení byli odsouzeni. Ale ještě r. 1727 bylo na 450 zatčených v žaláři, kteří teprve měli býti souzeni. A. Gindely, Die Processionierung der Häretiker in Böhmen unter Kaiser Karl VI., str. 4, 21, a 29. — R. 1725 překvapil misionář v domě Františka Vorlíčka ve farnosti týnské shromáždění tajných evangelíků, jimž Vorlíček předčítal. Jeho manželka vyznala, že kazatel z Drážďan k nim přichází dvakrát do roka a vysluhuje večerí Páně. Podlaha, Z dějin zápasu 1898, 44.

ve východních krajích udržovali se tak stále tajní evangelíci. Evangeličtí kazatelé přicházeli mezi tajné evangelíky do Čech ze sborů českých exulantů, zvláště ze Saska,¹⁾ z Žitavy a Drážďan, a ze Slovenska,²⁾ později i z Ochranova.³⁾

¹⁾ Srv. výše str. 630, pozn. 3. — Zajímavé zprávy se zachovaly o okolí Řípu, kde později vznikly evang. církve v Lipkovicích (Aug. vyz.) a Krabšicích (Helv. vyz.). V době před r. 1672 přicházel evang. predikant, asi ze Saska, o svátcích svatodušních a v době žní. Bohoslužby konal v lese zvaném Vlčín. Nejvíce se schůzí účastnili obyvatelé z vesnice Lipkovic. Krabšice, Vesec a Rovné byly v podezření kacířství. Docházeli tam před r. 1698 „predikanti ze Saska a přísluhovali po luteránsku“. R. 1698 50 tajných nekatolíků v Krabšicích o půlnoci přijímalo pod obojí způsobou z rukou saského predikanta. Byvše usvědčeni, složili vyznání víry před úředníky knížete z Lobkovic v kapli sv. Jiří na Řípě. Také k nim docházeli exulanti z blízkých Sas. Přestrojeni jsou za prodáváče plátna a koření, roznášeli knihy evangelické staré i nově vydané. A. Podlaha, Z dějin kat. misii, 1895, str. 105, 108 a 130. — Jiné zprávy vypravují o tajném shromáždění ve sklepě u Telčic na panství zdechovickém u Přelouče r. 1695, k němuž se dostavovali evangelíci z celého okolí (nyní je tam evang. církev A. v. v Trnávce, a reformovaná ve Chvaleticích). A. Resek, Dějiny prostonárodního hnutí str. 56 nsl. Přísluhoval jim luterský český kazatel z Míšně. — R. 1729 v Telčicích bylo zabaveno Jakubu Hrubešovi, krčmáři, čtrnácte knih, vesměs luterských a bratrských, mezi nimi Katechismus český a německý D. Martina Lutera, tištěný r. 1585 s dovolením vrchní konsistoře v Drážďanech (srv. výše str. 410, 2), a jiný tištěný v Loubně 1727, dále dva zpěvníky bratrské a jiné české náboženské spisy, buď staré aneb tištěné v Žitavě, Modré a j. A. Podlaha, Z dějin zápasu 1898, 49 nsl. — V též okolí působil tajný predikant ze Saska r. 1735, totiž v Břehu u Přelouče, Jankovicích, Semtšicích, Blouhu a Křečhoři u Kolína, vesměs v místech, kde se udrželi evangelíci A. i H. v. až dosud. G. A. Skalský, Z dějin české emigrace I., 303. — Také z Uher přicházel do tohoto kraje emigrant Martin Cihlár, rodem z Chvaletic. A. Podlaha, tamže 54.

²⁾ Tak v Podmokách u Čáslavě posluhoval večerí Páně r. 1705 predikant z Uher. A. Podlaha, Z dějin zápasu 1898, 37. — Zajímavý doklad o predikantech z Uher jak chodili do Čech podává K. V. Adámek, Josef Čejka, český emigrant a uherský emisař evangelický. Král. čes. spol. nauk 1910. Josef Čejka, emigrant z panství rylčuburského, přicházel do okolí Litomyšle a byl v roce 1752 jat a vyslýchán. Byl podezřelý, že rozšiřoval a prodával kacířské knihy, zvláště tyto: Immanuel Harfa nová, Summovní postillka z r. 1746, Cithara sanctorum z r. 1737 a Biblii svatá z r. 1745. Bylo mu vytykáno, že po 21 let žil „oddán luterskému bludu“ v Uhrách. R. 1755 byl odsouzen „pro kacířský blud“ do káznice. Na to psala 18. prosince 1760 arcibiskupská konsistoř děkanu skuteckému, že přicházejí častěji z Uher do Čech lidé mluvící slovensky a předstírajíce obchod plátny pro mlýny, prodávají knihy bludařské české i německé nových vydání, aby způsobili rozkol v církvi. — Takové plátno pro mlýny zhotovovalo se zvláště v Myjavě na Slovensku, jak o tom dává zprávu Julius Bodnár, Myjava 1911, str. 100 nsl., když cituje visitační protokol ostřihomského arcibiskupa Josefa Battányiho r. 1788 sepsaný o jeho visitaci v Myjavě. V protokole tom arcibiskup zmiňuje se o dávném spojení evangelíků myjavských s Čechy a Moravou, zvláště pak o zhotovovateli plátének, kteří jsou prý potomci Husitův: „Populus huius parochiae ex parte maxima confessioni Augustanae origine sua potissimum Moravicus et Bohemicus est; vel maxime in ipso oppido opifices incernicolae ex parentibus Bohemis Hussitis propter non toleratam hanc sectam ad Hungariam transfugis et Apostatis progeniti sunt.“

³⁾ Z Ochranova přicházeli do Čech záhy tamní kazatelé. G. A. Skalský, Z dějin české emigrace I., 75 nsl. — A. Podlaha, Z dějin zápasu, 1898, 46.

z Pruska,¹⁾ na Moravu pak zvláště ze sousedního Slovenska,²⁾ aby tu konali tajně evangelické bohoslužby a znova rozněcovali uhasínající ohně české víry. A jich působením vskutku ožívalo³⁾ české náboženské

¹⁾ Tak výše již zmíněný Rohlíček, Liberda a j. — O Rohlíčkovi též *A. Podlaha*, *Z dějin zápasu*, 1898, 54. — Zajímavá zpráva je obsažena v *archivu c. k. min. vnuč. ve Vídni*, f. 68/470. Conc. (opis v zem. arch. kr. čes.). Dne 13. listopadu 1751 císařovna Marie Terezie král. komoře do Čech v odpověď na zprávu její z 25. října 1751, „welcher gestalten in dem Bunzlauer Craysze an verschiedenen Orten die unterthanen zu emigriren beginnen und zum Theil von einem eigends abgeschickten Berliner Bothen darzu verleitet, einige aber zu Altaycha angehalten und wiederumb gefängl. zurückgebracht worden seyen“, (posel berlínský unikl) píše, že přeje si bližší zprávy a nařizuje, aby na hranicích byl pilný dozor na podezřelé lidi, „damit dergleichen zu Entführung unserer Unterthanen sich gebrauchen lassenden Bösewichte handvest gemacht u. (wie oberwähnter Berliner Both verdienet hätte) also gleich mit dem Strang executiert werden mögen.“

²⁾ V Hošťálkově na Moravě konali slovenští kazatelé evangelické bohoslužby po způsobu luterském tajně ještě 7 let před tolerancí. *Almanach jubilejní 1881*, str. 254. — Evangeličti Valaši r. 1780 předložili císaři Josefovi II. prosbu o náboženskou svobodu a nadějíce se příznivého vyřízení, povolali si ze Slovenska kazatele, který 12. května 1780 kázal v Senince u Jasené a ve Lhotě u Liptálu a 13. května na rovině u Vizovic za přítomnosti prý 4000 lidu. Také kázal v Hošťálkově a Pržnu. *Otmar Hrejsa*, *Dějiny evang. církve aug. v Jasené*, str. 16. — V horách pak u Seninky pod Vartovnou ještě v červenci 1781 kázal farář Hrebenda. Také farář Mrákota z Tisovce konal tam tajné bohoslužby. *Jos. Lukášek*, *Příspěvky k dějinám moravsko-sukdolského seniorátu*. Kal. Hus 1910, str. 47. — O tajných bohoslužebních shromážděních před tolerancí *A. Rezek*, *Dějiny prstonárodního hnutí* náb. 141, pozn. 32.

³⁾ O tomto ožívání četné doklady podává *A. Podlaha*, *Z dějin kat. reformace 1902*, str. 137 a *Z dějin zápasu*, 1898, str. 33 nsl., 43 nsl. Zvláště lze je sledovati v okolí Prahy. V Hodkovičkách byl tamní rychtář Karel Svoboda, jinak Řezník, horlivým tajným evangelikem s celou rodinou. Navštěvovali jej mnozí z okolí, z Chuchle, Lahovic, Podola, Modřan, Braníka, až i z Dobříšska. Také Jan Svoboda, jinak Novotný, z Mělníka z rodiny katolické působil podobně. Četl postillu asi v letech 1670 v Třebešicích u starého souseda Jana Krátkého a tím byl získán pro evangelickou víru. Pak pracoval na vinici nad Libní s dvěma Čechy z Žitavy a s nimi se odebral do Žitavy a tam přestoupil „k víře luteránské“. Prodával pak po léta v Čechách koření a šířil své vyznání. S ním se seznámil mlynář Matěj Procházků na panství uhřetovském, jenž již měl evangelické přesvědčení a podobně působil na své známé. Byl však r. 1703 26. března zatčen a na Hradčanech uvězněn, až r. 1704 víru svou odvolal. — R. 1724 bylo ve vsi Podhoří a Troji zjištěno 15 osob, které každoročně přijímali večeři Páně „po luteránsku“. Mezi nimi byl 80letý stařec, jenž od mladosti byl evangelikem. V Noutonicích bylo tenkrát 10 osob usvědčeno z luterství. V Tursku i kantor byl přesvědčen evangelického a byv postizen, utekl. V tom roce mimořádný misionář arcibiskupský v pěti měsících obrátil 77 osob v okolí Prahy. Při tom dostal se mu do rukou husitský kalich, oceněný nad 70 zlatých, s nápisem „Pastoris exulantium“, a jiný měděný. — Z pražských vinic docházel jakýsi Václav neznámého příjmení do kraje časlavského, kde r. 1672 byli četní stoupenci „nauk Luterových a Husových, kteří tak houževnatě na nich lpěli, že, jak pravili, byli hotovi pro ně i zemřít. Zvláště vesnice Podolí, Semtěš, Zahorany, Sobolusky, Brloh, Podhořany a j. byly nejzarytějšími Husity naplněny.“ Konána tu conventicula Hussitica, v nichž přijímáno pod obojí v neděli bílou a ve druhou neděli po velkonocích. *A. Podlaha*, *Z dějin kat. misii*, 1895, 106.

hnutí mezi tajnými evangelíky, kteří dosud vzpomínali svých otců. Nad to tajní evangelíci usazení v okresích blíže hranic, ale i z okresů vzdálených,¹⁾ sami docházeli tajně přes hranice, do luterského Slovenska,²⁾ jakož i do luterského Saska anebo do Slezska, zvláště pak do Těšína, když tu ve smyslu smlouvy Altranštedtské z r. 1707 a exekučního recessu ze 27. ledna 1709 byl zřízen evangelický „chrám z milosti“.³⁾ V Těšíně r. 1709 po nějaký čas působil i český kazatel⁴⁾ Daniel Stránský, jako druhý farář. V okolních těchto kostelích tajní evangelíci se účastnili evangelických bohoslužeb, opatrovali si náboženské spisy a nalezáli duchovní občerstvení, by pak ve svém domově v jeho síle dále žili v náboženské nesvobodě, očekávající v budoucnosti lepší dobu, v tichosti se vzdělávající ze starých i nových evangelických knih.

Knihy náboženské byly v mnohém směru tajným evangelíkům náhradou kazatelů.⁵⁾ Staré knihy, zděděné po otcích, byly jim nejvzácnějším dědictvím a pramenem náboženského života. I ukrývali je bedlivě před zraky kněží horlivě pátrajících po zapovězených spisech. Byly to⁶⁾ zvláště staré kancionály a postilly, bible a katechismy, jichž

¹⁾ Tak Jakub Dymáček z Příbravě přijímal večeři Páně pod obojí v Uhrách ve Vrbovci, podruhé tak učinil v Žitavě a pak v Uhrách v Častkově. Daněk mlynář z Nového Města, jím asi pohnut, odešel do Uher. Dymáček měl v Sopotech sestru provdanou za tkalce Víta. Býval častěji u mlynáře Štěpána ve Vatině na hranicích českomoravských u Nov. Veselí na Moravě, kde se i jiní tajní evangelíci „luteráni“ scházeli, jako Jira a Václav Sadilek z Nov. Města. R. 1702 byli Štěpán i Dymáček zatčeni a vyšetřováni. Dymáček byl odveden k vojsku, Štěpánův mlýn byl spálen, a mlynář sám byl z panství žďárského vyhnán. Ale i pak působil dále v okolí po 20 let. R. 1721, více než sedmdesátiletý, zdržoval se ve vesnici Sázarově u mlynáře Jakuba Špinara. Byl zatčen a vyšetřován, že učí lidi kacířství. *A. Podlaha*, *Z dějin zápasu*, 1898, 38 nsl., 40 nsl.

²⁾ O souvislosti exulantů se Slovenskem psal *Jar. Vlček*, *Dějiny české literatury II.*, 1 str. 104 nsl. — Zajímavý doklad podává *Leop. Nopp*, *Náboženské nepokoje v Hrubé Vrbce v l. 1718—1721 v Čas. Mat. Mor.* 1898, str. 367—373. — Tamže je zpráva o seznamu poddaných na panství strážnickém, kteří jsou tak zvaní Luteráni. Celé rodiny — mezi nimi rodina Tomášikova — odcházely na Slovensko. R. 1781 přihlásilo se v Hrubé Vrbce 900 duší k ev. církvi A. v. — Než nejen z Moravy, ale i z Čech ucházeli někteří na Slovensko. Tak několik let před tolerancí majetný rolník z Jestřabí Lhoty u Poděbrad, Kantůrek, jedné noci ujel s rodinou s párem koní do Uher. *Památka . . . 1863*, str. 117 (*Heřman z Tardý*, *K dějinám evangelické církve v Čechách*).

³⁾ Základ k chrámu tomu položen 13. října 1710. *G. A. Skalský*, *K jubileum evanj. církve v Těšíně ve Slezsku* (Kal. Hus 1909, str. 22—33).

⁴⁾ *Jan Moch*, *Daniel Stránský*, v kalendáři *Tranoscius 1898*.

⁵⁾ To potvrzuje i Obecni a soudní řád města Benešova z r. 1725, jež uveřejnil *F. A. Slavík* v Č. Č. M. 1905, str. 64—70. V I. odstavci dí majitel panství Jan Josef hr. z Vrtby, nejvyšší purkrabí v král. Českém: „Mně dobře povědomo jest, že netoliko mezi sousedy, anobřz dokonce u mnohých konšelův všelijaké bludné, pověrečné a proti řádu a ustanovení katolickému čelící a jiné zapověděné knihy se vyskytují, v kterých oni snad více než v kostele při službách božích času ztrávejí.“

⁶⁾ O knihách rozšířených mezi tajnými evangelíky podává hojně zprávy *A. Podlaha*, *Z dějin zápasu*, 1898. Ve vinicích kol Prahy i v samé Praze bylo za-

si tajní evangelíci tolik vážili, jakož i jiné vzdělavatelné knihy.¹⁾ Jich vlivem náboženské tradice české, novoutrakvistů i Bratří, udržovaly se a vzájemně se mísily a pronikaly a tak dědily s otců na syny i v době pronásledování. Mimo to byly tajně do Čech i na Moravu dováženy z ciziny nové české náboženské spisy směru lutersko-pietistického²⁾ a teprve později i reformovaného. Zvláště z Žitavy, Hennersdorfu, Drážďan a v poslední době i z Berlína rozšířilo se množství evangelických knih mezi tajné evangelíky. Ale ani Česká konfesse ani Bratrská v té době mezi tajnými evangelíky nebudila již zvláštní zájem, ač jim známy byly.³⁾ Jen tu a onde chovali exemplář některé z těchto konfessí.⁴⁾ Mezi tajnými evangelíky patrně zanikal určitý zájem konfessi jní, a zůstala jen velká náboženská touha rázu všeobecně evangelického, ale s rozhodným odporem proti všemu, co jim bylo vnucováno.

Náboženské tradice domácí, novoutrakvistické a bratrské,⁵⁾ vlivy luterské⁶⁾ a později před tolerancí i kalvínské, vlivy starých českých knih,⁷⁾

baveno r. 1700 a letech následujících „hojně knih bludných.“ R. 1725 zabaveny byly na vinicích 203 knih kacířské, a v r. 1731 opět 31 „knih bludných lutherských, husitských i kalvínských.“ R. 1735 bylo v arcidiecesi pražské zabaveno více než 3000 „bludných knih.“ — R. 1755 Josef Kostecký, pekař ve Svratouchu, na panství rychemburském byl vyslýchán z šíření knih kacířských. Sám měl a v okolí svém, ve Svratouchu a v Losicích až i na Moravu, prodával tajně knihy evangelické směru luterského. Sám je měl od „Jana Pražana, zběhlého pro víru do Uher,“ po otci a od švakra z Krouné. V době toleranční vznikly ve Svratouchu, Losicích i Krouné evang. církve Helv. vyz.

¹⁾ Takovou knihou byl bratrský spis z r. 1588 „Obrana mírná a slušná kancionálu bratrského, kterýž D. Václav Šturm nepravě zhaněl,“ exemplář, který dle vepsaných poznámek byl kdysi majetkem seniora Mat. Cyra. Exemplář ten dostal se do rukou Anny Marie Treitlarové, jež byla ve vylhanství v Drážďanech, a později se stal majetkem emigranta Jiřího Urbana v Berlíně. Konečně se vrátil do Čech do obvodu pozdější ev. církve v Teplém. *G. A. Škalský, Z dějin české emigrace I., 38.*

²⁾ O oblíbené Liberdovy Harfy *G. A. Škalský, Z dějin české emigrace I., 166*

³⁾ O konfessi Bratrské a České zmiňuje se pamětní list emigrantů předložený r. 1735 evangelickým knížatům v Řeznu. *G. A. Škalský, tamže I., str. 332 nsl.* V obsahu tohoto memoriálu se jeví v první řadě smýšlení jeho spisovatele a teprve v druhé těch, kteří jej podepsali. Spisovatel je neznámý. Kdyby zprávy neodkazovaly na jeho původ v Sasku, bylo by dle obsahu a zvláště dle historických zmínek možno souditi na D. A. Jablonského.

⁴⁾ Bratrskou konfessi měl Tomáš Künel, rodilý na panství litomyšlském r. 1729, v době vyšetřování poddaný panství pečeckého. Těž měl Život Jana Husi a Jeronyma z Prahy. *A. Pođlaha, Z dějin zápasu, 1898, 47.*

⁵⁾ Na Opočensku r. 1732 se tajným evangelíkům jednalo o bratrskou „evangelickou víru.“ Vyznávali: „Neznáme Lutera, chceme sloužiti Pánu Ježíši.“ O večeri Páně pak s Bratřími učili, že „jest chléb posvátně tělem Kristovým, a víno v kalichu posvátně krví Kristovou.“ *G. A. Škalský, Z dějin české emigrace I., 169 nsl.*

⁶⁾ Vyznání bratří Trinklů z r. 1749 mluví o večeri Páně pod obojí, a že při večeri Páně v jich schůzkách jest „opravdové tělo a krev Ježíše Krista, že obecnou zpovědí dosahuje se odpuštění hříchů.“ *A. Rezek, Dějiny prstonárodního hnutí náboženského, 124.*

⁷⁾ O knihách, které zabavovány byly jich majitelům v druhé

novoutrakvistických a bratrských, a knih nových, lutersko-pietistických a v poslední době i reformovaných, totiž Elsnerových, se podivuhodně

polovinu 18. století, tedy před tolerancí, podává nejpodrobněji svědectví *Index Bohemicorum librorum* z r. 1770. Četné zprávy o knihách evangelických, rozšířených v té době v českém lidu má *Ant. Pođlaha, Z dějin katolické reformace v století XVIII., Sborník histor. kroužku 1904 a 1905.* Byly to knihy ponejvíce staré české z doby před bitvou bělohorskou, nebo tisky žitavské, a i jiné. Tak: Modlitby Kašpara Motěšického, Písně Klimenta Bosáka, spisy Jana Stráněnského, Špalíček Kašpara Motěšického, Modlitby Jana Rosacia, Žalmy Jiříka Strejce, Ruční knížka Kašpara Motěšického, Studnice života, Křesťanská škola modlení, tištěná v Břehu, Kancionál český, Sirach, Bible české díl šestý, Nový zákon Jana Blahoslava, Jiříka Dikasta Miřkovského Modlitby, Václava Kleycha Ruční knížka, Václava Kleycha Nový zákon, Manuálník aneb Jádro celé bible, Bibli české díl I., 1579, Celoroční čtení 1609, Kazatel domovní od Mat. Konečného 1618, Kancionál Klimenta Bosáka, Jana Stráněnského Epištoly a evangelia nedělní a sváteční, M. Samuele Martinia Confessio aneb vyznání víry svaté 1630, Žalmy Jiříka Strejce, Mat. Hoého Ruční knížka, Václava Kleycha Písníčky a otázky pro mládež, Jiřího Wicelia Dvanácte článků víry, výklad na desatero boží a na Otce náš, Kašp. Motěšického Budič pokání, Žaltár 1581, Mat. Konečného Theatrum divinum 1616, Joh. Müllera Poklad zpěvů duchovních, v Žitavě 1610, Jana Achillea Postilla 1595, téhož Vejkladové 1595, J. Tránovského Cithara 1737, Jana Stráněnského Pláč svatých Otcův, Havla Žalanského O sedmi ranách 1620, Duchovních zbraní i pokladův věčný pokojík, Jana Optimatesa Ráj 1613, Žaltár 1579, Fil. Kegelia, Dvanácte přemýšlování 1745, Písně aneb Zpěvové duchovní 1745, Kašpara Motěšického Ruční knížka 1687, Havla Žalanského Knížka o dítkách křesťanských, Václ. Kleycha Nábožných křesťanů ruční knížka (vulgo špalíček) a j. — *Václav Oliva, Z minulosti Chlumku u Luže, Sborník hist. kroužku 1905, str. 136 nsl.,* podává zprávu o knihách evangelických rozšířených v okolí Luže r. 1780, a to dle výslechů zavedených s tajnými evangelíky. Tamní evangelíci měli Manuálník a Špalíček, Postillu, Bibli jednoty bratrské, Zákon amsterodámský, Zákon vydání halského, Labyrint světa, Ruční knížku Kleychovu, Postillu Špangenbergovu, Špalíčky Motěšického, Modlitby Motěšického, Ruční knížku Václ. Kleycha, Modlitby Habermannovy, Dialog Jana Mildeho, Křesťanskou školu, Zahrádku, Bibli nákladem S. Trautmanna v Břehu z r. 1745. — Při poslední obvyklé inkvisici, jež byla nařazena 12. ledna 1781 v okolí Pečků nalezeny byly v Pečkách Nový zákon, v Žitavě tlačený, knížka Víta Jakeše, Filipa Kegelia Dvanáctero přemýšlování a Motěšického Ruční knížka. *J. Škopec, Paměti F. J. Vaváka, I., r. str. 2 a 3.* — R. 1782 uvádí milčický rychtář *Fr. J. Vavák* řadu zapověděných knih (srv. *Jind. Škopec, l. c. str. 40 nsl.*), jež četl a v rukou měl, a sice některou již před mnoha lety. Jsou to tedy knihy evangelické až do poslední doby toleranční čtené a rozšiřované. Mimo jiné jsou tu jmenovány spisy: Bratrské jednoty konfessi česká, na 8, 1770 (?), Odpověď Bratří proti psaní doktora Václava Šturma, tištěná 1577 (?) na 4; Jana Arndta Knihy patery o pravém křesťanství, 1715; Henrycha Buntinga, faráte v Grunově Putování svatých v překladu M. Dan. Ad. z Veleslavína 1592, Česká konfesse z r. 1610, Václava Dobřenského Pramen vody živé, 1581, Jiřího Dikasta Historie o proměnění Pána našeho Ježíše Krista, 1617; téhož Historie Pána našeho Ježíše Krista, 1617; téhož Modlitby, 1609; Modlitby Václava Kleycha; Jana Rosacia Hořovského Koruna mučedníkův; J. A. Komenského Labyrint světa a ráj srdce; Jiř. Melantricha Modlitby; Jana Milera Poklad zpěvů duchovních, v Žitavě 1710; Kašpara Motěšického Modlitby a písně, „Těchto knížek nyní zde mnoho jest, a říkají jim obecně ‚motěšky‘“; Havla Žalanského Troje rozjímání; Konfessi augšpurská, vydaná Sam. Martiniem z Dražova r. 1630; Konfessi augšpurská, vydaná V. Kleychem r. 1720; Jiříka Tránov-

s měšovaly u vědomí tajných českých evangelíků. Za jedno byli v tom, že toužili stejně jen všichni, aby se směli zase přiznávat k víře svých otců, přijímatí večeří Páně¹⁾ pod obojí, Bohu sloužiti v duchu a pravdě a řídit se dle Kristova slova. Cítili se v tom za jedno se svými otci, kteří trpěli pro evangelium, a z jichž spisů se i oni, jich potomci, vzdělávali.²⁾ Veliké postavy těchto otců, mezi nimi zvláště Jan Hus a J. A. Komenský, vyvstávaly před jich duchovním zrakem.³⁾ V tom byli za jedno, jakož i v rozhodném odporu proti panující církvi katolické. Odvraceli se ode všeho, co jim připomínalo katolický ráz bohoslužeb,⁴⁾ od mše, latinských modliteb, mešních rouch, ctění obrazů, mnozí i od obrazů vůbec, krucifixů, hostií, světla a j., a odpor ten byl stupňován,⁵⁾ když násilím byli přidržováni ke katolickým boho-

ského Písne duchovní a j. v. Pozoruhodné je, že všechny tyto spisy, dále vydání Písma, Nového Zákona, postill atd., jež milčický rychtář znal, jsou buď z kruhů strany pod obojí, Bratří, mírných Luteránů, anebo i pietistických, ale žádný spis není ani směru výlučně luterského ani z kruhů konfesse Helvetské a směru kalvínského. — V Trnávce u Přelouče čítávali v tajných shromážděních před toleranci, jak dosud ústní zpráva se uchovala, Postillu evangelickou kněze Martina Philadelphia Zámrského, jejíž exemplár z r. 1602 dosud je tu uchován. V témž sboru uchovala se Křesťanských dítek ruční a domovní postilla, vydaná r. 1734 Václavem Kleychem, dále Liberdova Harfa nová, II. vydání z r. 1735 (vnitř je poznámka „Matěj Haudek 1772 sem vyšel s Čech“), a Pravidlo Hengersdorfské z r. 1731 a j.

¹⁾ G. A. Skalský, Z dějin české emigrace I., 58 nsl.

²⁾ Václav Chabr, Příspěvky k dějinám Čáslavské (Výroční zpráva c. k. stát. gymnasia v Čáslavi 1905—6, str. 3—12) uvádí seznam takových knih z let 1767—1771.

³⁾ A. Rezek, Dějiny prostonár. hnutí náb. v Č., str. 100 zmiňuje se o relaci nejvyššího purkrabí z 21. června 1735 o nekatolicích v zemi, že nejsou vlastně evangelíky, ale že jich náboženství jest smíšeno s dřívějším učením husitské víry. — Justin Prášek, Panování cis. Josefa II., str. 190 vypráví, že ještě 16. ledna 1781 byli v Praze uvězněni někteří Husité, u nichž bylo nalezeno mnoho evangelických spisů, tištěných v Žitavě.

⁴⁾ To bylo zjevno i v selské bouři české r. 1775, jak zjišťuje J. Kaulousek, Římské zprávy o Čechách r. 1775 (Věst. král. čes. spol. nauk 1903, č. VII.). Dle tohoto pojednání píše P. Suchánek, velmistr řádu křižovnického, ve své zprávě opatu Jos. Ant. Taruffimu, správci nunciatury ve Vídni počátkem června 1775: „Haec rebellio primo quidem intuitu ad religionem nihil pertinere videretur, nisi simul talia in ea perpetrata fuissent, quae omnino suadent, plurimos inter illos spiritu haeretico afflatos fuisse et esse adhucdum.“ I zmiňuje se o vyloupení chrámů, zneuctění hostií a soch, o stíhání kněží, jakož i o pověsti, že vzbouřenci žádali císaře přsemně o náboženskou svobodu. Také prý se vypráví, že jest mezi nimi sekta lidí zvaných „fratres agnelli, vulgo Laemmelbrüder“ (beránci).

⁵⁾ Pozoruhodnou zprávu z doby před samým tolerančním patentem, z r. 1780, podává Václav Oliva, Z minulosti Chlumku u Luže (Sborník hist. kroužku 1905, str. 77 nsl.) o vyznání víry tehdejších tajných evangelíků z okolí Luže na panství košumberském, a to na základě odpovědí, jež dali, když byli examinováni církevně. V té době odpovídali bez bázně a směle. Fr. Kopečný, mlynář z Lozic, 40letý, vyznával, „víra luteránská že zde nastane a ta katolická že pomine, ta beránková že je dobrá.“ Jeho manželka Dorota pravila, „ta evangelická (víra) že nastane, beránková.“ Jan Pitra, sedlák z Men-

službám. Toužili po bohoslužbách prostých v duchu a v pravdě, jak je sami konali v době pronásledování v skrytosti,¹⁾ bez zevních

toura: „Jsem . . . víry evangelický beránkový asi pět let. Dvě svátosti věřím, křest a večeří Páně. Poznal jsem písmo evandělický.“ Tak vyznávala řada jiných, pravice: „Má se přijímat pod způsobou chleba a vína.“ O svatých věřili: „Jsou vyvolení Boží, a jestli budeme jejich život následovat, že nám Pán Bůh dá taky království Boží,“ ale dokládali o svatých, že „nemůžou se za nás přimlouvat.“ O očištění pravili, „že nejni, že je zde na světě, co trpíme. . . Nás již jednou očistil Kristus Pán od hříchů . . . Jen peklo a nebe je po smrti.“ O obrazích tvrdili, „že jsou modly . . . Před křížem se klaněti anebo smeknouti že je marný.“ O kněžích pravili, „že jsou čertova rota . . . že falešně učejí, . . . že mají tak učit, jako ty knihy učejí.“ Papež „že nic není platnej, že je Antikrist, že nemůže nic odpustit.“ „Putování že nejni nic platný . . . že je to toulání . . . maji Pána Boha tu jako tam.“ „Přijímat má se pod obojím, . . . je tam jen chléb posvátnej, pravý tělo a krev tam nejni“ pravil jeden, řka: „To učení mám ze zákona od sv. Jana.“ „Přijímali někdy lidi pod obojím, jsou až posavad živi, kteří přijímali“ (farář poznamenává: „bylo to v té době, kdy pouhé vino se dávalo k snadnějšímu požití velebné Svátosti“). „Je tam Kristus přítomný, když . . . přijímáme . . . Že tam je jen chléb, to mám z těch hadaček (knih), že jsem to v těch hádkách četl, že je tam jen chléb.“ (Myslí tu asi spisy Elsnerovy). O odpustcích: „Knězi nemohou nic odpustit, na dřevě kříže je již odpuštěno.“ „Samému Pánu Bohu se máme zpovídat, hříšný hříšnému neodpustí nic.“ — Šířitelka zapověděných knih, Anna Lunáčková, vypovídala r. 1780: „Jaký jste víry?“ „Evangelický, husitský, luteránský, beránkový. Dvě svátosti tam věřím, křest a večeří Páně. Do kostela chodím na Starý město, je tam náš evangelický učitel . . . Každý hody máme posluhování a teď k Michalu.“

¹⁾ Touha po prostých bohoslužebních způsobech a odpor ke všelikým obřadům a bohoslužebním zařízením, jež jen poněkud připomínaly způsob katolický, vyvinul se v plné síle mezi četnými tajnými evangelíky v Čechách a na Moravě v době protireformačního pronásledování. Již ovšem v době předbělohorské projevovala se taková touha mezi některými českými evangelíky dosti zřejmě, zvláště na panství některých pánů (srv. výše str. 357), a v některých městech (srv. výše str. 341). „Orthodoxové,“ jichž počet v letech 1600—1620 značně vzrůstal, působili vůbec v tom směru (srv. výše str. 358, 5). Katolická vláda sice směru tomu bránila a podporovala bohoslužební řády co nejconservativnější. Ale „Řád církevní“ z r. 1609 směřoval k zjednodušení bohoslužeb a tak umožňoval snahám orthodoxů úspěch. Za doby pak krále Fridricha rázem pronikla taková touha po bohoslužebních způsobech co nejvíce vzdálených všeho katolického, zvláště v některých královských městech (srv. výše str. 559, 2), a zvláště radikálně na některých statcích královských, buď udržovaných při rádech katolických anebo staroutravistických (srv. výše str. 557). V době protireformační nastal ovšem v té věci obrat. Ale čím více pak byla touha po prostých evangelických bohoslužebních způsobech a zařízeních potírána, tím více se udržovala (srv. výše str. 586, 4), a sice právě v kruzích nejhorlivějších a nejvěrnějších, jež vládním tlakem byly zatlačovány k nejradikálnějšímu odporu ke všemu katolickému, zatím co evangelíci směrů konservativnějších, nevidouce takový rozpor mezi sebou a církví katolickou, spíše jejímu vlivu podléhali a přestupovali k církvi katolické. Tak se udržovali tajní katolíci v Čechách a na Moravě zvláště v těch kruzích, kde byl největší odpor k církvi katolické a ke všelikým bohoslužebním způsobům, jež připomínaly způsob katolický. V tom odporu byli posilňováni čtením starých českých knih a zvláště spisů bratrských, které v tom směru, jako spisy orthodoxů, byly radikálnější než jiné spisy pro prosté bohoslužební řády a proti katolickým bohoslužebním způsobům a zařízením. Nad to pak tajní evangelíci konali tajně mezi sebou bohoslužby

výzdob chrámových, bez bohoslužebních obřadů. Tak si na ně navykli, a tak si je přáli konati i veřejně, buď ve své vlasti či v cizině. Na některých místech vznikla mezi nimi a rostla i touha po večeři Páně s lámáním chleba.¹⁾ Místy vznikaly mezi nimi, ježto byli odkázáni sami na sebe, i mnohé myšlenky nábožensky neujasněné. Mnozí docela dospěli až k blouznivství.²⁾

ovšem vždy jen po způsobu bohoslužeb domácích, prostých a jednoduchých. A prostě ale srdečné bohoslužby ty a jich způsob stával se jim vždy samozřejmějším a byl jim tím milejší, čím více proti mysli byly jim bohoslužby katolické, k nimž byli všelijak donucováni proti svému svědomí. Proto přirczeně toužili po tom, aby jim volno bylo i veřejně konati bohoslužby své tím způsobem, jak je konali dosud s nebezpečím života v tajnosti. Proto šli jako emigranti do ciziny, doufajíc tam najíti takové prosté evangelické bohoslužby (srv. výše str. 612, 1) a také svobodu, aby sami mohli je tak konati. A v době toleranční ovšem si přáli, aby i jejich v ten čas již tolerované bohoslužby právě takovým, jim milým způsobem byly zařizeny.

¹⁾ Mezi tajnými českými evangelíky v Čechách a na Moravě v první polovině XVIII. století projevovala se touha po lámání chleba při večeři Páně, zvláště mezi emigranty v Sasku, Berlíně a Slezsku. Ale jak vlastně vznikla? Do pohromy bělohorské slavila se v české církvi večeře Páně pod obojí pomocí oplatek, a jen v několika farnostech ve východní Moravě (srv. výše str. 352, 3) zaváděli kazatelé kalvínského směru lámání obyčejného kvašeného chleba. Jinde nikde, pokud známo, se tak v české církvi nedálo. Když pak za krále Fridricha byla slavena večeře Páně falckým způsobem pomocí lámání chleba kvašeného (srv. výše str. 554), vzbudilo to velké podivení. Bratři slavili večeři Páně rovněž pomocí oplatek (srv. *Jana Lasitšého*, Historie o původu a činech Bratří českých, 1869, str. 159). Při slovech Kristových o ustanovení večeře Páně oplatku lámali, ale lidu podávali oplatky nelámané a lid přijímal křec (Řád církevní Jednoty Bratří Českých, 1897, str. 47). Někteří počali za doby krále Fridricha zaváděti lámání chleba obyčejného, kvašeného proti vůli seniorů (srv. výše str. 656), ale seniori se způsobu tomu vzpírali. Přes to lámání chleba mezi Bratřimi se dalo (srv. výše pozn. 2 ze str. 371 n. str. 372) a bylo synodami uznáváno. (Delkrety Jednoty Bratrské, 273). Ve svých agendách z r. 1580 a 1612 mluví Bratři všeobecně o chlebu a víně při večeři Páně, nezmiňují se nijak ani o lámání chleba lidu, ani o oplatce, ani o obyčejném kvašeném chlebě. V agendě z r. 1620 však je zmínka výslovně o hostii. Nad to nutno dodati, že při tajných bohoslužbách, jež konali českým evangelíkům v době protireformační predikanti ze Saska a Slovenska, byla tajným evangelíkům v Čechách a na Moravě vysluhována večeře Páně pomocí oplatek. Když po 100leté době pronásledování byla mezi tajnými evangelíky v některých místech, zvláště kdysi bratrských, úsilná touha po lámání chleba, lze si to vysvětliti snad tím, že tu působily vlivy bratrské, ježto mezi Bratřimi lámání chleba do jisté míry bylo, třeba ne všeobecně. Tajní evangelíci však, čítajíc knihy bratrské a v nich i zmínku o večeři Páně bez všeliké zmínky o oplatce, nýbrž jen o chlebu a víně a zvláště obvyklý citát z Písma sv. o ustanovení večeře Páně, jak Kristus lámal chléb a dal učeďníkům svým, rozuměli tomu tak, že Bratři při večeři Páně vůbec lámali lidu chléb kvašený obyčejný, a že při večeři Páně ovšem jde o lámání kvašeného chleba lidu. Možné jest, že snad i sami mezi sebou, nemajíc kazatele, časem na některých místech vysluhovali si večeři Páně a nemajíc oplatek, lámali obyčejný chléb (srv. výše str. 606, 4 a 615, 4). Dozajista však, vedeni odporem ke všemu katolickému, vzíli se mnozí tak v touhu po lámání obyčejného kvašeného chleba, že viděli v něm jedině správný způsob slavení večeře Páně dle ustanovení Kristova a velice žádali, aby i jim takovým způsobem byla vysluhována.

²⁾ Srv. dále str. 656.

Tak žili tajní evangelíci v českých zemích a uchovávali sobě a svým dětem nejdražší dědictví svých otců, za mnohého nebezpečí a utrpení,¹⁾ vždy znova prosbami svými²⁾ dovolávajíc se svobody, anebo i bouřlivě³⁾ se jí domáhajíc, ale stále marně. A přece čekali toužebně, i když počet věrných řídil. Radostí a nadějí je naplnila zpráva o zrušení řádu jesuitského⁴⁾ r. 1773, i čekali toužebně, až z temnot útisků vzejde světlo svobody a rozpláší chmury a vyjasní jich život.

¹⁾ O soudnictví ve věcech kacířství v té době píše *Jaroslav Vlček*, Dějiny české literatury II., 1 str. 90. — O pronásledování před tolerancí *Heřm. z Tardý*, K dějinám evang. církve v Čechách, Památka 1863, str. 118 nsl.

²⁾ O prosbě z r. 1707 z Litomyšlska ke švédskému králi Karlu XII. *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 48 nsl. — O deputaci Čechů z r. 1723 v Berlíně *J. Kvacsala*, Eine böhm. ev. Gesandtschaft in Berlin 1723; Jahrbuch d. Ges. f. d. Gesch. d. Prot. in Öst. 1896, 223 nsl. — O předložení pamětního spisu sboru evangelických knížat v Řezně r. 1735. *M. Servus*, Historie II., 262 nsl. Její český opis tamže str. 266—294. *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 328 nsl. O žádosti z let sedmdesátých 18. století. *A. Rezek*, Dějiny prstonár. hnutí náb., str. 130. — O žádosti z r. 1774 ke králi pruskému Fridrichovi, *A. Rezek*, 1. c., str. 131 nsl.

³⁾ O hnutí náboženském r. 1732 na Opočensku *J. Volř*, Soupis nekatolíků panství Opočenského z r. 1742. (Věstník kr. čes. spol. nauk 1908 č. 4.) — *G. A. Skalský*, Z dějin české emigrace I., 165 nsl. — Týž: „Z doby nejhlubšího ponížení“ v kal. Hus z r. 1911. — O bouři na Opočensku z r. 1738, o povstání z r. 1775, o valašském povstání r. 1777. *A. Rezek*, Dějiny prstonár. hnutí náb. 103, 133 nsl., 143 nsl. — *Fr. A. Slavík*, Selské povstání r. 1775, v Osvětě 1875. — *Jind. Škopec*, Paměti Fr. J. Vaváka I., str. 47 nsl.

⁴⁾ *Jind. Škopec*, Paměti Františka J. Vaváka, I. 1, str. 37 a 39. *Vavák* píše: „Všichni, kteří se s Římem v náboženství nesrovnávají, měli z toho zkažení velikou radost, jakoby nějaký nepřítel ze země vyšel, takže každého takového hned po řeči co ptáka po peři znáti bylo... Těž toho roku po zahynutí jesuitův římské církve odporníci hlavy pozdvihovali, v hromady se scházeli a své učení drobět zjevněji předočňovali... Potom na podzim ještě více se zjevovali.“